

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Socialinio darbo katedra

Rūta Ruolytė

Socialinio darbo studijų programa

Magistro darbas

**Lygių galimybių studijuoti neįgaliesiems Lietuvos ir Anglijos aukštosiose
mokyklose lyginamoji analizė**

Darbo vadovas: Prof. Dr. Albinas Bagdonas
Konsultantė: Dr. Birutė Švedaitė-Sakalauskė

Vilnius 2008

Santrauka

Lietuvoje pastaruoju metu daugėja neįgaliųjų studentų aukštosiose mokyklose. Nors įstatyminėje bazėje yra deklaruojamas aukštojo mokslo prieinamumas, studijuodami aukštojo mokykloje neįgalieji studentai susiduria su tokiomis problemomis, kaip fizinės, būsto (bendrabučių), informacinės aplinkos (literatūra Brailio raštu, įgarsintos knygos ir t.t.) nepritaikymas, specialiųjų paslaugų nebuvimas, asistentų poreikis, neigiamas kai kurių akademinės bendruomenės narių požiūris ir kt. Anglijoje šioje srityje yra dirbama jau kelis dešimtmečius: sukurta specialiųjų poreikių tenkinimo sistema ir yra santykinai didelis studentų su negalia skaičius aukštosiose mokyklose.

Šio tyrimo tikslas – palyginti Anglijos bei Lietuvos ekspertų požiūrį į aukštojo mokslo prieinamumą neįgaliesiems šiose šalyse. Šiam tikslui pasiekti buvo atliktas kokybinis tyrimas, kurio metu buvo apklausti keturi ekspertai – studentai su negalia ir dėstytojai – iš Anglijos ir Lietuvos.

Tyrimas parodė, jog didžiausios problemos, su kuriomis susiduria neįgalieji studentai, Anglijoje yra neigiamas kai kurių dėstytojų požiūris. Lietuvoje didžiausia neįgaliųjų studentų problema yra fizinės aplinkos nepritaikymas. Ir Anglijoje, ir Lietuvoje aukštosios mokyklos rūpinasi neįgaliaisiais studentais. Pagrindinis skirtumas, jog Anglijoje jau yra valstybės mastu pripažįstama neįgaliųjų studentų atstovavimo sistema, o Lietuvoje tik įsivardinama institucinė atsakomybė, tai yra, kad aukštoji mokykla turi rūpintis neįgaliaisiais ir daugiausiai koncentruojamasi į fizinės aplinkos pritaikymą. Kalbant apie požiūrio į neįgaliuosius kismą, visuomenės požiūrio į neįgaliuosius studentus panašumai Anglijoje ir Lietuvoje atsiskleidžia abejose šalyse egzistuojančiomis išankstinėmis nuostatomis ir universiteto administracijos bei bendrakursių palaikymo aspektais. Ryškiausi visuomenės požiūrio vertinimo skirtumai gali būti nusakomi Anglijoje vykdant negalios aspekto inkorporavimo į mokymo sritis praktiką, kai tuo metu Lietuvoje tik pastebimos ir aptariamos požiūrio kismo tendencijos. Tiek Anglijoje, tiek Lietuvoje svarbiausiu aspektu, siekiant aukštojo išsilavinimo, yra laikomos asmeninės savybės. Anglijoje – tai yra pasitikėjimas savimi, o Lietuvoje – vidinė motyvacija. Ryškiausias skirtumas – skirtingi studijų motyvai: Anglijoje tai noras įgyti įgūdžių ir pasitikėjimo savimi, o Lietuvoje – nepriklausomybės ir įsitvirtinimo siekimas

Summary

Lately the number of disabled students in Lithuania has increased. Although the accessibility of higher education is stated in national legislation, disabled students still encounter problems such as physical inaccessibility of their environment, a lack of adapted training and educational materials (literature in braille, audio books, etc.), living conditions (e.g. in dormitories) not adapted to their specific needs, a need of assistants and a negative attitude of members of the academic community. England has been working on this domain for several decades. The number of disabled students in higher education institutions in the England is relatively high. Moreover, a system of disabled students special needs facilities has been created.

The goal of this survey is to compare the attitude of experts in England and Lithuania towards higher education accessibility for disabled students in their countries. To reach this goal, qualitative research was implemented. Four experts from England and Lithuania – disabled students and tutors – were interviewed.

The survey revealed that the biggest problems disabled students are facing in England is a negative attitude from some members of teaching staff, while in Lithuania they are facing inaccessibility of their physical environment. Higher education institutions both in England and Lithuania are taking care of disabled students. The main difference is that in England a disabled students representation system has been developed, acknowledged on a state level. In Lithuania the institutional responsibility is definable by the institutions themselves, meaning that higher education institutions have to take care of disabled students and it is being understood within the frame of physical accessibility. When talking about the attitude shift towards disabled students, there can be found similarities between England and Lithuania in existence of prejudices from administration of higher education institutions and support from course friends. Likewise, the main attitude differences could be revealed by mentioning that in England there is a practice of disability aspects inclusion in the teaching process, whereas in Lithuania shifting attitude tendencies towards disabled people are still being discussed. Both in England and Lithuania, the most important aspect to seek higher education lies within the student. The main difference is the motivation to enter higher education: in England disabled students are entering because of a wish to get skills and self-confidence, in Lithuania they enter higher education seeking for independence and a sense of security.

TURINYS

PRATARMĖ	5
1. ĮVADAS	7
1.1. Neįgalumo sampratos modeliai	7
1.2. Bendros neįgaliųjų studijų tendencijos	10
1.3. Aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situacija Anglijoje	13
1.4. Aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situacija Lietuvoje	17
1.5. Situacijų palyginimas	22
1.5. Tyrimo tikslas ir uždaviniai	26
2. TYRIMO METODIKA	28
2.1. Respondentai ir apklausos sąlygos	28
2.2. Tyrimo metodas ir instrumentai	28
2.3. Tyrimo duomenų apdorojimas	29
3. TYRIMO REZULTATAI	32
3.1. Anglų kategorijos	32
3.1.1. Didžiausias barjeras yra dėstytojų požiūris	32
3.1.2. Anglijos aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems raida	33
3.1.3. Negalios inkorporavimas mokymo programose	34
3.1.4. Negalios atskleidimo baimė aukštojoje mokykloje	35
3.1.5. „Pagrindinis dalykas yra pasitikėjimas savimi”	35
3.2. Lietuvių kategorijos	37
3.2.1. „Nėra fizinių galimybių – nėra lygių galimybių”	37
3.2.2. Aukštosios mokyklos atsakomybė rūpintis neįgaliaisiais studentais	38
3.2.3. Požiūris į neįgaliuosius keičiasi į teigiamą pusę	39
3.2.4. „Viskas priklauso nuo asmeninių savybių”	41
4. REZULTATŲ APTARIMAS	42
4.1. Didžiausios neįgaliųjų studentų problemos Anglijoje ir Lietuvoje	42
4.2. Aukštosios mokyklos vaidmuo aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems srityje	45
4.3. Požiūrio į neįgaliuosius kismas ir pasekmės	47
4.4. Asmeninių savybių vaidmuo, siekiant aukštojo mokslo išsilavinimo	50
IŠVADOS	53
LITERATŪROS SĄRAŠAS	54
PRIEDAI	59

PRATARMĖ

Pagal Jungtinių Tautų Neįgaliųjų teisių konvenciją, neįgalūs žmonės turi teisę lygiomis galimybėmis dalyvauti inkliuziniame ugdyme kartu su kitais žmonėmis bendruomenėje, kurioje jie gyvena. Per ugdymą, neįgalūs žmonės išmoksta atstovauti savo teises, tapti atsakingais visuomenės nariais (Balfe ir kt., 2007). Per pastaruosius dvejus metus studentų su negalia skaičius Lietuvoje išaugo praktiškai dvigubai (Ruolytė, 2008), tačiau iki šiol neįgalieji studentai Lietuvoje susiduria su tokiomis problemomis, kaip fizinės bei informacinės, būsto aplinkos nepritaikymas, specialiųjų paslaugų nebuvimas, kompensacinės technikos trūkumas ir neigiamas kai kurių akademinės bendruomenės narių požiūris.

Rašyti magistro darbą šia tema buvo pasirinkta neatsitiktinai. Šių eilučių autorė su aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems tematika dirba jau penktus metus: tris metus savanoriavo Vilniaus universiteto studentų atstovybėje (VU SA), kur jos iniciatyva buvo sukurta programa *Studentams su negalia*. Lietuvos studentų sąjungoje (LSS) jau 2 metus koordinuoja nacionalinius bei tarptautinius projektus, skirtus neįgaliųjų studentų Lietuvos aukštosiose mokyklose studijų sąlygoms gerinti, todėl ši tema ją domina ne tik teoriškai. Autorė jau daug metų domisi Anglijos sistema, kurioje yra jau daug nuveikta, sudarant geresnes studijų sąlygas neįgaliesiems. Taip pat magistro studijų metu dalyvavo tarptautinių studijų mainų programoje *Erasmus* ir studijavo Šefildo Halamo universitete Anglijoje, kur praktiškai susidūrė su lygių studijų galimybių neįgaliesiems sudarymu bei įgyvendinimu. Norint, kad Lietuvoje neįgaliųjų studentų, kaip tikslinės socialinės grupės, poreikiai būtų tenkinami optimaliausiai bei efektyviausi būdu, nuspręsta palyginti Anglijos bei Lietuvos aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situaciją.

Šio darbo *tikslas* yra palyginti Anglijos bei Lietuvos ekspertų požiūrį į aukštojo mokslo prieinamumą neįgaliesiems šiose šalyse. Norint pasiekti šį tikslą, buvo atliktas kokybinis tyrimas, kurio metu buvo apklausti keturi ekspertai iš Anglijos ir Lietuvos – neįgalieji studentai ir dėstytojai. Šio tyrimo uždaviniai buvo išsiaiškinti ekspertų nuomonę apie Anglijos bei Lietuvos neįgaliųjų studentų situaciją: studijų krypties ir aukštosios mokyklos pasirinkimo pagrindinius motyvus, kokios yra sukuriamos galimybės studijuoti aukštosiose mokyklose neįgaliesiems studentams ir kokie kliuviniai egzistuoja iki šiol, kaip yra vertinamos karjeros galimybės. Kokia yra ekspertų nuomonė apie esamą įstatyminę bazę, susijusią su aukštojo mokslo prieinamumu neįgaliesiems, aukštosios mokyklos vaidmenį, sudarant studijų sąlygas neįgaliesiems, kokias negalias turintiems studentams yra sunkiausia studijuoti ir t.t.

Darbas yra pradedamas neįgalumo sampratos modelių analize, aptiriamos neįgaliųjų studijų bendros tendencijos, pristatoma Anglijos bei Lietuvos aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situacijos. Vėliau jos yra lyginamos, aptariant teisinę bazę, teikiamas paslaugas bei švietimą. Antroje šio darbo dalyje aptariama atlikto *Lygių galimybių studijuoti neįgaliesiems Lietuvos ir Anglijos aukštosiose mokyklose* tyrimo metodika, trečiojoje ir ketvirtoje pateikiami bei aptariami tyrimo rezultatai.

Atskiri šio darbo įvadinės dalies teoriniai aspektai yra publikuoti Lietuvos studentų sąjungos išleistame leidinyje *Ar Lietuvoje aukštasis mokslas prieinamas neįgaliajam* (2008; 2-asis papildytas leidimas).

1. ĮVADAS

1.1. Neįgalumo sampratos modeliai

Neįgalių žmonių gerbūvis, teikiamų paslaugų visuma ir kokybė, egzistuojančios integracijos sistemos aplinkybės priklauso nuo tuo metu konkrečioje visuomenėje vyraujančio neįgalumo sampratos modelio. Šiame skyriuje bus apžvelgiama neįgalumo sampratos raida istorijos tėkmėje.

Moralinis modelis. Žmonių ir ypač šiuolaikinio žmogaus (*Homo sapiens*) raidai būdingas savitarpio altruizmo (paramos, aukojimosi genties labui) tendencijos. Ypatingai šias tendencijas išplėtojo krikščionybė. Padėti silpnesniam – vaikui, neįgaliam, senam – virto moraline norma, todėl krikščionybės ir kitų religijų skleidžiamas paramos neįgaliems asmenims idėjas apibendrintai galime vadinti moraliniu modeliu. Dažniausiai tai nesistemiškos, kasdienio gyvenimo savitarpio pagalbos apraiškos, kurios vėlyvaisiais viduramžiais įgavo jau šiek tiek organizuotą formą, pavyzdžiui, pirmosios globos įstaigos – prieglaudos, špitalės prie bažnyčių (Rothman, 2003).

Medicininis modelis. Ruškus (2002) teigia, jog klinikinis (individualus, korekcinis) požiūris į negalią ir neįgaliuosius susiformavo prieš kelis šimtmečius, kai buvo nustatytos biologinės ir anatomicinės, fiziologinės, o ne religinės ar moralinės sutrikimų priežastys, taigi buvo pradėta orientuotis į negalios korekciją. Šio modelio esmė yra ta, jog negalia buvo suvokta, kaip koreguotina nepageidaujama skirtybė, kaip priežastinis reiškinys, nukrypimas nuo normos. Šis modelis egzistavo iki 20 a. vidurio ir buvo laikomas labai pažangiu.

Akivaizdu, jog klinikinis-korekcinis modelis yra segregacinio pobūdžio, atskiriantis neįgaliuosius nuo visuomenės ne tik fiziniu, geografiniu, bet ir socialiniu bei psichologiniais aspektais. Būtent dėl klinikinio požiūrio ir jo sąlygotos edukacinės intervencijos išryškėjo tokie reiškiniai kaip socialinė neįgaliųjų marginalizacija, pasireiškusi instucionalizacija ir dehumanizacija, neįgaliųjų socialinio statuso nuvertinimu, esminių žmogaus teisių neigimu. Bochel ir kt. (2005) pažymi, jog medicininis modelis yra paternalus ir pateikia neįgaliuosius, kaip gydymo objektus, o ne savarankiškus, sprendimo teisę turinčius individus.

Bagdonas ir kt. (2007) teigia, jog nuo egzistuojančio neįgalumo modelio (kokia samprata, koncepcija), priklauso priimami teisės aktai ir organizuojamos paramos neįgaliam asmeniui praktika. Medicininio modelio centrinis objektas – defektyvus žmogus. Neįgalumo valdymo paskirtis – gydyti arba skatinti asmens prisitaikymą ir elgesio keitimą. Medicinos priežiūra – pagrindinė išeitis, o svarbiausias politinio lygmens atsakas – sveikatos priežiūros politikos kismas ir reforma.

Medicininiam modeliui yra artimas *socialinės gerovės modelis* (Waddington ir kt., cit. pg. Brunel University for European Commission, 2002), kuriame medicininiai sutrikimai yra automatiškai nulemti ekskliuzijos, o padėtis gali būti pagerinta specialiomis išmokomis arba kitomis socialinės gerovės priemonėmis.

Verta paminėti ir *negalių asmeninės tragedijos teoriją*, kuri remiasi individualaus medicininio modelio bruožais. Ši teorija teigia, kad negalia tai baisus įvykis, atsitiktinai nutikęs nelaimingam individui ir žmogus turi dėti visas pastangas, kad vėl taptų funkciškai „normalus“, o jei tai neįmanoma, susitaikyti su „nenormalaus“ ar silpno žmogaus padėtimi visuomenėje. (Hevey; Oliver, cit. pg. Adomaitienė ir kt., 2002)

Socialinis modelis. XX a. viduryje Vakarų Europoje ir Šiaurės Amerikoje negalios problemos pradėtos analizuoti naujai susikūrusios socialinių sistemų teorijos požiūriu. Egzistencinė, humanistinė psichologija, sociologija, sistemų teorija atskleidė ypatingų vertybių, socialinių nuostatų ir vaizdinių vaidmenį struktūruojant socialinį gyvenimą. Šis požiūris, neneigdamas objektyvių proto, psichikos ar kūno sutrikimų priežasčių, pabrėžė psychosocialinius matus: socialines normas ir statusus, vaizdinius ir nuostatas, vaidmenų pasiskirstymą ir socialinę sąveiką, istorinio ir sociokultūrinio konteksto įtaką. Socialinis - interakcinis modelis pasaulyje pradėjo formotis prasidėjus visuomeniniam žmogaus teisių gynimo judėjimui, kai buvo pripažinti diskriminaciniai klinikinės paradigmos aspektai, pasireiškę neįgaliųjų tapatybės nuvertinimu; deklaruotas neįgalaus ir sveiko žmogaus lygiavertiškumas; pabrėžtas šeimos reikšmingumas, lemiantis sėkmingą neįgaliųjų socialinę integraciją bei suformuota „mokyklos visiems“ vizija. Socialinė - interakcinė paradigma teigia, jog negalia yra situacinis dalykas, t.y. negalia turi būti vertinama kaip sąveika tarp individualių sutrikimų ir veiklos apribojimų bei aplinkos kokybės, kuriančios psychosocialines kultūrinės ir fizinės kliūtis. Negalios esmė yra ne tiek jos sutrikimo pobūdis ar stiprumas, kiek jai suteikiama reikšmė (Ruškus, 2002).

Socialinis modelis pirmiausia susijęs su emancipacijos akcentavimu, kartais netgi siejamas su kitokių identitetų kūrimu, o ir pati negalia ar sutrikimas nėra universalus, fiksuotas ar nesikeičiantis fenomenas (Corker ir kt., 2004). Į šį modelį taip pat gali būti pažvelgta iš dviejų pusių: yra koncentruojamasi į kultūrinių vertybių vaidmenį, politinę ekonomiką ir neprieinamą aplinką (Priestley, 2005), o įstatyminės pataisos neįgaliųjų lygioms galimybėms užtikrinti, efektyvios gali tapti tik su visos visuomenės pasikeitimu, įskaitant ir pačius neįgaliuosius (EDF, 2006).

Socialinis modelis yra matomas kaip priešprieša medicininiam modeliui, kuriame, kaip jau minėta, negalia yra asmeninė problema, tiesiogiai nulemta ligos, nelaimingo atsitikimo arba sveikatos sutrikimų, kur tikima, jog medicininė intervencija – reabilitacija, gali pagerinti

neįgaliojo padėtį. Socialiniame ši modelyje, negalia yra žmogaus socialinio konteksto ir aplinkos (pastatų, transporto sistemos ir t.t.), socialinio konstravimo ir įsitikinimų produktas. Svarbiausia, ko siekia socialinis modelis, tai kliuvinių pašalinimas, norint užtikrinti pilnavertį dalyvavimą, o ne neįgalaus asmens problematizavimas. Modelis koncentruojasi ties neįgalinančių situacijų diagnozavimu, o ne į pačius neįgaliuosius asmenis (Brunel University for European Commission, 2002).

Negalia ar neįgalumas nėra asmens savumas, o sudėtingų aplinkybių, dauguma iš kurių yra socialinės kilmės, priklauso socialinei aplinkai, derinys. Vadinasi, problemai spręsti reikia socialinio veiksmo ir daugiausia visuomenė kolektyviškai atsakinga pakeisti aplinką taip, kad neįgalūs asmenys galėtų visavertiškai dalyvauti visose gyvenimo srityse. Todėl pagrindinis siekis – keisti nuostatas ir ideologiją politiniu lygmeniu tampa žmogaus teisių klausimu. Pagal šį modelį, neįgalumas įgauna politinę reikšmę (Bagdonas ir kt., 2007).

Taigi, globalizacijos iššūkiai, informacijos ir komunikacijos technologijų vystymasis, darbingumo ir nedarbingumo modelių kaita, migracija, rinkos ekonomika Europoje įtakojo požiūrį į neįgalius asmenis pasikeitimą. Šiuo metu neįgalus asmuo yra suvokiamas, kaip turintis teisę būti pilnaverčiu visuomenės nariu (EDF, 2006).

Interakcinis modelis. Shakespeare (2006) teigia, jog negalia atsiranda iš individualių faktorių ir aplinkybių sąveikos. Kitais žodžiais tariant, žmonės yra neįgalūs dėl visuomenės požiūrio ir savo kūno sutrikimų. Šis požiūris tarytum nutiesia tiltą tarp medicininio ir socialinio modelio ir gali būti siejamas su Pasaulinės sveikatos organizacijos (PSO) *Tarptautine funkcionavimo, negalumo ir sveikatos klasifikacija (TFK)*. Socialinio modelio nauda yra ta, jog ji perkelia dėmesį nuo individo fizinių ar psichinių ypatybių prie visuomenės, kuri juos inkliuduoja arba ekskliuduoja. Tokiu būdu žmonėms yra suteikta galimybė galvoti, jog visuomenė yra kalta ir turi keistis, bet ne jie. Neįgalūs žmonės tarytum negali daugiau savęs gailėtis, o tiesiog gali leisti sau pykti.

Šiuo metu socialinis modelis yra tapęs kliūtimi tolesniam neįgaliųjų studijų vystymuisi dėl kelių vidinių šio modelio priežasčių: pirmiausia, jis tarnavo politiniams tikslams dėl savo lozungų paprastumo – „neįgalūs pagal visuomenę, o ne pagal kūnus“ ir, antra, padėjo formuoti žmonių su negalia identitetui, perkeliant atsakomybę dėl savo sutrikimo į aplinką. Negalima paneigti to, jog neįgalieji visuomet patirs vienokius ar kitokius nepatogumus dėl savo fizinių sutrikimų, todėl kliuvinių pašalinimas nėra pabaiga, tai tik priemonė. Taip pat, prieinama aplinka sumažina neįgaliųjų patiriamus sunkumus, tačiau nepadaro jų lygiais su įgaliaisiais žmonėmis. Shakespeare pabrėžia, jog negalia yra visuomet interakcija tarp individualių ir struktūrinių faktorių. Oliver (2004) pritaria, jog socialinis negalios modelis yra tik įrankis, o ne teorija, idėja ar konceptas. Shakespeare siūlomas *interakcinis modelis* susilaukia kritikos, nes yra

teigiama, jog jis nėra pakankamai giliai išnagrinėtas, nesiūlo alternatyvų, tačiau tikrai kritikuoja dabartines negalių studijas (Sheldon, 2007).

Šiam požiūriui antrina Bagdonas ir kt. (2007) teigdami, jog medicininis ir socialinis modeliai yra tarsi du kraštutinumai: netgi pritaikytoje aplinkoje žmogus lieka su savo kūno sutrikimais. Kompromisas yra naujasis *biopsichosocialinis* neįgalumo modelis, kuris yra paskelbtas *TFK*. Šis modelis teigia, jog žmogaus veiklos ribotumas ir dalyvavimo visuomenės ir bendruomenės gyvenime varžymas priklauso nuo aplinkybių, kuriomis žmogus gyvena. Iš aplinkos ateinantis dalyvavimo varžymas ir veiklos ribojimas yra diskriminacija ir lygių galimybių pažeidimas.

Tipinis individualusis medicininis negalių Lietuvoje modelis. Lietuvoje pirmą kartą buvo įvertintas nacionalinis negalių modelis pagal neįgaliųjų sociologijos mokslinėje literatūroje pateiktus negalių modelių tipus (Adomaitienė ir kt., 2002). Naudojant penkių lygių teksto analizės principą (McCracken, cit. pg. Adomaitienės ir kt., 2002), buvo išnagrinėti ir įvertinti aštuoni Lietuvos įstatymai (tarp jų du antidiskriminaciniai) ir penki norminiai dokumentai, reglamentuojantys viešąjį neįgaliųjų socialinio integravimosi ir reabilitacijos administravimą. Buvo nustatytas tipinis individualusis medicininis negalių Lietuvoje modelis, pagrįstas medicinos ir socialinės srities specialistų kontrole, slauga, individualių paslaugų teikimu neįgaliesiems, būtinu neįgaliųjų prisitaikymu prie medicinos specialistų nustatytų normų visuomenėje ir neįgaliųjų atskyrimu, nepaliekant jiems ir jų globėjams galimybės rinktis. Tačiau, kaip teigia Ruškus ir kt. (2007), socialinės integracijos diskursas Lietuvoje, nuo 1999 iki 2004 m. nors ir labai nežymiai keičiasi ir pradeda pabrėžti neįgalių asmenų galias bei gebėjimą dalyvauti socialiniame gyvenime.

Taigi šiame skyriuje buvo apžvelgti ir analizuoti skirtingi neįgalumo sampratos modeliai: moralinis, medicininis, socialinis, interakcinis bei tipinis individualusis medicininis negalių Lietuvoje modelis.

1.2. Bendros neįgaliųjų studijų tendencijos

Šiame skyriuje bus aptariamoms bendros neįgaliųjų studijų tendencijoms, kokia yra dabartinė statistika, su kokiomis pagrindinėmis problemomis susiduria neįgalieji studijų laikotarpiu bei kokia yra egzistuojanti lygių studijų galimybių užtikrinimo sistema.

Neįgalieji studentai – tai santykinai nauja tikslinė socialinė grupė, kurios specialiųjų poreikių tenkinimo užtikrinimu siekiant aukštojo išsilavinimo pradėta rūpintis neseniai. Anot Ruškaus ir kt. (2007) tyrimai apie neįgaliųjų studentų patiriamas problemas užsienio šalyse pradėti maždaug prieš du dešimtmečius (8-ojo dešimtmečio pabaigoje – 9-ojo dešimtmečio pradžioje), tada, kai svorį įgavo antidiskriminacinė politika ir atsirado pirmieji neįgaliųjų lygias galimybes užtikrinantys įstatymai, aukštosios mokyklos pradėjo teikti paramą šiai studentų grupei. Palyginus

su tuo, kiek yra tyrinėta bendrojo lavinimo situacija, neįgaliųjų studijos aukštojoje mokykloje tyrinėtos labai mažai. Pastebima, jog paskutinįjį dešimtmetį jaučiamas didelis mokslininkų susidomėjimas neįgaliųjų studentų situacijos tyrimais (OECD, cit.pg. Ruškus ir kt., 2007). Pasaulyje atliekami tiek nacionalinio, tiek ir tarptautinio pobūdžio neįgaliųjų studijų situacijos tyrimai (Aune, cit.pg. Ruškus ir kt., 2007). Neįgaliųjų studijos aukštosiose mokyklose tyrinėjamos įvairiais aspektais: apie negalios daromą įtaką studijoms, aukštojo mokslo prieinamumą, kaip teisinės lygių galimybių nuostatos yra įgyvendinamos praktiškai; koks yra aukštųjų mokyklų prieinamumas, specialiųjų paslaugų pasiūla; valstybės skiriamas finansavimas aukštosioms mokykloms, siekiant užtikrinti neįgaliems studentams reikalingos pagalbos teikimą.

Nors daugelyje šalių neįgaliųjų studentų daugėja (OECD, 2003), tačiau iki šiol egzistuoja įvairaus pobūdžio kliūviniai – prieinamumas, specialiųjų paslaugų nebuvimas, kas trukdo lygiomis teisėmis dalyvauti aukštųjų mokymų studijų programose (Watkins, 2007). Pavyzdžiui, Švedijoje nuo 1993 iki 1998 m. užfiksuota 125%, o Prancūzijoje nuo 1990 iki 2000 m. maždaug 100% daugiau neįgaliųjų studentų. Šis augimas gali būti nulemtas požiūrio į negalią pasikeitimo – perėjimo nuo sutrikimo akcentavimo (klinikinės medicininės paradigmos) prie individualių poreikių akcentavimo (socialinės emancipacinės įgalinančios paradigmos) (Ebersold, cit.pg. Ruškus ir kt., 2007). Neįgaliųjų studentų daugėja ir dėl jiems teikiamos paramos bei aukštųjų mokyklų iniciatyvų būti atviromis neįgaliesiems institucijomis. Užsienio šalyse neįgaliųjų studentų skaičius varijuoja nuo 0.3% iki 8%, tačiau tarptautiniai lyginimai yra netikslūs, nes labai skirtinga neįgalumo samprata ir jo nustatymo kriterijai (Bagdonas ir kt., 2007).

Ruškus ir kt. (2007) pažymi, kad neįgalieji neretai atsiduria socialinėje atskirtyje dėl to, kad neturi socialiniai vertingų vaidmenų. Tokių vaidmenų turėjimas, tyrėjų nuomone, leidžia neįgaliesiems gerai integruotis į visuomenę. Pastebėta, jog studento vaidmuo visuomenėje turi savitą, ir, neabejotinai, vertingą, reikšmę. Būti studentu, visų pirma, reiškia aktyviai mokytis, plėsti savo kompetencijas, dalyvauti visuomeniniame gyvenime, ruoštis būti kompetentingu, visuomenėje vertinamos profesijos atstovu, kuriančiu nacionalinį produktą ir prisidedančiu prie visuomenės gerovės. Neįgalus žmogus, tapdamas studentu, savaime įgyja naują vertę, kurią jam suteikia studento vaidmuo. Galima daryti išvadą, kad įgalintas, t.y. aktyvus ir iniciatyvus, neįgalus studentas turi piliečiui būtinas savybes. Vadinasi, toks studentas tampa resursu aukštajai mokyklai, t.y. žmogumi, kuris gali prisiimti įsipareigojimų, gali atsakingai dalyvauti institucijų sprendimų priėmime.

Neįgaliųjų studijoms aukštosiose mokyklose įtakos turi daugybė veiksnių. Tai, pirmiausia, aukštosios mokyklos finansavimas, nors jis esti dažniausiai nepakankamas, aukštųjų mokyklų atsižvelgimas į individualius poreikius, nuostatos į neįgaliuosius, darbo normos ir komunikacijos tradicijos, pačių neįgaliųjų pozicija aplinkos ir galimybių atžvilgiu. Svarbūs ir kiti

neįgaliųjų studijas įtakojantys veiksniai: studentų, turinčių specialiųjų poreikių, registravimo sistema, aukštosios mokyklos politika neįgaliųjų atžvilgiu, fizinės aplinkos pritaikymo būklė ir apsirūpinimas moderniomis technologinėmis priemonėmis (OECD, cit. pg. Ruškus ir kt., 2007). Ruškus ir kt. (2007) išskiria dar papildomus neįgaliųjų studijų veiksnius: socialinis dalyvavimas aukštosios mokyklos gyvenime, aukštosios mokyklos lankstumas, prisiderinimas prie neįgaliojo galimybių ir lengvatos (stojimo ir integracijos į studijas laikotarpiu), studijų plano individualumas ir lankstumas, dėstytojų lankstumas ir kompetencija darbui su neįgaliaisiais, neįgaliesiems palankios aukštosios mokyklos vizija ir politika. Taip pat, Valstybės, aukštosios mokyklos bei Neįgaliųjų nevyriausybinių organizacijų parama neįgaliesiems, miesto fizinės aplinkos ir transporto pritaikymas, šeimos parama. Ruolytė (2006) neįgaliųjų studijas aukštojoje mokykloje lygiomis teisėmis mato, kaip derinį šių aspektų: pritaikyta aukštosios mokyklos fizinė aplinka (visuomeninio lankymo ir paslaugų infrastruktūra, darbo aplinka, transportas ir jo infrastruktūra) ir būsto aplinka (bendrabučiai); informacinės aplinkos pritaikymas (gestų kalbos vartojimo programa, elektroninės mokymo priemonės ir t.t.). Taip pat, atsižvelgimas į specialiuosius neįgaliojo poreikius, tolerantiškas akademinės bendruomenės nuostatos ir požiūris bei Konsultavimo centrų studentams su negalia įkūrimas prie aukštųjų mokyklų. Taigi siekiant aukštojo išsilavinimo, yra susiduriama su tokio pobūdžio kliuviniais: finansavimo, požiūrio į studentus su negalia, partnerystės ir kooperacijos trūkumo tarp aukštųjų mokyklų ir kitų švietimo įstaigų, mokymosi metodų lankstumo trūkumo, fizinio bei informacinio aplinkos prieinamumo, patikimos informacijos bei rekomendacijų trūkumu ir t.t. (OECD, 2003).

Europos specialiųjų poreikių ugdymo bei vystymosi agentūra (angl. European Agency for Development in Special Needs Education (SENDA)) išskiria du prieinamumo aspektus: prieinamumą aukštajam mokslui ir galimybę patekti į jį bei prieinamumą pačiame aukštajame moksle ir pilną dalyvavimą jame. Taigi norint užtikrinti galimybę žmonėms su negalia dalyvauti aukštajame moksle, turi būti nacionaliniu lygiu priimti įstatymai, užtikrinamos teisės bei paremiančios organizacijos; taip pat aukštųjų mokyklų – instituciniu lygmeniu, turi būti garantuojamos studijų sąlygos bei specialiosios paslaugos (Watkins, 2007).

Yra trys pagrindinės paramos neįgaliesiems studentams organizavimo formos: kontaktinis asmuo arba koordinatorius, dirbantis su mokymosi paramos arba konsultavimo klausimais; paramos komanda, departamentas; daugiafunkcinės paslaugos, kurias teikia dėstytojų bei specialių konsultantų komandos (Watkins, 2007). Pagrindinė priemonė, skatinanti žinojimą, susivokimą bei užtikrinanti skaidrumą paslaugų teikimo neįgaliesiems, tai specialūs reglamentai, apibrėžiantys aukštosios mokyklos prieinamumo politiką (OECD, 2003).

Jungtinėje Karalystėje atliktas tyrimas apie darbui reikalingus įgūdžius parodė, jog darbo vietos, kuriose nėra reikalaujama kvalifikacijos, nukrito nuo 18% 1994m. iki 11% 2004 m., kai tuo

pačiu metu darbų, reikalaujančių išsilavinimo laipsnio skaičius išaugo nuo 23% iki 30%. Yra prognozuojama, jog 2020 m. net 42% darbo vietose bus reikalaujama išsilavinimo laipsnio (Leitch, cit. pg. Disability Rights Commission, 2007).

Apibendrinant, galima drąsiai teigti, jog neįgaliųjų studijos aukštosiose mokyklose yra kompleksinis reiškinys, kai jų sėkmė garantuojama ne tik asmeniniu neįgaliojo pastangų indėliu, bet taip pat aukštosios mokyklos aplinkos pritaikymu, specialiųjų paslaugų teikimo užtikrinimu, palankaus negalios atžvilgiu akademinės bendruomenės požiūriu; šeimos pagalbos bei pačios miesto infrastruktūros. Norint garantuoti neįgaliųjų aukštojoje mokykloje studijų sėkmę, būtina atsižvelgti ir į jų vidurinio išsilavinimo patirtį bei vėlesnes galimybes dalyvauti darbo rinkoje. Tuomet bus pasiektas ir visuomenės prieinamumas, kuris pasireiškia tuo, kad fizinė aplinka netrukdo savarankiško judėjimo mieste, įstaigose; kad informacija apie esamas darbo ir studijų galimybes, apie paslaugas, paramas, programas yra nesunkiai prieinama visiems; kad neįgalieji turi vienodas sąlygas atlikti tas pačias veiklas kaip ir visi kiti; kad yra galimybė būti ryšyje su žmonėmis ar institucijomis, su kuriomis norima būti (Ruškus ir kt., 2007). Toks prieinamumas yra socialinio pripažinimo ženklas, rodantis neįgaliesiems žmonėms, kad jie yra svarbūs bendruomenei (Ebersold, cit.pg. Ruškus ir kt., 2007).

1.3. Aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situacija Anglijoje

Šiame skyriuje bus aptariama aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situacija Anglijoje, apžvelgiant teisinę bazę, Nacionalinio studentų su negalia biuro (angl. National Bureau for Students with Disabilities (SKILL)) veiklą, studijų finansavimą, Neįgaliųjų studentų konsultavimo centrų praktiką, teikiamas specialiąsias paslaugas, inkluzinį atsiskaitymų įvertinimą bei statistikos duomenis.

Teisinė bazė. Vienas pagrindinių teisės aktų, skirtų žmonėms su negalia Jungtinėje Karalystėje yra *Negalios diskriminacijos įstatymas (1995)* (angl. *Disability Discrimination Act (DDA)*). 2006 m. šis aktas buvo papildytas nauja dalimi, numatančia pareigą užtikrinti lygią neįgaliųjų socialinę padėtį darbo rinkoje ir viešajame gyvenime – vadinama *Negalios lygybės pareiga* (angl. *Disability Equality Duty (DED)*). Įstatymo papildymą parengė Neįgaliųjų teisių komisija (angl. Disability Rights Commission), kuri dabar yra reorganizuota į Lygybės ir žmogaus teisių komisija (angl. Commission for Equality and Human rights). DED kaip naujas teisinis reikalavimas yra skirtas siekti geresnių negalios lygybės rezultatų, įpareigojant viešuosius asmenis organizuoti veiklą laikantis socialinio teisingumo principų. Tuo tikslu iki 2006 m. pabaigos per 45 000 Jungtinėje Karalystėje veikiančių viešųjų institucijų (centrinės ir vietinės valdžios institucijos, švietimo, sveikatos priežiūros įstaigos ir kt.) privalėjo parengti ir paskelbti specialias neįgaliųjų

lygybės užtikrinimo savo veikloje schemas, kuriose būtinai turi dalyvauti patys neįgalieji. DED aktuali daugeliui gyvenimo sričių – lygybės reikalavimas turi būti paisomas įdarbinimo, biudžeto rengimo santykiuose, teikiant įvairias paslaugas, vykdant strateginį planavimą. Pagal naująjį DED reikalavimą specialias žmonių su negalia lygybės schemas savo veikloje turi taikyti ir visos mokymosi institucijos taip pat ir aukštosios mokyklos. Kaip švietimo veikloje įgyvendinti šiuos reikalavimus, Lygybės ir Žmogaus teisių komisija pataria viešomis rekomendacijomis, skirtomis švietimo įstaigų vadovams, valdymo organams, darbuotojams – visai akademinėi bendruomenei.

Aukštosioms mokykloms nesilaikant reikalavimo savo veikloje taikyti žmonių su negalia lygybės schemas, galimos sankcijos. Tokiu atveju imtis teisinių priemonių įgaliota sistemos priežiūrą vykdanči nacionalinė Lygybės ir Žmogaus teisių komisija. Visi Jungtinės Karalystės universitetai ir koledžai iki 2006 m. metų pabaigos parengę ir paskelbę žmonių su negalia lygybės schemas privalo kasmet teikti ataskaitas bei kas trejus peržvelgti schemą ir ją patobulinti, jei tai reikalinga ir pagrįsta. Schemos ir su jomis susiję papildomi dokumentai skelbiami aukštųjų mokyklų interneto tinklalapiuose. Laikotarpiu iki ataskaitos parengimo aukštosios mokyklos privalo stebėti ir fiksuoti studentų su negalia pasiekimus, vertinti mokymosi procesą studentų su negalia poreikių patenkinimo aspektu. Rengiant schemas taip pat rekomenduojama atsižvelgti į studentų praktikos ir darbo vietų prieinamumą, galimybes studentams su negalia integruotis į aukštosios mokyklos akademinį gyvenimą, studentų pasitenkinimą studijomis.

Kiekviena aukštoji mokykla, nepriklausomai nuo jos dydžio, kilmės ir prieinamumo lygio, gali lanksčiai vykdyti savo priimtą žmonių su negalia lygybės schemą. Įgyvendinti schemą paprastai pradedama organizuojant mokymus aukštosios mokyklos personalui. Ypač svarbus dėmesys tenka asmenims veikiantiems priėmimo į aukštąją mokyklą srityje, nes jie pirmieji sutinka konkrečioje aukštojoje mokykloje aukštojo mokslo studijų siekti norinčius neįgaliuosius žmones. Mokymų metu darbuotojai yra supažindinami su teisiniais reikalavimais, kaip gerinti studijų prieinamumą žmonėms su negalia, mokoma negalios etiketo. Tolesniame lygybės schemas įgyvendinimo procese siekiama užtikrinti, kad studentams su negalia būtų prieinama visa svarbiausia su studijomis susijusi informacija: įgyvendinami įvairūs virtualios erdvės tobulinimo projektai, organizuojama ir koordinuojama informacijos sklaida kitais pavidalais. Įgyvendinant lygybės schemas taip pat sprendžiamos konkrečios akademinės bendruomenės santykių problemos. Mažinti priekabiavimą bei žmonių su negalia užgauliojimą siekiama formuojant akademinio etiketo kultūrą, teikiama parama įvairioms lygybės bei tolerancijos skatinimo kampanijoms, užtikrinama, kad užgauliojimo atvejai būtų fiksuojami. Neįgaliųjų studentų aktyvumo ir integracijos į akademinį gyvenimą problema sprendžiama įdarbinant neįgaliuosius aukštosiose mokyklose, sudarant sąlygas aktyviai dalyvauti įvairių komitetų, klubų, kitų organizacijų veiklose. 2008 m. paaiškės oficiali informacija apie tai, kokius neįgalių žmonių situacijos pokyčius naujoji DED reikalavimo sistema

lėmė Jungtinės Karalystės universitetuose ir koledžuose. Tuomet numatyta parengti ir viešai paskelbti nacionalinę ataskaitą, už kurią atsakingi aukščiausi atitinkamų sričių valdžios pareigūnai (Ruolytė ir kt., 2008).

SKILL. Šalyje yra įkurta nevyriausybinė organizacija SKILL, sieianti sudaryti sąlygas, kurios įgalintų neįgaliuosius dalyvauti profesinėse/aukštosiose studijose ir darbo rinkoje. SKILL teikia informaciją, vykdo mokymus, konsultuoja ir teikia metodinę medžiagą negalės ir aukštojo mokslo temomis bei įsidarbinimo klausimais. Taip pat, ši organizacija rengia ir finansuoja konferencijas, vykdo socialinius tyrimus, skleidžia gerosios patirties pavyzdžius ir bando įtakoti visus neįgaliųjų padėti įtakojančius asmenis. Kuriami regioniniai organizacijų tinklai, skirti fizines, sensorines, mokymosi negalias ir emocinius sutrikimus turinčių asmenų problemoms spręsti (OECD, 2003). Organizacija vadovaujasi principu, kad daugumai neįgalių žmonių išsilavinimas yra pagrindinis raktas į visavertį ir savarankišką gyvenimą. Pati organizacija buvo įkurta pačių dėstytojų ir neįgaliųjų studentų iniciatyva 1974 m. (LSS, 2007).

Finansavimas. Anglijos Aukštojo mokslo finansavimo fondo konsulas (angl. Higher Education Funding Council for England (HEFCE)) skatina aukštojo mokslo prieinamumą per finansuojamas programas, skirtas studentų, turinčių negalių ar mokymosi sunkumų, dalyvavimo plėtotei ir reikiamų paslaugų teikimui. Jungtinės Karalystės Vyriausybė skiria finansinę paramą neįgaliųjų studentų specialiesiems poreikiams, kylantiems studijų aukštojoje mokykloje metu, tenkinti. Taip pat ir aukštosios mokyklos yra įpareigosos pasirūpinti neįgalių studentų reikalais, jos turi teikti paslaugas ir paramą negalią turintiems studentams. Studentai, turintys specialiųjų poreikių, kaip ir kiti materialinių nepriteklių jaučiantys asmenys, gali gauti pinigines išmokas nepakankamoms gyvenimo išlaidoms padengti. Taip pat skiriamos specialios išmokos neįgaliems studentams, kurios skirstomos į keturias grupes: išmoka specialiai, studijoms reikalingai, technikai (kompiuteriams, programinei įrangai, diktofonams, asmeninėms klausymosi FM sistemoms ir pan.) įsigyti, asmeninio padėjėjo (gestų kalbos vertėjo, konspektuotojų, palydovų ir pan.), kelionių ir kitų (kopijavimo, studijų literatūros) išlaidų išmokos (OECD, cit.pg. Ruškus ir kt., 2007). Nuo 1990 m. Britanijos Vyriausybė neįgalių studentų išlaikymui ir jų studijoms per Aukštojo mokslo fondą skiria tris kartus didesnę sumą nei to reikalauja įgaliųjų studijos (Hurst; cit.pg. Ruškus ir kt., 2007).

Neįgaliųjų studentų konsultavimo centrai. Anglijoje, norint aktyviai spręsti neįgaliųjų studentų problemas ir tenkinti jų specialiuosius poreikius, idant būtų galima studijuoti lygiomis teisėmis, yra kuriami Neįgaliųjų studentų konsultavimo centrai. Pavyzdžiui, Kembridžo universitete Negalios išteklių centras, Centrinio Lankaršyro universiteto Neįgaliųjų paslaugų tarnyba, Birmingemo universiteto Studentų paramos ir konsultavimo centras, Šefildo Halamo universiteto

Studentų su negalia paramos grupė. Pastaroji universitete yra įkurta kaip vienas iš skyrių, įsikūręs prieš dešimt metų su 4 darbuotojais, dabar galintis pasigirti jau 24 darbuotojais. 2006 m. duomenimis, grupės teikiamomis paslaugomis nuolat naudojosi apie 70 studentų su negalia. Pastebima tendencija, kad plėtojant šios grupės veiklą, kasmet į Šefildo Halamo universitetą studijuoti stoja vis daugiau žmonių su negalia. 2007 – uosius mokslo metus studijas universitete pradėjo 960 studentų su negalia, dviem šimtais studentų daugiau, nei 2005/2006 mokslo metais. Vienas pagrindinių Studentų su negalia paramos grupės uždavinių – teikti paslaugas, būtinas lygių galimybių studijoms organizuoti: konspektavimas, įprasto konspektavimo (rašoma ranka), elektroninio konspektavimo, gestų kalbos vertėjų, skaitovų, asmeninių palydovų paslaugas. Psichinę negalią turintiems studentams pagal poreikį teikiamos padėjėjų paslaugos. Be 24 pastoviai dirbančių Studentų su negalia paramos grupės darbuotojų, joje dar veikia 50 konspektuotojų, teikiančių įprasto konspektavimo paslaugas, ir 6 konspektuotojai, spausdinantys informaciją elektroniniu būdu. Grupėje taip pat dirba 12 kuratorių, 7 reguliarias vertimo gestų kalba paslaugas teikiantys asmenys bei 20 mokymosi paramos dėstytojų (LSS, 2007).

Specialiosios paslaugos. Iš specialiųjų paslaugų, siūlomų neįgaliesiems studentams aukštosiose mokyklose, galima išskirti įrangos - kompiuteriai su specialiomis instaliuotomis programomis, diktafonai, skeneriai, brailio rašto spausdintuvai, ergonomiškos kėdės, indukcinės lupos auditorijose, žybsinčios gaisro lemputės ir t.t. Asmeninė parama – tai gestų vertėjo, skaitytojo iš lūpų, konspektuotojo, asmeninio skaitovo, pagalbos darbuotojo, palydovo paslaugos. Pritaikymai studijų ir egzaminų metu būtų – informacijos paruošimas skirtingais formatais (elektroninis, Brailio, didelio šrifto), galutinių datų nukėlimas, medžiaga ant skirtingų spalvų popieriaus, alternatyvūs egzaminų laikymo būdai (*Aukštojo mokslo gidas neįgaliesiems studentams*, 2007).

Nors Jungtinėje Karalystėje jau daugiau nei tris dešimtmečius yra rūpinamasi neįgaliais studentais, vis dar susiduriama su problemomis, kad šiems studentams sunku įvykdyti formalius reikalavimus, reikalingus gauti finansines išmokas specialiesiems studijų poreikiams patenkinti, vis dar nepakankama valstybės finansinė parama aukštosioms mokykloms, teikiančioms specialiųjų poreikių tenkinimo paslaugas (Aune, cit.pg. Ruškus ir kt., 2007). Kaip bebūtų, situacija neįgaliesiems Anglijoje turėtų eiti tik į pozityviąją pusę, nes 2005 m. Anglijos vyriausybės priimtame dokumente *Neįgalių žmonių gyvenimo galimybių gerinimas* (Office of the Deputy Prime Minister, 2005, p.6) buvo teigiama, jog „neįgalieji žmonės Britanijoje turės pilnas galimybes ir pasirinkimą gerinti gyvenimo kokybę ir bus priimami ir įtraukti į visuomenę kaip lygiaverčiai piliečiai iki 2025 m.“

Inkliuzinis atsiskaitymų įvertinimas. Anglijoje šiuo metu egzistuoja trys neįgaliųjų studentų atsiskaitymų įvertinimo būdai: kontingentinis (atsitiktinis), alternatyvus bei inkluzyvinis. Kontingentinis būdas – tai specialūs pritaikymai: papildomas laikas, atskiras kambarys, vertėjas. Alternatyvusis būdas – tai atsiskaitymo būdo pakeitimas neįgaliesiems studentams, pavyzdžiui, vietoj egzamino raštu, galima pristatyti žodžiu. Inkluzyvinis būdas – tai lankstūs mokymosi rezultatų įvertinimo būdai, prieinami visiems ir mokymosi rezultatus matuoja skirtingais metodais. Yra teigiama, jog studentams su negalia, naudojant kontingentinį bei alternatyvų įvertinimo būdus, yra iš karto uždedama stigma, nes jie yra išskiriami iš bendro studentų tarpo. Inkluzyvinis būdas yra alternatyva sudaryti lygias galimybes visiems. Taigi prieš sudarant mokymų programas, dėstytojais turėtų apsvarstyti, kokie bus atsiskaitymų būdai. Vietoj to, jog būtų siūlomas egzaminas raštu arba žodžiu, galima būtų apsvarstyti tokias alternatyvas kaip asmeniniai tyrimų projektai, bendrakursių ir savianalizė, kritiniai dienoraščiai, žurnalai ir t.t. (Waterfield ir kt., 2006).

Statistika. Anglijoje dauguma studijų institucijų paramą ir paslaugas neįgaliesiems studentams pradėjo teikti nuo 1991 m. (OECD, cit.pg. Ruškus ir kt., 2007). Aukštosios mokyklos turi bendrą priėmimo formą, kurioje jau nuo 1993 m. fiksuojama būsimų studentų negalia (Aune, cit.pg. Ruškus ir kt., 2007). Anglijoje 1995 m. studentų su negalia studijavo 3.8% nuo visų studentų skaičiaus (OECD, 2003). Nacionalinė Negalios komanda 2003/2004 mokslo metais pateikė duomenis, jog Jungtinėje Karalystėje 5,4% paskutinio kurso studentų pristatė save, kaip turinčius specialiųjų poreikių, nors yra tikėtina, jog reali statistika siekia 10% (Watkins, 2007).

Šiame skyriuje buvo aptariama Anglijos įstatyminė bazė, susijusi su aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems užtikrinimu, nevyriausybinės organizacijos SKILL, dirbančios formuojant neįgaliųjų studijų politiką, veikla. Taipogi, aptartas teikiamos finansinės paramos neįgaliesiems studentams finansavimo mechanizmas, Neįgaliųjų studentų konsultavimo centrų praktika ir teikiamos paslaugos. Analizuotas inkluzinis atsiskaitymų įvertinimas bei diskusijos, susijusios su juo ir nagrinėta neįgaliųjų studentų statistika Anglijoje.

1.4. Aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situacija Lietuvoje

Šiame skyriuje bus aptariama aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situacija Lietuvoje, apžvelgiant teisinę bazę, tyrimų apie neįgaliuosius studentus atsiradimą ir pobūdį, neįgaliųjų studentų finansavimą, Lietuvos studentų sąjungos iniciatyvas bei statistiką.

Teisinė bazė. *Lietuvos Respublikos Konstitucijoje (1992)* teigiama, kad aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno gebėjimus.

Švietimo įstatyme (1991) yra teigiama, kad mokytis – prigimtine kiekvieno žmogaus teisė ir vienas pagrindinių švietimo sistemos principų – lygių galimybių užtikrinimas, t.y. švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmenų lygybę, nepaisant jų lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų; kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują. Nagrinėjant specialųjį ugdymą teigiama, kad specialiųjų poreikių asmenys, mokydami pagal valstybinius išsilavinimo standartus atitinkančias programas, gali įgyti išsilavinimą ir (ar) kvalifikaciją. Švietimo prieinamumas asmenims, turintiems specialiųjų poreikių užtikrinamas, kai yra pritaikoma mokyklos aplinka, teikiama psichologinė, specialioji pedagoginė ir specialioji pagalba, aprūpinama ugdymui skirta kompensacine technika ir specialiosiomis mokymo priemonėmis bei kitais įstatymų nustatytais būdais.

Specialiojo ugdymo įstatyme (1998) yra teigiama, jog profesinės, aukštesniosios ir aukštosios mokyklos sudaro sąlygas specialiųjų poreikių asmenims, turintiems reikiamą išsilavinimą, pagal jų gebėjimus įgyti išsilavinimą ir profesiją. Vienas pagrindinių specialiojo ugdymo principų, deklaruojamų šiame įstatyme, yra lygių galimybių – specialiųjų poreikių asmenims sudaromos vienodos ugdymo ir ugdymosi sąlygos kaip ir kitiems vietos bendruomenės nariams. Švietimo ir Specialiojo ugdymo įstatymai taip pat nurodo, kad aukštosios mokyklos gali nustatyti papildomas ar lengvatines asmenų, turinčių negalią, priėmimo sąlygas ir tvarką. Planuojama naikinti *Specialiojo ugdymo įstatymą*, aktualias šio įstatymo nuostatas perkeltiant į *LR Švietimo, Aukštojo mokslo bei Mokslo ir studijų įstatymus*.

Pagal *Lietuvos aukštojo mokslo įstatymą (2000)*, teisę į aukštąjį mokslą turi visi Respublikos piliečiai, įgiję ne žemesnį kaip vidurinį išsilavinimą. *Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme (2005)* teigiama, jog viena iš sudedamųjų neįgaliųjų socialinės integracijos sistemos dalių yra ugdymo paslaugų teikimas ir kad visi neįgalieji turi teisę būti ugdomi, nesvarbu, koks jų neįgalumo ar darbingumo lygis. Pabrėžiama, kad neįgalieji ugdomi mokyklose ir kitose įstaigose, kuriose teikiamos ugdymo paslaugos, atsižvelgiant į jų specialiuosius ugdymosi poreikius, sugebėjimus ir fizinę bei psichinę būklę. Kaip atsakinguosius už neįgaliųjų ugdymo kokybę, įstatymas nurodo Švietimo ir mokslo ministeriją (ŠMM) bei kitas valstybės ir savivaldybių institucijas bei įstaigas pagal kompetenciją.

Taipogi būtų galima panagrinėti *Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programos (2002)* taikomumą ir įgyvendinimą. Šios programos pagrindinis tikslas – siekti lygių galimybių žmonėms su negalia, planuojant socialinės jų integracijos veiksmus, atitinkančius valstybės tarptautinius ir vidaus politikos tikslus ir įsipareigojimus, ir numatant šių veiksmų įgyvendinimo strategiją. Pabrėžta, jog teisiškai nėra reglamentuotas vyresnių nei 21 m. žmonių su negalia švietimas ir universitetinis bei neuniversitetinis aukštasis mokslas. Kaip

atsakingosios institucijos už fizinės bei informacinės aplinkos pritaikymą, programoje buvo nurodytos ŠMM, Socialinės apsaugos ir darbo ministerija (SADM), Neįgaliųjų reikalų departamentas prie SADM, Aplinkos ministerija, Susisiekimo ministerija, savivaldybės ir kt. Tačiau ši nacionalinė programa, atliekant valstybinį neįgaliųjų socialinės integracijos auditą, buvo kritikuojama, nes nebuvo įgyvendinama kompleksiskai, ne visi atsakingi vykdytojai įgyvendino numatytas priemones, trūko bendradarbiavimo tarp ją įgyvendinančių institucijų (Tulabienė ir kt., 2007).

Lygių galimybių įstatyme (2003) lygios galimybės yra apibrėžiamos kaip tarptautiniuose žmogaus ir piliečių teisių dokumentuose ir Lietuvos Respublikos įstatymuose įtvirtintų žmogaus teisių įgyvendinimas nepaisant amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos, įsitikinimų ir kitų Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse ar įstatymuose numatytų pagrindų. Šiame įstatyme taip pat yra kalbama apie švietimo įstaigas, mokslo ir studijų institucijas, kurios privalo užtikrinti vienodas sąlygas asmenims nepaisant jų amžiaus, lytinės orientacijos, negalios, rasės ar etninės priklausomybės, religijos ar įsitikinimų, kai: yra priimama į bendrojo lavinimo mokyklas, profesinio mokymo įstaigas, aukštesniašias, aukštašias mokyklas ir kvalifikacijos kėlimo, persikvalifikavimo ir kitus kursus; skiriamos stipendijos ir teikiami kreditai studijoms; sudaromos, rengiamos, tvirtinamos mokymo programos bei jos parenkamos, vertinamos žinios.

Daugėla (2007) teigia, kad nacionaliniuose teisės aktuose palyginus mažai dėmesio skiriama aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems ir lygių galimybių įgyvendinimo priemonėms, nors Lietuvos įstatymuose įtvirtinta socialinio teisingumo nuostata, jog visiems turi būti sudaromos lygios galimybės ir užtikrinama teisė įgyti aukštąjį išsilavinimą.

Ruškus ir kt. (2007) pažymi, jog Lietuvos teisės aktuose yra mažai dėmesio skiriama konkrečioms neįgaliųjų studentų aukštojo išsilavinimo įgijimo sąlygoms. Ambrukaitis (2001) mini, jog 1998 m. Švietimo ir mokslo ministerijos parengtoje *Lietuvos aukštojo mokslo baltosios knygos skyriuje* "Studentai" kalbama apie įvairias studentų problemas, tačiau apie neįgaliųjų studijas nėra nė žodžio. Teigiama, kad *Aukštojo mokslo įstatymo* 45 straipsnis *Individuali studijų programa* konstatuoja, jog aukštosios mokyklos gali sudaryti sąlygas studentui studijuoti pagal individualią studijų programą, sudarytą aukštosios mokyklos nustatyta tvarka, tačiau nėra nurodyta, kokiai kategorijai studentų šis straipsnis galėtų būti taikomas.

2000 m. Švietimo ir mokslo ministerija parengė *Pedagogo padėjėjo, skaitovo, palydovo, gestų kalbos vertėjo paslaugų teikimo specialiujų poreikių asmenims švietimo įstaigose tvarką*, numatančią padėjėjo pagalbą neįgaliam studentui aukštojoje mokykloje, tačiau šis projektas taip ir liko projektu, nors toks teisinis aktas ir tokia pagalba yra labai reikalinga.

Finansavimas. *Dėl finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose* Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas (2006) reglamentuoja finansinės pagalbos neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose, skyrimą ir atsiskaitymą už gautų lėšų naudojimą. Finansinė pagalba teikiama neįgaliesiems, kurie atitinka visas šias sąlygas: turi nustatytą 45% ar mažesni darbingumo lygį (pagal senąją tvarką I ar II invalidumo grupę), pirmą kartą studijuoja pagal neuniversitetinių, I ar II pakopos arba vientisųjų universitetinių studijų programą; neturi išskolinimų pagal studijuojamą studijų programą ir drausminių nuobaudų. Verta pažymėti, jog finansinė pagalba teikiama neatsižvelgiant į tai, kuria studijų forma studijuoja neįgalusis. Neįgaliesiems teikiamos šios finansinės pagalbos priemonės: specialiesiems poreikiams tenkinti – 50 procentų valstybinės socialinio draudimo bazinės pensijos dydžio tikslinė išmoka kas mėnesį. Studijuojantiems valstybinėse aukštosiose mokyklose iš dalies Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto lėšomis finansuojamose arba nefinansuojamose vietose – 3,2 Lietuvos Respublikos Vyriausybės nustatyto minimalaus gyvenimo lygio dydžio tikslinė išmoka už kiekvieną semestrą studijų išlaidoms iš dalies kompensuoti (3,2 MGL). Finansų teikimą koordinuoja Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kuris su aukštosiomis mokyklomis sudaro finansinės pagalbos teikimo neįgaliesiems sutartis, skiria lėšas neįgaliųjų finansinės pagalbos priemonėms, kontroliuoja šių lėšų naudojimą.

Tyrimai apie neįgaliuosius studentus. Ruškus ir kt. (2007) teigia, kad Lietuvoje tik per pastaruosius kelis metus kiek rimčiau pradedama kreipti dėmesį į aukštųjų mokyklų studentų, turinčių negalią, situaciją. Galima aptikti kelis neįgaliųjų studijų aukštosiose mokyklose situacijos tyrimus. Vienas pirmųjų šią temą tyrinėjo Ambrukaitis, jis bendrai apžvelgė neįgaliųjų studentų patiriamas problemas ir nustatė, kad 2001 m. Lietuvos universitetuose mokėsi 193 neįgalūs studentai. Klimavičienė ir kt. (2003) tyrė klausos negalią turinčių studentų padėtį ir nustatė, kad šiems studentams trūksta paskaitų medžiagos, nėra fizinės aplinkos pritaikymo priemonių ir nėra teikiama aukštosios mokyklos parama, taip pat nėra neįgalių studentų apskaitos sistemos, kas apsunkina tokių studentų skaičiaus nustatymą. Adomaitienė ir kt. (2004) išsiaiškino, kad Lietuvos universitetuose nėra neįgalių studentų registracijos sistemos, nepritaikyta arba nepakankamai pritaikyta fizinė aplinka, trūksta techninių priemonių ir valstybinio finansavimo aukštosioms mokykloms, kad šios galėtų tinkamai pasirūpinti neįgalių problemų sprendimu.

Lietuvos studentų sąjungos iniciatyvos. Iš nevyriausybinų organizacijų iniciatyvų pastaraisiais metais, gali būti paminėta Lietuvos studentų sąjungos parengta programa *Aukštasis mokslas visiems (AMV)* ir jos įgyvendinimo planas. Ši programa buvo parengta kartu su ekspertais iš Neįgaliųjų organizacijų bei Valstybinių institucijų, remdamiesi LR įstatymais bei LR *Nacionaline*

žmonių su negalia integracijos 2003 – 2012 metų programa bei Švietimo ir mokslo ministerijos vykdyto tyrimo *Veiksniai, darantys poveikį asmenų, turinčių specialiųjų poreikių, studijoms aukštosiose mokyklose* (2006) rekomendacijomis. Programos AMV vizija ir siekiamybė - neįgalus studentas aukštojoje mokykloje studijuoja lygiomis teisėmis ir galimybėmis. Šia programa yra siekiama, kad visi studentai turėtų lygias teises ir galimybes. Ji buvo sudaryta pagal tokį principą, kad išspręstų pagrindines problemas, su kuriomis tenka susidurti neįgaliesiems studentams, t.y. fizinės ir informacinės, būsto (bendrabučiu) aplinkos nepritaikymas, specialiųjų paslaugų, atsižvelgiant į negalią stoką bei netolerantiškas kai kurių akademinės bendruomenės požiūris. Norint išspręsti šias problemas, AMV išskirtos pagrindinės trys kryptys, t.y. fizinės ir informacinės aplinkos prieinamumas, specialiųjų poreikių tenkinimas ir požiūris į neįgaliuosius. Ši programa buvo pateikta Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai bei Švietimo ir mokslo ministerijai. Pastaroji 2007 m. pradžioje įsipareigojo parengti ir Vyriausybei pateikti reikalingas įstatymų pataisas. Dalį programos AMV nuostatų nuspręsta įgyvendinti įvairiais projektais, pasitelkiant Europos Sąjungos struktūrinių fondų paramą. Šiuo būdu planuojama sudaryti sąlygas aukštųjų mokyklų fizinei aplinkai pritaikyti, specialius studentų poreikius atitinkančiam studijų procesui organizuoti, informacijos sklaidos apie studijų galimybes procesui gerinti.

Statistika. Ruškaus ir kt. (2007) nuomone, Lietuvoje praktiškai nėra statistinių duomenų apie neįgaliuosius studentus, besimokančius aukštosiose mokyklose. Ambrukaičio (2001), Adomaitienės ir kt. (2004) duomenimis, Lietuvoje 2000-2001 mokslo metais buvo 193, 2004-2005 m. – 204 neįgalūs universitetinių aukštųjų mokyklų studentai. Statistikos departamento (2004, 2005) duomenimis, Lietuvoje 2003-2004 mokslo metais studijavo 293 (kolegijose – 73, universitetuose pagrindinėse studijose – 220) neįgalūs studentai, turintys I-ąją ar II-ąją neįgalumo grupę. 2004-2005 mokslo metais studijavo kiek daugiau neįgaliųjų, turinčių tas pačias neįgalumo grupes – 328 (109 kolegijose ir 219 universitetų pagrindinėse studijose). Naujesniais Statistikos departamento (2006) duomenimis, 2005–2006 mokslo metais kolegijose ir universitetuose besimokančių neįgaliųjų skaičius išaugo dar labiau (atitinkamai 52 ir 34 studentais). Iš viso 2005 – 2006 m. Lietuvos aukštosiose mokyklose studijavo 414 neįgaliųjų (kolegijose – 161, universitetinėse pagrindinėse studijose – 253). Lietuvos studentų sąjungos 2005 – 2006 m. atlikto tyrimo duomenimis buvo 530 aukštųjų mokyklų studentų, turinčių negalią.

Lietuvos studentų sąjungos (2008) duomenimis 2007-2008 mokslo metais Lietuvos aukštosiose mokyklose deklaravę savo negalią studijuoja 915 studentų. Valstybiniuose ir privačiuose universitetuose - 584 neįgalieji, valstybinėse ir privačiuose kolegijose – 331 neįgalus. Atitinkamai 2006 – 2007 akademiais mokslo metais universitetuose mokėsi 349, o kolegijose – 291 neįgalus studentas, vadinasi, 640 studentų su negalia. 2005 – 2006 akademiais mokslo metais

Lietuvos studentų sąjungos tyrimų duomenimis Lietuvoje mokėsi 530 studentų su negalia, vadinasi, per 2 metus studentų su negalia skaičius praktiškai padvigubėjo.

Daugiausia studentų su negalia studijuoja: Vilniaus universitete – 110, Vilniaus pedagoginiame universitete – 72, Kauno technologijos ir Šiaulių universitetuose po 70, Vytauto Didžiojo universitete – 65, Mykolo Romerio universitete – 46, Vilniaus Gedimino technikos universitete – 42.

Pastebėtas žymus studentų su negalia skaičiaus augimas, palyginus su praeitų metų duomenimis, pavyzdžiui, 2007 – 2008 mokslo metais Vilniaus universitete mokėsi 50 studentų su negalia, šiais metais – 110, Mykolo Romerio universitete nuo 29 iki 46, Šiaulių universitete nuo 51 iki 70.

Daugiausia studentų su negalia mokosi Vilniaus verslo ir teisės kolegijoje - 80, Šiaulių kolegijoje – 44, Kauno kolegijoje - 40, Vilniaus kolegijoje – 37. Nepastebėtas žymus studentų su negalia, besimokančių kolegijose, skaičiaus augimas (palyginus su universitetais).

Galima daryti išvadą, jog pastaraisiais metais neįgalių studentų gretos Lietuvos aukštosiose mokyklose gausėja. Taip manyti leidžia demografinė statistika, rodanti, kad šiuo metu Lietuvoje aukštojo mokslo siekia daugiau pirmo ir antro kurso studentų nei ketvirtakursių ar penktakursių neįgalių studentų. Populiariausios neįgaliųjų tarpe mokslo sritys – socialiniai ir biomedicinos mokslai. Dauguma neįgalių studentų (du trečdaliai) mokosi gerai, labai gerai arba puikiai. Tik kas dešimtas studentas, turintis negalę mokosi patenkinamai arba prasčiau. 70% Lietuvos studentų, turinčių negalę, vidurinį išsilavinimą įgijo įprastose mokyklose (vidurinėse ir gimnazijose), 12 % – internatinio tipo mokyklose, po 9 % – vidurinės mokyklos dalykų mokėsi namuose arba specialiosiose mokyklose (ŠMM, 2007).

Šiame skyriuje buvo aptarta Lietuvos aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situacija, aptariant teisinę bazę, atliktus tyrimus apie neįgaliuosius studentus bei jų studijų sąlygas, egzistuojantį finansavimo mechanizmą. Taip pat buvo apžvelgtos pagrindinės Lietuvos studentų sąjungos iniciatyvos bei pastarųjų metų neįgaliųjų studentų statistika.

1.5. Situacijų palyginimas

Šiame skyriuje bus lyginamos ir teoriškai analizuojamos Anglijos ir Lietuvos aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems sritys, aptariant teisinę bazę, teikiamas paslaugas bei švietimą.

Teisinė bazė. Tiek Anglijoje, tiek Lietuvoje įstatymai garantuoja neįgaliesiems aukštąjį mokslą pagal kiekvieno gebėjimus.

Anglijoje 2006 m. papildytas *Neįgaliųjų diskriminacijos įstatymas* su *Negalios lygybės pareiga DED*, užtikrina ne tik konkrečius žingsnius – *Negalios lygybės schemų* rengimą, kaip būtina sąlyga iškeliant pačių neįgaliųjų dalyvavimą, *Negalios veiksmų programų* rengimą, tačiau ir motyvacijos skatinimą bei tam tikras sankcijas už pareigų nevykdymą, kuris yra išdėstomas Negalios teisių komisijos specialiai aukštųjų mokyklų švietimui tam parengtame informaciniame pakete aukštųjų mokyklų vadovams (angl. *Guidance for Principals, Vice-Chancellors, governing boards, and senior managers working in further and higher education institutions in England, Scotland and Wales*). Skatinant lyderystę negalios lygybės siekime aukštosios mokyklos Valstybės švietimo ir įgūdžių sekretariatui, Škotijos ministrams bei Nacionalinei Velso asamblėjai (Secretary of State for Education and Skills, Scottish Ministers and the National Assembly of Wales) turės kas trejus parengti ataskaitą, kurioje atsispindės padarytas progresas, siekiant negalios lygybės. Tai reiškia, kad atitinkami ministrai turės būti susidomėję, kaip koledžai ir universitetai vykdo savo pareigas, ir apie tai parašyti. Pirmosios tokios ataskaitos bus pateiktos 2008 m. Lygybės ir žmogaus teisių komisija Anglijoje turi galią imtis teisinių veiksmų prieš koledžus ir universitetus, kurie neįvykdė savo pareigų ir atsakomybės pagal DED. Pavyzdžiui, jei aukštosios mokyklos neturi *Negalios lygybės schemas*, jeigu neįtraukė neįgalių žmonių į tos schemas rengimą, ši komisija gali paduoti skundą dėl pareigų nevykdymo.

Daugėlos (2007) pastebėjimu, Lietuvoje aukštosios mokyklos neįgaliesiems studentams įstatymais užtikrina: pritaikyti stojamųjų egzaminų užduotis ar keisti jas alternatyviomis, suteikti pirmenybę stojimo metu, kai neįgalusis surenka vienodai balų su kitais stojančiaisiais, sudaryti papildomas ar lengvatines priėmimo sąlygas, studijų metu teikti pedagoginę (akademine) pagalbą (pritaikyti, sudaryti, rengti, tvirtinti, parinkti mokymo programas, skirti alternatyvias dalykų egzaminų ar atsiskaitymų užduotis, lygiaverčiai vertinti žinias), teikti socialinę, psichologinę, finansinę ir kitą pagalbą, aprūpinti specialiomis (pritaikytomis) mokymo priemonėmis, studijoms reikalinga kompensacine ar pagalbine technika, pritaikyti aukštosios mokyklos aplinką, apsaugoti studentą, pateikusį skundą dėl diskriminacijos, nuo priešiško elgesio, jo garbės ir orumo žeminimo ar dėl galinčių atsirasti neigiamų pasekmių, naudoti kitus lygių galimybių užtikrinimo aukštajame moksle būdus. Daugelio iš šių išvardintųjų funkcijų aukštosios mokyklos neteikia ir nėra niekaip baudžiamos už šių privalomų veiklų pagal įstatymą nevykdymą.

Kitas aspektas, tai finansinės paramos teikimas. Anglijoje, neįgalusis studentas gali gauti išmoką specialiai, studijoms reikalingai, technikai (kompiuteriams, programinei įrangai, diktofonams, asmeninėms klausymosi FM sistemoms ir pan.) įsigyti, asmeninio padėjėjo (gestų kalbos vertėjo, konspektuotojų, palydovų ir pan.), kelionių, kitų (kopijavimo, studijų literatūros) išlaidų išmokos (OECD, cit.pg. Ruškus ir kt., 2007). Studentai, siekiantys gauti finansinę paramą, pirmiausia centrui pateikia informaciją, liudijančią specialių poreikių tenkinimo būtinumą. Tai

įvertinę centro darbuotojai, perduoda informaciją miesto savivaldos institucijoms, kurios skirsto studentams studijų priemokas. Gavus neigiamą atsakymą iš savivaldybės, arba gavus ne visą būtiną pinigų sumą, pareiga teikti finansinę paramą ir sudaryti lygias studijų galimybes tenka pačiai aukštajai mokyklai (LSS, 2007).

Lietuvoje neįgaliųjų studentų finansavimas yra reglamentuotas bei pradėtas teikti nuo 2006 m. pagal LR vyriausybės nutarimą *Dėl finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose*. Finansine prasme tai yra nepakankama parama neįgaliesiems studentams. Esmė yra tame, kad net jei neįgalieji studentai dabar ir pradėjo gauti finansinę paramą dėl studijų aukštojoje mokykloje, kol kas nėra mechanizmo, užtikrinančio specialiųjų poreikių tenkinimą ir paslaugų teikimą. Pavyzdžiui, Vilniaus universiteto studentų atstovybėje (VUSA) yra galimybė gauti skaitovo paslaugas, tačiau jos niekaip nėra apmokėtinamos. Kitose studentų savivaldose panašių paslaugų teikimas yra paremtas savanorystės principu, vadinasi, su galimybe kartais iš viso neturėti šanso gauti tą paslaugą. Lietuvos aukštosiose mokyklose nėra sistemos ir resursų specialiosioms paslaugoms neįgaliesiems teikti.

Teikiamos paslaugos. Anglijoje, studentas su negalia gauna negalios pašalpą ir už tuos pinigus jis gali įsigyti ir jam yra organizuojamos įvairaus pobūdžio paslaugos, kurios yra specializuotos skirtingas negalias turintiems žmonėms ir dažniausiai teikiamos per Neįgaliųjų studentų konsultavimo centrus arba per egzistuojančias Negalios paramos grupes ir skyrius universitete. Taigi yra teikiamos įvairaus pobūdžio paslaugos: neįgaliųjų studentų konsultavimas identifikuojant jų specialiuosius poreikius; supažindinimas su aukštosios mokyklos aplinka ir jos pritaikymu neįgaliesiems; informavimas apie paslaugas, galimas gauti iš šio centro; užtikrinimas, jog aplinkos pritaikymas yra padarytas (kur įmanoma) pačioje aukštojoje mokykloje bei studentų bendrabučiuose; užtikrinimas, jog ženklai bei pranešimai skelbimų lentose, bibliotekose yra aiškūs ir įmanomi skaityti; regėjimo negalią turintiems studentams jų kambariuose organizuojamas papildomas apšvietimas, didelis stalas bei patogūs baldai, kuriuose būtų galima pastatyti specialiąją įrangą, pavyzdžiui, Brailio rašto spausdintuvą ir kt. Taip pat organizuojama skaitovų, gestų vertėjų, padėjėjų pagalba, jeigu kyla poreikis; rūpinasi, jog studijų proceso metu skirtingas negalias turintys studentai turėtų prieigą prie informacijos, pavyzdžiui, regos ar klausos negalią turintys gali gauti informaciją, pateikiamą didesniu šriftu, Brailio raštu, įrašytą audio arba elektroniniu formatu. Centro darbuotojai rūpinasi lanksčiu studijų tvarkaraščiu bei egzaminų laiko pratęsimu arba jų laikymu su specialiuoju kompiuteriu, atsiskaitymu alternatyviomis formomis, pavyzdžiui, vietoj rašymo, galima atsiskaityti žodžiu, arba galima laikyti egzaminą atskirame kambaryje. Negalios darbuotojai bendradarbiauja su aukštosios mokyklos administracija bei dėstytojais, biblioteka,

bendrabučių darbuotojais, neįgaliųjų nevyriausybinėmis organizacijomis, tokiu būdu stengiantis efektyviausiai patenkinti neįgaliųjų specialiuosius poreikius.

Anglijoje, paėmus kaip pavyzdį Šefildo Halamo universitetą, yra teikiamos panašaus pobūdžio paslaugos, bet daugiau dėmesio yra skiriama asmeniškai kiekvieno neįgalaus studento specialiųjų poreikių užtikrinimui bei studijų individualizavimui. Šioje vietoje didelį vaidmenį atlieka pagalbos darbuotojai (konspektuotojai, skaitovai, gestų vertėjai, perrašinėtojai, palydovai ir kt.) ir jiems už šias paslaugas yra mokama (SKILL, 2006).

Lietuvos aukštosiose mokyklose neįgaliesiems studentams pradėjo atsirasti studijų individualizavimo ir adaptavimo, specialios kompiuterinės technikos suteikimo paslaugos, konsultacijos dėstytojams bei neįgaliesiems studentams, skenavimo, spausdinimo paslaugos (Ruolytė, 2007). Pavyzdžiui, Vilniaus verslo ir teisės kolegijoje yra teikiamos šios papildomos paslaugos: neįgaliųjų lankymasis renginiuose, pirmakursių neįgaliųjų kuravimas, paskaitų medžiaga, paskaitų dėstymas, atsižvelgiant į neįgaliųjų galimybes, darbo tempą, studentų atstovybės pagalba neįgaliesiems, psichologo konsultacija, informacijos apie karjeros galimybes teikimas, seminarai savęs pažinimo klausimais, individualios konsultacijos karjeros planavimo klausimais, darbo paieškos strategijos ir taktikos klausimais, praktikų atlikimo vietų suradimas, įdarbinimo vietos paieška. Taip pat teikiamos nemokamos skenavimo paslaugos, laisvas paskaitų lankomumas, lanksčios atsiskaitymo formos, papildomo laiko suteikimas atsiskaitymų metu. Vilniaus universiteto bibliotekoje atidarytas žmonių su negalia kompetencijos ir ugdymo centras Odisėjas. Šiame centre įrengtos keturios kompiuterizuotos darbo vietos: 2 silpnaregiams, 1 akliesiems, 1 studentams su smulkiais motorikos sutrikimais. Iš centro pasiekiami internetas, elektroniniai bibliotekos ištekliai, elektroninis bibliotekos leidinių katalogas. Taip pat centre galima naudotis: elektronine lupa, spaudinių skeneriu ir spausdintuvu. Vytauto Didžiojo universitete yra įrengtas reabilitacijos kambarys, kur galima naudotis internetu, yra treniruoklis, masažinė kėdė.

Švietimas. Norint šviesti akademinę bendruomenę negalios aukštajame moksle temomis yra leidžiami specializuoti leidiniai. Anglijoje tokio pobūdžio leidiniai yra leidžiami jau daugybę metų. Už aukštojo mokslo prieinamumo politikos formavimą ir standartų nustatymą yra atsakinga SKILL. Yra leidžiami specialūs vadovai neįgaliesiems studentams apie studijų sąlygas aukštosiose mokyklose, studijų pasirinkimą, galimybę gauti specialiąsias pašalpas (SKILL: *The higher education guide for people with disabilities, Disclosing your disability, Making choices about leaving school; Bridging the Gap: a guide to the Disabled Students' Allowances (DSAs) in higher education*).

Lietuvoje per pastaruosius kelis metus taip pat yra išleisti specializuoti leidiniai aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems tematika: Rekomendacijos administratoriams ir

dėstytojams - Daugėlos (2007) *Studentai, turintys negalę, aukštosiose mokyklose; Būklės ir galimybių tyrimas* – Ruškaus ir kt. (2007), Ruolytės ir kt. (2006, 2008) *Ar Lietuvoje aukštasis mokslas prieinamas neįgaliajam*.

Vienareikšmiškai lyginti Anglijos bei Lietuvos aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situaciją būtų rizikinga ir neadekvatu, nors žmonės su negalia skirtingose šalyse susiduria su panašiomis kliūtimis, siekiant aukštojo mokslo išsilavinimo. Pirmiausia dėl to, jog iniciatyvos ir realūs veiksmai neįgaliųjų studijų gerinimo labui Anglijoje jau tęsiasi keletą dešimtmečių, tuo tarpu Lietuvoje aktyviai domėtis šia tema pradėta mažiau nei prieš dešimtmetį, taigi skirtingi yra ir resursai. Jei Lietuvoje daugiausiai už neįgaliųjų studentų reikalų koordinavimą yra atsakingi aukštųjų mokyklų dekanatai bei studijų skyriai 9 aukštosiose mokyklose, 2 aukštosiose mokyklose yra paskirti Neįgaliųjų reikalų koordinatoriai, taip pat 4 studentų atstovybės rūpinasi neįgaliaisiais studentais (Ruolytė, ir kt., 2007); tuo tarpu Anglijoje neįgaliaisiais studentais rūpinasi per 400 tam specialiai įdarbintų darbuotojų (OECD, 2003). Pavyzdžiui, prieš kelis metus SKILL išleido mokymų vadovą dėstytojams, kuriame yra užduotys, orientuotos į negalios pažinimą aukštajame moksle, susipažinti su specialiujų poreikių studentų dėstymo ypatumais bei mokymo programų bei atsiskaitymo formų pritaikymu (Hurst, 2006). O Lietuvoje dėstytojams buvo pasirenkama disciplina VU *Specialiujų poreikių studentai*, VU SA išleistas pažintinis leidinys *Pažink negalią: praktiniai patarimai negalios etiketo klausimais* (2005) bei Daugėlos *Studentai, turintys negalę, aukštosiose mokyklose. Rekomendacijos administratoriams ir dėstytojams* (2007).

1.5. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Kaip pirmąjį įvykį, kada buvo pradėta domėtis studentų su negalia problemomis Anglijoje, galima būtų išskirti jau prieš 35 metus, 1973 m. įvykusią konferenciją *Studentai su negalia aukštajame moksle* (Hurst, 1993). Tuo tarpu pirmieji tyrimai apie studentus su negalia Lietuvoje pasirodė 2001 metais. Kasmet Lietuvos aukštosiose mokyklose didėjant studentų su negalia skaičiui (Ruškus ir kt., 2007) bei norint užtikrinti įstatymuose numatytą sąlygų sukūrimą neįgaliesiems studijuoti profesinėse, aukštesniosiose ir aukštosiose mokyklose (*LR Specialiojo ugdymo įstatymas*, 1998), reikalinga kurti studentų su negalia atstovavimo sistemą, o ne pasitenkinti pavienėmis iniciatyvomis (LSS, 2007). Tam reikalinga yra pasitelkti ir išsinagrinėti, kokia yra kitų šalių praktika šiuo klausimu. Kadangi šio darbo autorė jau seniai gilinasi į Anglijos aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems specifiką bei pati yra atlikusi *Erasmus* mainų programos studijas Šefildo Hallamo universitete, kur praktiškai susidūrė su lygių galimybių studijuoti sukūrimu, lyginamajam darbui būtent ir buvo pasirinkta ši šalis. Taigi norint gerinti aukštojo mokslo prieinamumo situaciją neįgaliesiems Lietuvoje, empiriškai patikrinti, kokia yra reali situacija ir ekspertų bei neįgaliųjų studentų požiūris, buvo atliktas kokybinis tyrimas.

Tyrimo pagrindinis tikslas – palyginti Anglijos bei Lietuvos ekspertų požiūrį į aukštojo mokslo prieinamumą neįgaliesiems šiose šalyse.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti, kokie yra neįgaliųjų studentų Anglijoje bei Lietuvoje studijų krypties ir aukštosios mokyklos pasirinkimo pagrindiniai motyvai.
2. Išsiaiškinti, kas labiausiai motyvuoja neįgaluosius studentus Anglijoje bei Lietuvoje studijuoti.
3. Išsiaiškinti, kokios yra sukuriamos studijų galimybės Anglijoje bei Lietuvoje aukštosiose mokyklose neįgaliesiems studentams.
4. Išsiaiškinti, su kokiais pagrindiniais kliuviniais iki šiol susiduria Anglijos bei Lietuvos aukštosiose mokyklose studijuojantys neįgalūs studentai.
5. Išsiaiškinti, kaip neįgalūs studentai Anglijos ir Lietuvos aukštosiose mokyklose vertina savo karjeros galimybes.
6. Išsiaiškinti, kokia yra ekspertų nuomonė apie esamą įstatyminę bazę, susijusią su aukštojo mokslo prieinamumu neįgaliesiems, Anglijoje bei Lietuvoje.
7. Išsiaiškinti, kokia yra ekspertų nuomonė apie aukštosios mokyklos vaidmenį, sudarant studijų sąlygas neįgaliesiems.
8. Išsiaiškinti, kokia yra ekspertų nuomonė, kokias negalias turintiems studentams yra sunkiausia studijuoti bei kokie barjerai egzistuoja Anglijos ir Lietuvos aukštosiose mokyklose.
9. Išsiaiškinti, kokia yra ekspertų nuomonė, su kokiomis problemomis susiduria dėstytojai, dirbdami su neįgaliaisiais studentais Anglijos ir Lietuvos aukštosiose mokyklose.
10. Išsiaiškinti, kokia yra ekspertų nuomonė apie tai, kokios neįgaliųjų asmeninės savybės lemia aktyvų dalyvavimą.

2. TYRIMO METODIKA

2.1. Respondentai ir apklausos sąlygos

Tyrimo tikslui pasiekti buvo apklausti keturi ekspertai iš Anglijos bei Lietuvos. Ekspertais šiame darbe yra laikomi tie žmonės, kurie patys patiria aukštojo mokslo prieinamumo kliuvinius būdami studentais arba dirbančiais švietimo sistemoj jau daug metų. Du ekspertai yra studentai su negalia, du – dėstytojai. Šiame darbe ekspertai yra įvardinami raidėmis A, B, C ir D. Informacija apie juos pateikiama 2.1 lentelėje.

2.1 lentelė: *Informacija apie tyrimo respondentus.*

Ekspertas	Šalis	Komentarai
A	Anglija	Vyras. Šefildo Halamo universiteto Komunikacijos studijų bakalauro 3 kurso studentas. Dalyvauja Šefildo Halamo universiteto Studentų sąjungos Studentų su negalia forumo veikloje. Turi labai retą 3M sindromą, paveldimą genetiškai, kuris pasireiškia augimo atsilikimu, veido dismorfizmu, kalbos, klausos bei regos sutrikimais.
B	Anglija	Vyras. SKILL kontrolės grupės narys, buvęs Centrinio Lankaršyro universiteto dėstytojas. Su aukštojo mokslo prieinamumo tematika dirba virš 30 metų. Šiuo metu yra laisvai samdomas mokymų vadovas aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems tematika.
C	Lietuva	Moteris. Vytauto didžiojo universiteto Psichologijos magistrantė. Turi judėjimo sutrikimą - juda vežimėliu.
D	Lietuva	Vyras. Kauno medicinos universiteto dėstytojas asistentas. Turi judėjimo sutrikimą - juda vežimėliu. Dalyvauja visuomeninėje veikloje bei priklauso vienai iš neįgaliųjų nevyriausybių Lietuvos organizacijų.

2.2. Tyrimo metodas ir instrumentai

Atliktas kokybinis tyrimas. Tyrimo metodas: pusiau struktūruotas giluminis ekspertų interviu. Tyrimo tipas – vertinamasis.

Interviu buvo atliekamas dviem etapais. Pirmieji interviu buvo paimti Anglijoje. Studento su negalia kokybiniam interviu buvo ieškoma su Šefildo Halamo universiteto Studentų sąjungos Studentų su negalia forumo pagalba. Ekspertas negalios klausimais buvo apklaustas konferencijos *Negalios lygybės iššūkiai šiandien* metu, vykusios 2007 m. lapkričio mėn, Nottingham mieste, Anglijoje. Dėl interviu buvo tariamasi iš anksto,

kontaktuojant elektroniniu paštu. Vėliau, apdorojant tyrimo duomenis, po transkribavimo, ekspertų atsakymai buvo išversti į lietuvių kalbą.

Lietuvoje buvo apklausti du ekspertai. Neįgalaus studento buvo ieškoma, pasinaudojus Vytauto Didžiojo universiteto Studijų skyriaus neįgaliųjų studentų turimais kontaktais. Ekspertu buvo pasirinktas Kauno medicinos universiteto dėstytojas, turintis negalią (universitetų pavadinimai šiame darbe yra vartojami kiti, norint išsaugoti respondentų anonimiškumą).

Pokalbiai (garsas) buvo įrašinėjami skaitmeniniu būdu. Interviu buvo atliekamas pagal iš anksto sugalvotą planą – paruoštą klausimyną (žr. 1 priedą). Buvo paruošti šiek tiek besiskiriantys klausimynai studentams su negalia bei dėstytojams, taip pat, klausimai buvo tiesiogiai susiję su tos šalies praktika ir tematika. Siekiant geriau atskleisti temą, be pagrindinių klausimų interviu metu, pagal situaciją buvo užduodami ir papildomi klausimai. Interviu pradžioje kiekvienas respondentas prisistatydavo ir paminėdavo, kaip jis yra susijęs su aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems tema. Vėliau respondentams buvo užduodami teminiai, iš anksto paruošti klausimai, tiesiogiai susiję su tiriamąja darbo tema.

2.3. Tyrimo duomenų apdorojimas

Tyrimo metu skaitmeniniu būdu buvo įrašyti keturi interviu. Jie buvo analizuoti remiantis Grounded teorijos metodika. Analizės etapai pateikiami 2.3. lentelėje.

2.3. lentelė: *Kokybinio tyrimo interviu analizės etapai, remiantis Grounded teorija.*

1.	Transkripcija	Kiekvienas įrašytas pasakojimas pažodžiui perrašomas tekstu. Teksto eilutės numeruojamos. Transkripcijos sutartinių ženklų paaiškinimas pateikiamas 2 priede.
2.	Parafrazavimas	Tekstas skaitomas iš eilės ir skirstomas į mažas temas (parafrazes). Naudojama buitinė kalba.
3.	Konceptualizavimas/Kodavimas	Atskiros parafrazės siejamos į konceptus, t.y., panašios mažos temos susiejamos į didesnę temą bei konceptualiai įvardijamos. Buitinė kalba verčiama mokslinė.
4.	Kategorizavimas	Konceptai apibendrinami ir suvedami į dar bendresnes kategorijas. Analizuojami visų interviu konceptai, lyginami vieni su kitais. Apibendrinant atskirų interviu konceptai priskiriami vienai ir tai pačiai aukštesnio rango abstrakčiai temai – kategorijai.
5.	Empirinis generalizavimas	Ekspertų pasisakymai verčiami mokslinė kalba, gauti rezultatai sukonkretinami, apibendrinami, lyginami tarpusavyje ir siejami su teorija. Pateikiamos išvados bei rekomendacijos.

6.	Teorinis generalizavimas	Teorinės dalies apjungimas su empiriniu generalizavimu.
----	--------------------------	---

Interviu B, kaip pavyzdys, pirmais keturiais analizės etapais pateikiamas prieduose (žr. 3, 4, 5 ir 6 priedai). Penktasis ir šeštasis analizės etapai pateikiami visų keturių interviu (A, B, C ir D) ir yra pagrindinėje darbo dalyje (3 ir 4 skyriai).

3. TYRIMO REZULTATAI

Analizuojant tyrimo duomenis, buvo išskirtos devynios kategorijos (penkios anglų ir keturios lietuvių), susijusios su įvairiais aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems aspektais. Visos jos yra aptariamoms šiame skyriuje.

3.1. Anglų kategorijos

3.1.1. Didžiausias barjeras yra dėstytojų požiūris

Neigiamas dėstytojų požiūris į neįgaliuosius yra įvardinamas kaip didžiausias barjeras, siekiant lygių galimybių principo įgyvendinimo aukštajame moksle. Yra išskiriamos kelios svarbiausios šio reiškimo priežastys: dėl įprasto dėstymo būdo, kurį, esant neįgaliajam, reikėtų adaptuoti, dėl patirties, žinių, laiko trūkumo; asmeninės naudos nebuvimo - nuo to nepriklauso dėstytojo karjeros kilimas. Yra tikimasi, jog ateityje universitetuose bus dirbama su dėstytojų kompetencijomis, kaip reikėtų dirbti su specialiujų poreikių studentais. Šiuo metu tokio pobūdžio specialūs mokymai jau yra siūlomi dėstytojams kai kuriose Anglijos aukštosiose mokyklose. Šis pokytis bus veiksmingas tik tuomet, kai tokio pobūdžio mokymai bus nuolat kartojami, tai yra bus praktikuojamas tęstinis profesinis mokymasis. Dabartinei situacijai iliustruoti gali būti pateikiamas pavyzdys, kokio atsakymo būtų galima sulaukti iš dėstytojo šiandien, kuriam būtų pasiūlytas tokio pobūdžio tęstinis profesinis tobulėjimas: „, kokia yra nauda iš tęstinio profesinio tobulėjimo? Dėl to aš nebūsiu nei paaukštintas, nei mano atlyginimas nuo to nekils, kodėl aš tą turėčiau daryti? (B: 107-109)“.

Pastebima, jog per pastaruosius 10 metų dėstytojų nuostatos keičiasi į teigiamą pusę, kaip to tiesioginis įrodymas būtų techninių dalykų naudojimas paskaitų metu. Aptariama pozityvi patirtis santykiuose su dėstytojais, kurie yra paslaugūs, padedantys, stengiasi įtraukti bei kuria tokią atmosferą, kurioje studentas su negalia jaučiasi laukiamas. Iš dėstytojo tiesiog galima sulaukti tokio pasakymo „jeigu tau tik reikia kokios pagalbos, tai mirktelk man arba atsiųsk elektroninį laišką. (A: 69-71)“.

Lieka taipogi nepaneigiamas faktas, jog yra sutinkama ir neigiamų nuostatų turinčių dėstytojų, tačiau apskritai yra vyraujanti tendencija, bent jau pastebima Šefildo Halamo universitete (laikomas negaliai draugišku universitetu), jog darbuotojų požiūris yra pozityvus ir žmonės labai paslaugūs, padrašinantys.

Iki šiol yra jaučiama tendencija, jog žmonėms apskritai trūksta supratimo apie negalia, žinojimo, susipažinimo, kitu atveju nekiltų tiek daug išankstinių baimių ar po jų lydinčių

nesusipratimų. Šiuo atveju inkluzija yra paaiškinama, kaip asmens, jo negalios pobūdžio, požiūrio į save bei universiteto interakcija. Taigi didelę reikšmę turi paties neįgaliojo asmeninės savybės, todėl vienareikšmiškai atsakomybė negali būti permetama vien tiktai aukštajai mokyklai. Skirtingas ar ypatingas požiūris į neįgaliuosius yra aiškinamas tuo, jog iki šiol ne visi žmonės supranta negalią, o požiūris keičiasi tik per bendravimą, asmeninį kontaktą bei asmens pažinimą.

Apibendrinant, iš kur kyla neigiamas požiūris, pasirenkama filosofinė pozicija, jog žmonės dirbantys su negalios temomis turi įtikinti, o ne priversti. Praktikoje galima pastebėti, jog neužtenka tik pasakyti, jog to reikalaujas įstatymas. Taigi pirmiausia reikia identifikuoti priežastis, o vėliau dirbti su jomis.

Su tokio požiūrio problemomis yra susiduriama ir darbo rinkoje. Šiuo metu visuomenei yra metamas savotiškas iššūkis, žmonės bus priversti griauti stereotipus, nes sutiks negalią turinčius socialinius darbuotojus, seseles, mokytojus, kadangi šiuo metu Anglijoje yra daug šių specialybių absolventų. Yra svarbu numatyti, su kokiais kliuviniais teks susidurti šiems absolventams ir kaip būtų galima to išvengti.

3.1.2. Anglijos aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems raida

Yra įvardinami pagrindiniai įvykiai, nulėmę tokią aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems raidą. Pirmiausia, dar 1974 m., neįgalių tėvų iniciatyva, atliktas pirmasis Nacionalinio lygio tyrimas apie neįgaliuosius studentus, tais pačiais metais – SKILL įkūrimas. Vėliau sekę įvykiai, tai: Nacionalinės finansavimo tarybos įkūrimas, pinigų paieškos bei skyrimas specialioms projektams. Tuo metu, kai senieji politechnikumai tampa universitetais 1992 m. (susilieja ir pakeičia pavadinimą), aukštojo mokslo finansavimas pasikeičia, tačiau dėmesys negalios temai vistiek išlieka. Anglijoje finansavimo tarybos skirdavo pinigų specialioms iniciatyvoms, taigi universitetai turėdavo teikti įvairių projektų pasiūlymus. 1999 m. buvo išleistas leidinys *Kokybės užtikrinimo praktikos kodeksas neįgaliesiems studentams*, kurio pagrindinis tikslas buvo studentų su negalia gaunamos studijų kokybės skirtinguose universitetuose tikrinimas. Galiausiai 2001 m. *Antidiskriminacijos įstatymas* buvo papildytas ir jame buvo įtvirtinta, jog aukštosios mokyklos turi padaryti tinkamus pritaikymus bei numatyti studentų su negalia poreikius. Paskutinis svarbus įvykis, tai 2005 m. atsiradę reikalavimai dėl *Negalios lygybės schemų*, kurias turi ruošti kartu su neįgaliaisiais studentais ir pačios aukštosios mokyklos.

Ekspertas B, jau daugiau nei 30 metų dirbantis su aukštojo mokslo prieinamumo problematika, pastebi neigiamo požiūrio į neįgaliuosius kismą. Šiuo metu yra jaučiamas progresas ir įstatyminėje bazėje, jis yra geras ir padedantis su negalia dirbantiems darbuotojams. Nerimą kelia tai, jog šiuo metu Negalios teisių komisija bus reorganizuota į vienintelę Lygybės komisiją – tai specialaus Vyriausybės departamento įsteigimas: „negalios tema visuomet buvo apleista, palyginus

su kitomis mažumų bendruomenėmis ar gender [socialinės lyties] temomis, taigi šiek dabar yra neramu. (B: 18-20)”. Šis nerimas yra pagrįstas tuo, jog anksčiau Negalios teisių komisija vaidino labai svarbų vaidmenį negalios darbuotojams ir buvo laikoma „gidu“. Nerimą kelia ir pačios aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems temos išlikimas: ar negalia nebus apleista aukštojo mokslo kontekste ir, ar šiuo metu vykstantys pasikeitimai nebus vėliau nukreipti prieš neįgaliuosius studentus. Lygybės teisių komisijoje bus įsteigtas specialus sub-komitetas negalios temai, taigi šis faktas yra pozityvus ir numalšinantis nerimą.

Progresu įstatyminėje bazėje galima laikyti būtent *Negalios diskriminacijos akto* papildymą *Negalios lygybės schemų* ir veiksmų planų rengimu, kada kiekvienoje aukštojoje mokykloje, į šį sprendimų priėmimo procesą yra privalomai įtraukiami ir neįgalieji žmonės: iš aukštosios mokyklos, iš vietinės bendruomenės. *Negalios lygybės schemas* ir veiksmų plano pozityvus aspektas ir stiprioji pusė yra tai, jog šis planas turi būti atnaujinamas ir peržiūrimas kiekvienais metais, vadinasi, galima stebėti klaidas, reflektuoti ir tobulinti, tikslinti žingsnius. Taigi aukštosios mokyklos turi būti pasiruošusios priimti neįgaliuosius studentus, o jeigu jie atsisako priimti, jie turi labai aiškiai pagrįsti, kodėl jie jo nepriima, nes kitu atveju, jie gali būti paduodami į teismą dėl diskriminacijos.

3.1.3. Negalios inkorporavimas mokymo programose

Svarbus aukštojo mokslo prieinamumo aspektas – tai informacinės aplinkos prieinamumas. Viena iš svarbiausių aukštosios mokyklos pareigų, tai mokymo programų sudarymo priežiūra: stebėti, kaip žmonės mokosi, kokie yra naudojami įvertinimo būdai ir metodai, kaip yra išdėstoma medžiaga. Poreikis daryti tinkamus pritaikymus, sumažėtų iki minimumo, ir taip pat reikėtų mažiau tinkamų pritaikymų, jeigu mokymo programos būtų nuo pat pradžių kuriamos su prieinamumo neįgaliesiems aspektu. Šiuo atveju, kalbant apie tinkamus pritaikymus, tai vienareikšmiškai neapsiriboja savęs perklausimu, ar bus prieinama judėjimo negalią turintiems auditorija, yra svarbu apmąstyti, kokios mokymo priemonės yra naudojamos paskaitų metu: video, dvd ir kiek tai gali būti prieinama, pavyzdžiui, regos ar klausos sutrikimus turintiems žmonėms. Teigiama, jog šiai dienai jau niekur nebegalima pabėgti nuo studentų aprūpinimo inkluziniu mokymu, nors iki šiol pasiteisinimo priežastimi lieka nepakankamas finansavimas, tačiau toks pasiteisinimas neturėtų tapti norma, nes yra akivaizdu, jog finansavimas galėtų būti didesnis visose srityse.

Skirtingų mokymo programų prieinamumą neįgaliesiems galima matuoti keliais būdais. Pirmiausia, tai būtų studentų su negalia skaičius, kuriems yra daromi tinkami pritaikymai, ir stebėti, ar tas skaičius auga, ar krinta. Tokiu atveju, paaiškėtų, ar dėstytojai dirba labiau įtraukdami

visus studentus, inkliuziškai, taip galėtų būti matuojama įtaka. Kitas būdas būtų, tam tikrų dėstytojų dalykų analizė bei studentų su negalia skaičiaus kitimas. Pastaruoju metu neįgaliųjų studentų skaičius išaugo Jungtinėje Karalystėje, o ypač padaugėjo neįgaliųjų studentų, turinčių disleksiją [skaitymo sutrikimas] – nuo 15% iki 50%, kurie šiuo metu ir sudaro neįgaliųjų daugumą. Trečiasis būdas, tai yra analizė, kiek skirtinguose departamentuose ar institucijose studijuoja neįgaliųjų studentų, kokiose specialybėse skaičiai yra didžiausi. Taigi yra labai tikėtina, jog pasitelkus šį matavimo būdą, rezultatai parodytų, jog iki šiol egzistuoja tokios specialybės, kuriose yra daug kliuvinių.

3.1.4. Negalios atskleidimo baimė aukštojoje mokykloje

Norint, jog pagalba neįgaliesiems būtų organizuojama efektyviau ir labiau planingai, yra svarbu žinoti tikslus neįgaliųjų studentų skaičius, tačiau ne visada atskleidimo pasekmės būna pozityvios.

Dirbantiems su neįgaliaisiais studentais yra svarbu įtikinti kuo daugiau žmonių atskleisti savo negalią. Norint užtikrinti šį principą, žmonės su negalia turėtų nebijoti ir žinoti, jog negalios atskleidimas neturės neigiamų pasekmių. Pavyzdžiui, šiomis dienomis disleksija yra labai ryški problema ir daugelis dėstytojų aukštosiose mokyklose mato rengiamus pritaikymus studentams su specialiais mokymosi sutrikimais kaip turinčius negatyvių pasekmių mokymosi standartams. Taigi dėstytojai turi tam tikrų išankstinių nusistatymų apie mokymosi gebėjimus, kuriuos turi disleksiją turintys žmonės ir mano, jog jie turi žeminti mokymosi standartus.

Kitas pavyzdys galėtų būti apie studentus, turinčius psichikos sutrikimų, ir jie susiduria su tokiomis problemomis, kaip baimė, ignoravimas, išankstinis nusistatymas, taip pat dar jaučiama vyraujanti nuomonė, jog jie gali būti pavojingi ir agresyvūs. Pastebėta, jog nematomą negalią turintys studentai patiria daug daugiau sunkumų ir iššūkių, nei turintys matomą negalią, nes pagalbos pobūdis yra akivaizdus žmogui su vežimėliu, aklam, kurčiam asmeniui, tačiau visai kitas atvejis yra, kai žmogaus negalia yra nematoma.

Kaip atsvara iškylantiems sunkumams, yra šeima, kuri „vaidina tikrai labai didelį vaidmenį“. Svarbus vaidmuo atitenka taip pat ir bendrakursiams, kurie dažniausiai yra paslaugūs. Įžvelgiama šio reiškinio abipusė nauda: yra gaunama iš bendrakursių pagalba, kuri yra reikalinga neįgaliajam, tuo tarpu jie turi galimybę pažinti žmogų ir nugalėti išankstines nuostatas, atrasti, koks tas žmogus yra iš tikrųjų.

3.1.5. „Pagrindinis dalykas yra pasitikėjimas savimi“

Kaip vienas pagrindinių studijų sėkmės sudedamųjų dalių yra įvardinamas pasitikėjimas savimi, nuo kurio vėliau priklauso tiek studijų sėkmė, tiek emocinis gerbūvis bei santykio su akademinės bendruomenės nariais kokybė. Viena pagrindinių kliūčių, su kuriomis

susiduria Ekspertas A, tai konkurencija kurse, nes yra patiriami sunkumai greitai išsakyti mintis, o paskaitų tempas yra per greitas. Su šiuo konkrečiu kliuviniu ekspertas susiduria dėl savo negalios specifikos – tai 3M sindromo, kurį lydi regos, klausos, kalbos bei dėmesio sutrikimai. Jo paties įvertinime yra rašoma, jog jis yra labai mažo ūgio, turi kalbos sutrikimų. Bet kokių atveju, yra bandoma konkuruoti „kad ir kaip bebūtų sunku“. Taip pat yra pastebimas per kelis studijų metus išsiugdytas didesnis pasitikėjimas savimi, kuris yra laikomas pagrindiniu dalyku ir studijų sėkmės garantu. Kaip kitas didelis kliuvinys yra įvardinamas aplinkos nepritaikymas, kuris iki šiol išlieka didele problema daugeliui judėjimo sutrikimų turinčių studentų.

Vienas iš kriterijų, kodėl nepakanka vien tik vidurinio išsilavinimo, tai yra noras įgyti įgūdžių bei pasitikėjimo savimi, kas ir skatina rinktis aukštojo mokslo studijas. Apie Šefildo Halamo universitetą ir jame sukurtas sąlygas studijuoti neįgaliesiems yra atsiliepiama teigiamai, džiaugiamasi paslaugiais ir draugiškais akademinės bendruomenės nariais. Tokius atsiliepimus sąlygoja sėkminga ir pozityvi asmeninė studijų patirtis, nors pirmaisiais studijų metais Ekspertas A prisimena save kaip drovų studentą, o šiuo metu save apibūdina kaip pasitikintį savimi ir nebijantį daugiau kalbėti garsiai. Kadangi požiūris keičiasi per pažinimą, pokyčiai ateina kartu su pasitikėjimu savimi bei savipažinimu. Pasitikėjimas savimi laikomas sėkmės šaltiniu, tačiau ne be kitų pagalbos ir supratingumo. Pats Ekspertas A save laiko dabar labai aktyviu studentu. To akivaizdus įrodymas jau pora metų vykdoma savanoriška veikla Studentų su negalia forume, kurios pagrindinis įsivardintas tikslas yra kitų negalių pažinimas, šiuo metu tai tapo ir artimų draugų ratu. Pagrindinis veiklos tikslas Studentų su negalia forume – tai dėstytojų skatinimas turėti didesnę supratimą apie negalią – per bendradarbiavimo projektus, per švietimo akcijas. Bendradarbiavimas su universiteto Studentų su negalia paramos grupe vyksta per bendrų problemų, kurias patiria studentai su negalia, įsivardinimu bei sprendimo būdų paieška. Yra sunku atsakyti, kiek studentų su negalia dalyvauja šioje veikloje, nes ne visi ateina į susitikimus, daugelis palaiko kontaktą internetu.

Pastebima, jog daug pasiekę neįgalieji yra atkaklūs ir ryžtingi, turi noro tęsti kovą, daug laiko dirbti su problemomis „verčiau nei tik sėdėti ir leisti kažkam atsitikti“. Nors yra įmanoma suprasti žmones, kurie to nenori ar nesiryžta daryti.

Veiklos intensyvumas ir dėmesys negalios temai Nacionalinėje Studentų sąjungoje arba Lankaršyro universiteto Studentų sąjungoje priklausydavo nuo neįgaliųjų koordinatoriaus ir jo asmeninių savybių, taigi veiklos intensyvumas ir efektyvumas buvo nuolat besikeičiantis. Aktyvumas priklauso nuo išrinktų žmonių, taigi tai yra sunkumai, išskylantys dirbant su studentais.

3.2. Lietuvių kategorijos

3.2.1. „Nėra fizinių galimybių – nėra lygių galimybių“

Vienas didžiausių kliuvinių, su kuriais susiduria judėjimo negalią turintys studentai Lietuvoje, tai aplinkos prieinamumo problemos aukštojoje mokykloje. Yra teigiama, jog jei nėra fizinių galimybių – nėra lygių galimybių. Apklaustieji ekspertai turi judėjimo negalią ir juda vežimėliais. Daroma išvada, jog studijuoti yra sunkiausia būtent judėjimo negalią turintiems, tai yra grindžiama asmenine studijų patirtimi. Tačiau pripažįstama, jog kiekvienai negaliai yra specifinės problemos – skirtingai judėjimo negalią turintiems, akliesiems ar kurtiesiems - ir yra sunku daryti apibendrinimus arba prioritetizuoti problemas. Iš kitos pusės pažvelgus, visi neįgalūs žmonės panašūs – kovoja už savo teises, o studijuoti ar ne – tai yra kiekvieno neįgaliojo apsisprendimo teisė.

Didele sėkme laikoma Ekspertės patirtis, nes ji studijuoja pritaikytame judėjimo negalią turintiems fakultete. Taigi visos kliūtys, su kuriomis susiduriama studijų metu yra susijusios su judėjimu. Kaip pirmasis pavyzdys yra pateikiamas universiteto biblioteka, kur judėti yra „absoliučiai neįmanoma“: „ten jau kažkaip aš išvis neinu, nes ten yra tiek kliūčių, kad siaubas! (C: 29-32)“

Kaip nepritaikymą lydinti pasekmė atsiranda studentų su negalia nesavarankiškumo jausmas, kurį jie yra priversti patirti studijų laikotarpiu aukštosiose mokyklose. Tikima, jog pritaikius aplinką, išnyktų daugybė socialinio lygio problemų – nebūtų jaučiama tokia atskirtis.

Teigiama, jog yra jaučiami pokyčiai aplinkos pritaikymo klausimais. Žvelgiant į pastarųjų aštuonerių metų laikotarpį, atsiranda vis daugiau aplinkos pritaikymų ir yra matoma padaryta pažanga. Yra išskiriamos tokios aplinkos nepritaikymo problemos: laiptai, liftų nebuvimas, tai tampa ypač aktualu, kai paskaitos vyksta antrame arba trečiame aukšte; patekimas į auditorijas ir suolų nepritaikymas jose. Šias kliūtis yra bandomos pateisinti tuo, jog vyrauja senos statybos universiteto pastatai ir taip pat kultūrinis paveldas, kur yra sunkiau padaryti pakeitimus ir pritaikymus. Kaip paprasta išeitis sumažinti kliūtis yra siūlomas paskaitų organizavimas pirmuose aukštuose, kur auditorijos būna dažniau pritaikytos neįgaliesiems negu kituose aukštuose.

Dar iki šiol yra labai mažai pritaikytą aplinką turinčių universitetų, todėl daugeliui turintiems judėjimo negalią yra aktualus nuotolinis mokymasis. Pavyzdžiui, šiuo metu pasirinkti nuotolinį mokymąsi galima Vilniaus Gedimino technikos universitete, tačiau yra tikrai nuotolinės magistro studijos, taigi išlieka labai aktualus ir opus klausimas – bakalauro nuotolinės studijos. Be to, magistro studijų pasirinkimas yra labai ribotas – tai Nekilnojamo turto vertinimo bei Vadybos specialybės. Kitas pasirinkimo variantas, tai neakivaizdinės studijos, kad ir Vilniaus universitete.

Yra išvelgiamas nesutapimas tarp įstatyminės bazės ir realybės: „įstatyminė bazė deklaruojama, kad mokslas yra visiems prieinamas, tai yra tik deklaruojama. (D: 7-8)”

Teigiama, jog liga įtakoja studijų krypties pasirinkimą, todėl kad reikia rinktis, kurioje aukštojoje mokykloje yra sudarytos galimybės ir taip pat, kur darbo rinkoje bus galima įsitvirtinti.

Kitas nerimą keliantis aspektas yra aplinkos nepritaikymas darbe. Šioje vietoje atsiskleidžia, jog negalią turintys studentai, galvodami apie norimą darbą, turi visuomet apsvarstyti, kiek jis bus prieinamas ar gali būti prieinamas pagal jų negalios pobūdį. Pavyzdžiui, tiems, kas sieja savo ateities darbą su psichologijos praktika, nerimą keliantis dalykas gali būti psichiatrinės ligoninės – daugiausia seni pastatai, kur nėra aplinkos pritaikymo judėjimo negalią turintiems žmonėms. Taigi yra išgyvenamas nerimo jausmas dėl darbo vietos suradimo ir taip pat jos aplinkos prieinamumo.

Kitas patiriamas kliuvinys – tai persikėlimas į naujas vietas ir adaptacijos problema. Kai yra susiduriama su persikėlimo iš vieno miesto į kitą sunkumais, galimybė dalyvauti Tarptautiniuose studijų mainuose lieka teoriniame lygmenyje. Taigi pagrindinė problema judėjimo negalią turintiems žmonėms yra fizinės kliūtys.

3.2.2. Aukštosios mokyklos atsakomybė rūpintis neįgaliaisiais studentais

Šiuo metu kiekvienam universitete jau galima sutikti neįgaliųjų studentų ir yra jaučiamas priėmimas ir „tokios kaip atskirties gal jau ir nėra. (D: 29-30)”. Pastebima, jog studentų su negalia pastaraisiais metais daugėja, ypač palyginus su respondentų pirmaisiais studijų metais. Manoma, jog studentų su negalia studijomis ir jų lygių galimybių sudarymu turi rūpintis aukštoji mokykla, o nevyriausybinių neįgaliųjų organizacijos gali būti tik „patariamasis balsas“.

Studijų metu yra labai svarbu atsižvelgti į neįgaliųjų studentų specialiuosius poreikius, pavyzdžiui, kai kurias problemas, susijusias su judėjimo negalią turinčių studentų dalyvavimu pritaikytose auditorijose, galima išspręsti labai paprastai: kas sudarinėja tvarkaraščius, turi jau žinoti, kad toje grupėje mokosi neįgalūs studentai ir į tai atsižvelgti. Iki šiol pasitaiko atvejų, jog aukštosios mokyklos administracija dažnai neatsižvelgia į studentų su negalia specialiuosius poreikius. Pavyzdžiui, medicinos srityje iš viso nėra neįgaliųjų studentų, todėl pagalbos studijų metu procesas ir nevyksta. Šis faktas aiškinamas tuo, jog neįgalūs žmonės negalėtų dirbti tiesioginio medicinos darbo, tačiau manoma, jog ateityje ir šioje srityje studentai su „minimalia negalia” galės studijuoti.

Procesas, kaip žmonės su negalia tampa „normaliais“ yra apibūdinamas taip: „jeigu žmogus dirba, studijuoja, prisitaiko prie savo aplinkos, prie visko, tai jis yra normalus studentas ir neišsiskiria iš kitų. (D: 117-118)”. Kalbant apie tai, kas turėtų aukštojoje mokykloje imtis iniciatyvos dėl studentų su negalia problemų sprendimo, tai pirmiausia, tikima, jog studentas su

negalia pirmasis turėtų parodyti iniciatyvą, kreiptis, pavyzdžiui, į dekaną ir tuomet jo problemos galėtų būti daugeliu atveju sprendžiamos. Kaip bebūtų, pastebima, jog studentų su negalia problemos nėra sprendžiamos.

Didelė problema, su kuria susiduria neįgalieji studentai, tai dėstytojų požiūris. Bandoma paaiškinti, kodėl kartais egzistuoja neigiamas dėstytojų požiūris į neįgaliuosius studentus pirmiausia tuo, jog patys universiteto dėstytojai galbūt pirmą kartą gyvenime susiduria su neįgalium asmeniu ir nežino, kaip su juo elgtis. Dažnai iškyla tokie nesusipratimai, jog dėstytojai mano, kad studentams su negalia reikia daryti nuolaidas, nors pats studentas su negalia to ir neprašo ir netgi nenori. Taigi gaunasi, jog neįgalūs studentai gali turėti privilegijų ir tai yra jaučiama iš dėstytojų pusės, tačiau visgi dažnai iškyla problemų ir nesusipratimų dėl atsiskaitymo formų. Visgi yra stokojama pozityvaus požiūrio į neįgaliuosius dėstytojų tarpe: atsiskaitymų formų pakeitimas, jeigu nurodymuose yra, kad egzaminai raštu, o jeigu žmogus negali parašyti raštu per tam tikrą laiką ir nori atsiskaityti žodžiu, „tai nėra privilegija, tikrai technikos klausimas kaip tą galima techniškai išspręsti. (D: 90-92)“.

Neįgaliųjų studentų klausimas aktualus Ekspertui, nes jis pats dėsto, tačiau nėra susidūręs su neįgaliaisiais studentais ir pats nėra tikras, kaip vyktų studijų procesas, taigi konstatuojama, jog reikėtų praktikos, nes be jos teiginiai yra tik teoriniame lygmenyje.

Būtų teigiamai žiūrima, jeigu aukštojoje mokykloje neįgalieji studentai galėtų pirkti paslaugas. Drąsiai teigiama, jog studentams su fiziniais sutrikimais būtų reikalingi pagalbininkai, pavyzdžiui, socialiniai darbuotojai. Pavyzdžiui, Ekspertė C savo fakultete, kuris yra pritaikytas judėjimo negalią turintiems žmonėms, savarankiškai funkcionuoti negali dėl savo ligos specifikos. Sunkią judėjimo negalią turintiems yra itin aktualios paslaugos, kaip „patekti iš vienos vietos į kitą“: „kad ir, pavyzdžiui, į tualetą nueiti, ar ne, nes ne visi gali, tas man atrodo labai svarbu. Arba, kai iš vieno aukšto į kitą persikelt kartais, kad ir tie pakeltuvai yra, bet va visokių niuansų, pavyzdžiui, aš pati neužvažiuoju, man yra per status. Palydovo pagalbos. (C: 42-45)“. Tokios paslaugos tampa itin aktualios, kai studentas su negalia yra kilęs iš kito miesto ir kai šalia nebūna artimųjų arba draugų, kurie galėtų atlikti tas palydovo paslaugas, nes savarankiškai judėti neleidžia ligos sutrikimai. Tuo aktualesnis tampa šis klausimas, jeigu studentas su negalia nori vyksti studijuoti į užsienį, kuomet palydovo paslaugos yra būtinybė, nes susitvarkyti pačiam yra pernelyg sunku.

3.2.3. Požiūris į neįgaliuosius keičiasi į teigiamą pusę

Šiuo metu pastebima tendencija, jog požiūris į neįgaliuosius studentus keičiasi į gerąją pusę. Kaip viena iš tai sąlygojančių priežasčių gali būti, jog šiuo metu negalios tematika yra gan

plačiai aptariama bei viešinama žiniasklaidoje ir yra aktyviai vykdoma nevyriausybinių organizacijų švietėjiška veikla – tokiu būdu žmonės sužino daugiau apie skirtingas negalias. Kitas aspektas yra tai, jog anksčiau į neįgaliuosius studentus būdavo žiūrima ne taip palankiai dėl to, jog tų pačių studentų su negalia buvo labai mažai ir nebuvo žinoma, kaip yra teisinga ir tinkama reaguoti ar bendrauti su jais.

Kaip bebūtų, iki šiol egzistuoja neigiamas požiūris iš darbdavių pusės, kurie daugiausia kliaujasi visuomenėje egzistuojančiais stereotipais: nesuprasdami, jie galvoja, kad neįgalus žmogus mažiau dirbs, daugiau laiko sirgs, darbą atliks nekokybiškai. Norint pakeisti požiūrį į neįgalius žmones, neužtenka tik švietimo ir informacijos: efektyviausiai požiūris keičiasi per praktiką. Iš pradžių, darbdaviai stebisi, jog neįgalūs žmonės gali ir geba dirbti skirtingo pobūdžio darbą, tačiau kai jie tiesiogiai susiduria su neįgaliaisiais, pamato rezultatus, tada jų požiūris iškart pasikeičia. Tai turi dar stipresnį efektą ir svorį, jei darbdaviai šią žinutę paskleidžia savo kolegų tarpe ir pateikia pozityvias rekomendacijas. Pastebima tendencija, jog neįgalieji dažniausiai atlieka darbą laiku bei kokybiškai. Dirbantis neįgalusis gyvena pilnavertį normalų gyvenimą, nes jis turi užsiėmimą, darbą, normalią aplinką. Yra darbdavių, kurie mano, kad įdarbinti neįgalųjį yra prestižas. Kaip bebūtų, dirbant su požiūrio į neįgaliuosius keitimu, reikia pasverti tiek pasirenkamas priemones, tiek tikslus: „kad darant ką nors geresnio, nepadaryti ko nors blogiau. (D: 144)“.

Kalbant apie požiūrį į neįgaliuosius ir priėmimą aukštojoje mokykloje, bendrakursių požiūris daugeliu atvejų yra labai normalus, taigi neįgalusis nesijaučia esantis kitoks, bendraudamas su jais. Taip pat yra jaučiamas fakulteto administracijos palaikymas, pavyzdžiui, kad ir dėl dokumentų tvarkymo ir pažymima, jog tai pasikeitė nuo pirmųjų studijų metų į teigiamą pusę. Taigi palaikantis požiūris sukuria atmosferą, kurioje neįgalusis turi galimybę jaustis emociškai pozityviai. Įvardinama, jog per kelis studijų metus bei pozityvią studijų patirtį, keičiasi ir paties neįgaliojo požiūris į save bei savo galimybes, į dalyvavimą bei savarankiškumą studijose.

Aptariant neįgaliųjų studentų skatinimą studijuoti teigiama, jog reklaminiai skatinimai „stokit ir viskas bus gerai“ yra nelabai ko verti. Galvojama, jog neįgaliesiems studentams nereikia šiltnaminių sąlygų bei perdėto dėmesio, nes kiekvienas stengiasi būti toks pats studentas, kaip ir visi. Žmonės rodo perdėtą dėmesį, nes nežino, kaip elgtis su neįgaliaisiais. Kalbant apie neįgaliųjų studentų pritraukimą į aukštąjį mokslą, išskirtinių priemonių imtis nereikia: jei aukštosios mokyklos pradės skelbti akcijas apie neįgaliųjų priėmimą be konkurso, naudos tikrai nebus. Tačiau aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems klausimu yra sunku ką nors prognozuoti.

3.2.4. „Viskas priklauso nuo asmeninių savybių”

Teigiama, jog pasisekimas studijose priklauso nuo asmeninių savybių. Taigi svarbiausia varomoji jėga yra vidinė motyvacija: aplinkoje gali būti suteikiama galimybė dalyvauti, bet jeigu nėra vidinės motyvacijos, nėra noro jungtis į veiklą, tai skatinimais nieko neįmanoma pakeisti. Ekspertė C save laiko pasyvia studentiškoje, nevyriausybinų organizacijų veikloje, tačiau apibūdina save kaip aktyvią už studentų veiklos ribų ir laisvalaikio.

Kaip pagrindinis motyvas mokytis įvardinamas fizinės, emocinės bei finansinės nepriklausomybės siekimas. Trokštama ateityje gyventi ir dirbti savarankiškai, turėti savo pajamų šaltinį, o ne priklausyti nuo ko nors finansiškai.

Teigiama, jog didžiausias dalykas yra žmogaus motyvacija, nes daugelis neįgaliųjų yra įpratę naudotis principu - „kas man pasiūlys darbą, ir jeigu pasiūlys, tada dirbsiu”. Kalbant apie jaunus žmones su negalia, pastebima, jog šiuo metu vis daugėja norinčių studijuoti ir turinčių tam motyvaciją neįgaliųjų.

Verta aptarimo patirtis yra tokių studentų, kurie savo studijas pradeda būdami įgalūs, o jas baigia jau turėdami negalia, tarkim, tai atsitinka dėl patirtos traumos. Sugrįžti ir toliau tęsti studijas yra iššūkis, tačiau motyvaciją studijuoti bei palaikymą galima gauti iš asmeniui svarbių žmonių. Pavyzdžiui, pats ekspertas D buvo paskatintas studijuoti jo fakulteto vadovo, kuris vis primindavo „reiktų reiktų studijuoti“. Taip pat fakulteto dekanas buvo nusiteikęs geranoriškai ir teigė „padėsime, kuo galėsime“. Taigi svarbiausia yra paties žmogaus motyvacija, o net ne tiek kitos aplinkybės arba kliūtys: jeigu jis nėra motyvuotas, tai jau niekas jam ir negali padėti. Jeigu žmogus pats nori, tai jis to pasieks, bet jeigu jis bus verčiamas per prievartą, tai tikrai iš to naudos nebus.

Aprašius kategorijas ir atlikus empirinį generalizavimą, gautos devynios kategorijos: penkios – anglų, ir keturios lietuvių. Jos yra pateikiamos 3.1. lentelėje. Kitame skyriuje jos bus jungiamos į didesnes temas bei analizuojamos ir lyginamos.

3.1. lentelė *Anglų ir lietuvių kategorijos*

	Anglų kategorijos	Lietuvių kategorijos
1	Didžiausias barjeras yra dėstytojų požiūris	„Nėra fizinių galimybių – nėra lygių galimybių”
2	Anglijos aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems raida	Aukštosios mokyklos atsakomybė rūpintis neįgaliaisiais studentais
3	Negalios inkorporavimas mokymo programose	Požiūris į neįgaliosius keičiasi į teigiamą pusę
4	Negalios atskleidimo baimė aukštojoje mokykloje	„Viskas priklauso nuo asmeninių savybių”
5	„Pagrindinis dalykas yra pasitikėjimas savimi”	

4. REZULTATŲ APTARIMAS

4.1. Didžiausios neįgaliųjų studentų problemos Anglijoje ir Lietuvoje

Šiandien dienai yra išskiriami skirtingi didžiausi kliūviniai neįgaliesiems studentams: Anglijoje didžiausiu barjeru yra laikomas kai kurių dėstytojų neigiamas požiūris į neįgalų studentą, o Lietuvoje yra kalbama apie fizinių galimybių nesudarymą. Vienas iš šio akivaizdaus probleminių sričių skirtumo aiškinimų yra pagrindžiamas praktikos ir darbo metų skirtumu: Anglijoje aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems srityje yra dirbama virš 30 metų, Lietuvoje pirmieji tyrimai apie neįgaliuosius studentus ir aukštąjį mokslą atlikti praeito dešimtmečio pabaigoje. Taigi neigiamos kai kurių akademinės bendruomenės narių nuostatos Anglijoje tiesiog reiškia, jog fizinės aplinkos pritaikymo klausimas jau yra išspręstas.

Analizuojant detaliau, neigiamų kai kurių dėstytojų nuostatų į neįgaliuosius studentus priežastys yra: dėstytojų būdo adaptacijos patiriamos laiko sąnaudos bei pastangos, negalios pažinimo ir žinių apie tai trūkumas, asmeninės naudos nebuvimas (karjera nekils dėl dėstytojų neįgaliesiems studentams). Teigiamas požiūris yra skatinimas tęstiniu profesiniu tobulėjimu, kuris pradedamas praktikuoti Anglijos aukštosiose mokyklose: dėstytojai turi praeiti specialius mokymus, apie darbo specifiką su specialiųjų poreikių studentais.

Anglijoje, požiūrio kismas per pastaruosius 10 metų į teigiamą pusę yra matuojamas pagal tai, kiek dėstytojai naudoja techninių dalykų paskaitų metu bei pozityviais neįgaliųjų studentų atsiliepimais apie santykius su dėstytojais. Neįgaliųjų akimis inkliuzija yra paaiškinama, kaip asmens, jo negalios pobūdžio, požiūrio į save bei universiteto interakcija, taigi yra išryškinama asmeninių savybių svarba ir atsakomybė nėra vien tikta institucijos pareiga. Panašaus pobūdžio problemos yra patiriamos ir darbo rinkoje. Šių dienų iššūkiais taps: griauti išankstines nuostatas bei vykdyti galimų iškilti problemų prevenciją, nes visuomenėje pradeda dirbti neįgalūs socialiniai bei medicinos darbuotojai, mokytojai, veterinarai (Tynan, 2003, 2005).

Anglijoje, eksperto teigimu, negalios darbuotojai turi laikytis filosofinės pozicijos, jog žmonės dirbantys su negalios temomis turi įtikinti, o ne priversti ar pasakyti, jog to reikalauja įstatymas. Taigi pirmiausiai yra identifikuojamos priežastys, o vėliau dirbama su jomis.

Svarbu paminėti, jog aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems klausimu Anglijoje jau yra dirbama virš 30 metų. Pirmosiomis iniciatyvomis yra laikoma dar 1974 m. neįgaliųjų tėvų iniciatyva atliktas pirmasis Nacionalinio lygio tyrimas apie neįgaliuosius studentus ir tais pačiais metais – SKILL įkūrimas. Vėliau sekę įvykiai, tai Nacionalinės finansavimo tarybos įkūrimas, pinigų paieškos bei skyrimas specialioms projektams. 1999 m. buvo išleistas leidinys *Kokybės*

užtikrinimo praktikos kodeksas neįgaliesiems studentams, kurio pagrindinis tikslas buvo neįgaliųjų studentų gaunamos studijų kokybės skirtinguose universitetuose tikrinimas. Galiausiai 2001 m. *Antidiskriminacijos įstatymas* buvo papildytas ir jame buvo įtvirtinta, jog aukštosios mokyklos turi padaryti tinkamus pritaikymus bei numatyti neįgaliųjų studentų poreikius. Paskutinis svarbus įvykis, tai 2005 metais atsiradę reikalavimai dėl *Negalios lygybės schemų*, kurias turi ruošti kartu su neįgaliaisiais studentais ir pačios aukštosios mokyklos - tai yra progresas įstatyminėje bazėje. Anglijoje nerimą kelia Negalios teisių komisija, kuri yra reorganizuota į vienintelę Lygybės komisiją – tai specialaus Vyriausybės departamento įsteigimas, ir nežinia, kiek dėmesio bus skiriama negalios temai aukštojo mokslo kontekste, ar šiuo metu vykstantys pasikeitimai nebus vėliau nukreipti prieš neįgaliuosius studentus. Lygybės teisių komisijoje bus įsteigtas specialus subkomitetas negalios temai, taigi šis faktas yra pozityvus ir numalšinantis nerimą.

Progresu įstatyminėje bazėje galima laikyti būtent *Negalios diskriminacijos akto* papildymą *Negalios lygybės schemų* ir veiksmų planų rengimu, kada kiekvienoje aukštojoje mokykloje šios strategijos yra vykdomos su būtina sąlyga, jog dalyvauja neįgalieji žmonės: iš aukštosios mokyklos, iš vietinės bendruomenės. *Negalios lygybės schemas* ir veiksmų plano pozityvus aspektas yra tai, jog šis planas yra kasmet peržiūrimas bei atnaujinimas, taigi galima stebėti klaidas, reflektuoti ir tobulinti, tikslinti žingsnius. Aukštosios mokyklos turi būti pasiruošusios priimti neįgaliuosius studentus, o jeigu atsisako priimti, jie turi labai aiškiai pagrįsti, kodėl jie jo nepriima, nes kitu atveju, jie gali būti paduodami į teismą dėl diskriminacijos.

Lietuvoje didžiausia neįgaliųjų studentų problema yra laikomas aplinkos nepritaikymas, t.y. fizinių galimybių sudarymas (šiuos rezultatus stipriai įtakoja tyrime dalyvavę judėjimo negalia turintys respondentai). Nors pripažįstama, jog kiekvienai negaliai yra specifinės problemos, dėl šios priežasties jas yra sunku prioritetizuoti.

Studentų su judėjimo negalia pagrindinės patiriamos kliūtys yra susijusios su aplinkos nepritaikymo kliuviniais, nors per pastarąjį dešimtmetį yra jaučiami pokyčiai aplinkos pritaikymo klausimais. Aplinkos pritaikymo spartos trūkumą bandoma teisinti senos statybos bei kultūrinio paveldo pastatais, kuriuose yra įsikūrusios aukštosios mokyklos, o neįgalieji studentai turėtų galėti dalyvauti auditorijose pirmuose aukštuose. Kaip nepritaikymą lydinti pasekmė atsiranda neįgaliųjų studentų nesavarankiškumo jausmas, kurį jie yra priversti patirti studijų laikotarpiu aukštosiose mokyklose ir iš to atsirandanti atskirtis. Iki šiol dar yra gajus neįgaliojo, kaip pagalbos prašytojo vaidmuo, dėl kurio lygiaverčio santykio su kitais akademinės bendruomenės nariais egzistavimas yra neįmanomas. Negalia įtakoja studijų krypties pasirinkimą. Jaunas neįgalus žmogus turi būti tvirtai apsisprendęs, ką jis norės daryti ateityje: apsvaustęs specialybės pasirinkimą tam tikroje aukštojoje mokykloje bei galimybę įsitvirtinti darbo rinkoje.

Kaip aplinkos nepritaikymo pasekmė, yra nuotolinio mokymosi VGTU bei neakivaizdinių studijų VU populiarumas, tačiau nuotolinio mokymosi studijų pasirinkimo variantų skaičius yra juokingai mažas. Taigi išvelgiamas nesutapimas tarp įstatyminės bazės ir realybės, nes įstatyminė bazė yra deklaruojama, kad mokslas yra visiems prieinamas pagal kiekvieno sugebėjimus (*LR Konstitucija, 1992*), kad aukštosios mokyklos sudaro specialiųjų poreikių asmenims pagal jų gebėjimą įgyti išsilavinimą (*LR Specialiojo ugdymo įstatymas, 1998*) ir t.t.

Neįgalieji mūsų šalyje išgyvena nerimą dėl savo ateities, nes ieškant darbo vietos, turi būti apsvarstomas ir aplinkos prieinamumo rodiklis. Ekspertės patirtis byloja, jog fakultetas gali būti prieinamas judėjimo negalia turintiems žmonėms, tačiau nepritaikytos įstaigos, kuriose bus dirbama, pavyzdžiui, psichiatrinės ligoninės – daugelis jų yra įsikūrusios senuose pastatuose. Aplinkos klausimas iškyla ir persikeliant iš vieno miesto į kitą, svarstant Tarptautinių mainų galimybę – iš vienos šalies į kitą. Šie kliūviniai pastarąją galimybę palieka tikrai teorinių svarstymų lygmenyje.

Taigi, Anglijoje pagrindinis neįgaliųjų studijų barjeras yra kai kurių dėstytojų neigiamas požiūris. Lietuvoje didžiausia neįgaliųjų studentų problema yra fizinės aplinkos nepritaikymas. Vertinant šiuos rezultatus teorinėje plotmėje, pasitelkiama A. Maslow poreikių piramidė (Myers, 2000). Lietuva, šiuo atveju, užima apatines pozicijas, kai yra kalbama apie bendrojo išgyvenimo poreikius, tuo tarpu Anglijoje problemos daugiau koncentruojasi viršutinėse piramidės pakopose. Šis akivaizdus problematinių sričių skirtumas gali būti aiškinamas nevienodu įdirbiu šioje srityje. Anglijoje aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems sritis yra tobulinama jau daugiau nei 30 metų, o Lietuva šiuo atveju žengia pirmuosius žingsnius ir studijų sąlygų neįgaliesiems sudarymas daugiausiai yra suvokiamas fizinės aplinkos pritaikymo rėmuose. Be to, istorinės – politinės aplinkybės Lietuvoje lėmė šios socialinės grupės išskyrimą tiksliai daug vėliau negu Anglijoje.

Galima daryti prielaidą, jog šios srities vystymo efektyvumą lemia ilgalaikis įdirbis, kurio pasekoje Anglijoje susiformavo sistemingas veiklos pobūdis, tarpinstitucinis bendradarbiavimas, sankcijų už įstatymų nevykdymą taikymas. Lietuvoje dominuoja pavienės iniciatyvos, neįgalinančios kontroliuoti sėkmingo problemų sprendimo, trūksta tarp-institucinio bendradarbiavimo. Taip pat Lietuvoje, skirtingai nei Anglijoje, įstatyminėje bazėje įtvirtintas studijų sąlygų neįgaliesiems sudarymas, nėra vykdomas.

Šią prielaidą sustiprina neįgalumo sampratos vyravimas Anglijoje ir Lietuvoje. Jeigu Anglijoje yra aktyviai diskutuojama apie *interakcinį* neįgalumo suvokimą (Shakespeare, 2006), kur teigiama, jog neįgalūs žmonės yra dėl visuomenės požiūrio ir dėl savo kūno sutrikimų, Lietuvoje yra laikomasi *tipinio individualiojo medicininio modelio* (Adomaitienė, 2002). Anglijos ir Lietuvos

pavyzdžiai iliustruoja, jog yra akivaizdūs požiūrio į neįgaliuosius skirtumai, kurie atsispindi ir darbo praktikoje.

Remiantis duomenų analize ir teorinėmis išvalgomis, daroma išvada, jog Anglijos ir Lietuvos neįgaliųjų studijų barjerų skirtumas atsiskleidžia nevienodo lygio problematikoje. Dėl šios priežasties yra sunku išskirti bendrus panašumus.

4.2. Aukštosios mokyklos vaidmuo aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems srityje

Kalbant apie aukštosios mokyklos vaidmenį sudarant neįgaliesiems sąlygas studijuoti, Anglijoje akcentuojama, jog svarbu pritaikyti mokymo programas nuo pat jų sudarymo, įtraukiant negalios aspektą, Lietuvoje tuo tarpu konstatuojamas bei įsivardinamas institucijos vaidmuo, jog aukštoji mokykla turėtų prisiimti atsakomybę rūpintis neįgaliaisiais studentais.

Anglijoje kaip viena svarbiausių aukštosios mokyklos pareigų yra įvardinama mokymo programų sudarymo priežiūra, tai yra negalios aspekto inkorporavimas. Poreikis pritaikyti ar adaptuoti mokymo programas sumažėtų iki minimumo, jeigu mokymo programos būtų nuo pat pradžių kuriamos su prieinamumo neįgaliesiems aspektu. Yra keliama aukšta negalios suvokimo kartelė, kai nebeužtenka perklausti savęs dėl fizinės aplinkos prieinamumo, dėmesys turi būti skiriamas taipogi informacinei aplinkai. Svarbu apmąstyti, kokios mokymo priemonės yra naudojamos paskaitų metu: video, dvd ir kiek tai gali būti prieinama, pavyzdžiui, regos ar klausos sutrikimus turintiems žmonėms. Inkluzinis mokymas šiai dienai yra savaime suprantamas reikalavimas, kurio pagrįsta nevykdymo priežastimi negali būti nepakankamo finansavimo argumentas.

Mokymo programų prieinamumas yra matuojamas keliais būdais. Studentų skaičiaus, kuriems yra daromi tinkami pritaikymai, augimo arba kritimo stebėjimas, t.y. ar dėstytojai dirba inkluziškai. Kitas būdas būtų, analizė tam tikrų dėstytojų dalykų bei neįgaliųjų studentų skaičiaus kitimas. Pastaruoju metu padaugėjo neįgaliųjų studentų, turinčių disleksiją – nuo 15% iki 50%, kurie šiuo metu ir sudaro neįgaliųjų daugumą. Trečiasis būdas, tai yra analizė, kiek skirtinguose departamentuose ar institucijose studijuoja neįgaliųjų studentų, kokiose specialybėse skaičiai yra didžiausi. Šis būdas išryškintų specialybes, kuriose iki šiol egzistuoja daug kliuvinių.

Lietuvoje pastaraisiais metais yra pastebimas neįgaliųjų studentų skaičiaus augimas bei atskirties mažėjimas. Manoma, jog neįgaliųjų studentų studijomis ir jų lygių galimybių sudarymu turi rūpintis aukštoji mokykla, o nevyriausybinės neįgaliųjų organizacijos gali būti tik „patariamasis balsas“.

Yra siūlomi būdai kaip spręsti neįgaliųjų studentų problemas, pavyzdžiui, sudaryti galimybes judėjimo negalią turintiems lankyti paskaitas pritaikytuose pirmuose aukštuose bei

auditorijose, taigi apie neįgaliuosius studentus turėtų žinoti tie, kas sudarinėja tvarkaraščius. Iki šiol pasitaiko atvejų, jog aukštosios mokyklos administracija dažnai neatsižvelgia į neįgaliųjų studentų specialiuosius poreikius. Neįgaliųjų studentų pagalbos studijų metu procesas nevyksta dalinai dėl to, jog neįgaliųjų skaičius yra labai mažas. Pavyzdžiui, kai kuriuose specialybose iš viso nėra neįgaliųjų studentų, kaip kad medicinos moksluose. Šis faktas aiškinamas tuo, jog neįgalūs žmonės negalėtų dirbti tiesioginio medicinos darbo, tokie yra specialybių pasirinkimo variantai, tačiau manoma, jog ateityje galės studijuoti studentai su „minimalia negalia“.

Kalbant apie tai, kas turėtų aukštojoje mokykloje imtis iniciatyvos dėl neįgaliųjų studentų problemų sprendimo, tai pirmiausia pabrėžiama, jog neįgalusis studentas pirmasis turėtų parodyti iniciatyvą, kreiptis į administracijos darbuotojus ir tuomet jo problemos galėtų būti daugeliu atveju sprendžiamos. Kaip bebūtų, pastebima, jog neįgaliųjų studentų problemos nėra sprendžiamos.

Didelė problema, su kuria susiduria neįgalieji studentai Lietuvoje, tai dėstytojų požiūris. Toks požiūris yra aiškinamas negalios žinojimo bei pažinimo trūkumu, praktikos bendravimo su neįgaliaisiais trūkumu. Nesusipratimai iškyla dėl studentų su negalia įvertinimo: viena vertus, manoma, jog neįgalieji studentai yra savotiškai privilegijuoti ir jiems reikia daryti nuolaidas (nors pats studentas su negalia to ir neprašo ir netgi nenori), kita vertus, jog reikalavimai turi išlikti tokie patys. Atsiskaitymo formos pakeitimas, pavyzdžiui, jeigu nurodymuose yra pasakyta, kad egzaminai raštu, o jeigu žmogus negali parašyti raštu per tam tikrą laiką ir nori atsiskaityti žodžiu, tai nėra privilegija, tikrai technikos klausimas kaip tą galima išspręsti.

Teigiamai būtų žiūrima, jeigu neįgaliesiems studentams aukštojoje mokykloje būtų galima pirkti paslaugas. Pavyzdžiui, studentams su fiziniais sutrikimais, kurie negali savarankiškai funkcionuoti dėl savo ligos specifikos, būtų reikalingi pagalbininkai, kurie galėtų padėti persikelti iš vienos vietos į kitą, nueiti į tualetą, atvykti į paskaitas, nueiti į biblioteką, grįžti namo. Tokios paslaugos yra itin aktualios, kai neįgalusis studentas yra kilęs iš kito miesto ir kai šalia nebūna artimųjų arba draugų, kurie galėtų atlikti palydovo paslaugas, nes savarankiškai judėti neleidžia ligos sutrikimai. Šis klausimas tampa juo aktualesnis, jeigu studentas su negalia nori vykti studijuoti į užsienį, tuomet palydovo paslaugos tampa būtinybe, nes susitvarkyti pačiam yra pernelyg sunku.

Apie aukštosios mokyklos vaidmenį, sudarant neįgaliesiems galimybes studijuoti Anglijoje ir Lietuvoje, yra kalbama skirtinguose lygmenyse. Anglijoje yra akcentuojamas negalios inkorporavimas į mokymo programų sudarymą; Lietuvoje yra išsivardinama, jog būtent aukštoji mokykla apskritai turėtų rūpintis neįgaliaisiais, o neįgaliųjų organizacijos būtų tik „patariamasis balsas“.

Taip pat yra akivaizdūs ryškūs skirtumai: kai Anglijoje yra kalbama apie inkluzinį mokymą kaip savaime suprantamą, kur nebeužtenka apsiriboti fizinės aplinkos pritaikymu, Lietuvoje yra pastebima, jog studentų su negalia problemos lengvai išsispręstų, jeigu paskaitos vyktų pritaikytuose pirmuose aukštuose. Jeigu Anglijoje yra leidžiami specialūs leidiniai apie studijų galimybes neįgaliesiems medicinos, veterinarijos srityje ir jau yra išleidžiami pirmieji absolventai, Lietuvoje dar nėra neįgaliųjų studentų šiose mokslo srityse. Be to, Anglijoje yra kalbama apie neįgaliųjų studijų galimybių sudarymo sistemos tam tikrus aspektus ir studijų prieinamumo matavimo būdus, kurie turėtų būti tobulinami, Lietuvoje yra laukiama specialiųjų poreikių studentams paslaugų aukštosiose mokyklose atsiradimo.

Remiantis Priestley (2001), kiekviena mažuma, iki tapdama tiksline socialine grupe, turi praeiti tam tikrus išsilaisvinimo bei dėmesio atkreipimo į save etapus, ir tokiu būdu parodyti visuomenei savo poreikius, iki kol jie tampa savaime suprantami ir prieinami. Tokios kovos ir judėjimai vyko juodaodžių, moterų, seksualinių mažumų, neįgaliųjų tarpe. Taigi, per pastaruosius 25 metus negalios tematika iš buvusios visuomenės paraštėse tapo tarptautinių žmogaus teisių darbotvarkės klausimu. Iliustruoti Anglijos ir Lietuvos skirtumą galima palyginimu: kai neįgaliųjų organizacijos Jungtinėje Karalystėje vykdė kampanijas prieš principą, jog Nacionalinė Loterija duotų labdarą, neįgalieji žmonės Tailande protestavo, kad neįgalieji galėtų išlikti loterijos bilietų pardavėjais. Nuo to, kiek studentai su negalia yra ar bus išskiriami ir laikomi tiksline grupe tiek Anglijoje, tiek Lietuvoje, priklauso nuo įdirbio bei darbuotojų profesionalumo.

Išanalizavus duomenis, galima daryti išvadą, jog ir Anglijoje, ir Lietuvoje aukštosios mokyklos rūpinasi neįgaliaisiais studentais. Pagrindinis skirtumas, jog Anglijoje jau valstybės mastu yra pripažįstama neįgaliųjų studentų atstovavimo sistema, o Lietuvoje tik įsivardinama institucinė atsakomybė, tai yra, kad aukštoji mokykla turi rūpintis neįgaliaisiais ir daugiausiai koncentruojamasi į fizinės aplinkos pritaikymą.

4.3. Požiūrio į neįgaliuosius kismas ir pasekmės

Kalbant apie požiūrio keitimąsi ir vykdomas praktikas, Anglijoje kalbama apie negalios atskleidimo dilemą aukštojoje mokykloje, Lietuvoje teigiama, jog požiūris į neįgaliuosius keičiasi į teigiamą pusę.

Anglijoje norint, jog pagalba neįgaliesiems būtų organizuojama efektyviau ir labiau planingai, yra svarbu žinoti tikslus studentų su negalia skaičius, tačiau ne visada atskleidimo pasekmės būna pozityvios. Dirbantiems su neįgaliaisiais studentais yra svarbu įtikinti kuo daugiau žmonių atskleisti savo negalią. Norint užtikrinti šį principą, žmonės su negalia turėtų nebijoti ir žinoti, jog negalios atskleidimas neturės neigiamų pasekmių. Pavyzdžiui, šiomis dienomis disleksija yra labai ryški problema ir daugelis dėstytojų aukštosiose mokyklose mato rengiamus pritaikymus

studentams su specialiais mokymosi sutrikimais kaip turinčiais negatyvių pasekmių mokymosi standartams. Taigi dėstytojai turi tam tikrų išankstinių nusistatymų apie mokymosi gebėjimus, kuriuos turi disleksiją turintys žmonės ir mano, jog jie turi žeminti mokymosi standartus.

Kitas pavyzdys galėtų būti apie studentus, turinčius psichikos sutrikimus, ir jie susiduria su tokiais problemomis, kaip baimė, ignoravimas, išankstinis nusistatymas, taip pat dar jaučiama vyraujanti nuomonė, jog jie gali būti pavojingi ir agresyvūs. Pastebėta, jog studentai su nematoma negalia patiria daug daugiau sunkumų ir iššūkių, nei turintys matomą negalią, nes pagalbos pobūdis yra akivaizdus žmogui su vežimėliu, aklam, kurčiam asmeniui, tačiau visai kitas atvejis yra, kai žmogaus negalia yra nematoma.

Kaip atsvara, gali būti šeimos, draugų bei bendrakursių vaidmuo, kurių pagalba studijų proceso metu turi neabejotiną svarbą. Įžvelgiama šio reiškinio abipusė nauda: yra gaunama iš bendrakursių pagalba, kuri yra reikalinga neįgaliajam, tuo tarpu jie turi galimybę pažinti žmogų ir nugalėti išankstines nuostatas, atrasti, koks tas žmogus yra iš tikrųjų.

Lietuvoje šiuo metu pastebima tendencija, jog požiūris į neįgaliuosius studentus keičiasi į teigiamą pusę. Kaip viena iš tai sąlygojančių priežasčių gali būti, jog šiuo metu negalios tematika yra gan plačiai aptariama bei viešinama žiniasklaidoje bei aktyviai vykdoma švietėjiška veikla. Taip pat požiūrio keitimuisi svarbos turi studentų su negalia skaičiaus augimas ir jos, kaip tikslinės socialinės grupės, poreikių išskyrimo svarba.

Bendrakursių požiūris į neįgaliuosius laikomas niekuo pernelyg neišsiskiriančiu, taigi neįgalusis nesijaučia esantis kitoks, bendraudamas su jais. Taip pat yra jaučiamas palaikymas iš fakulteto administracijos, ir šis požiūris pasikeitė nuo pirmųjų studijų metų į teigiamą pusę. Taigi palaikantis požiūris sukuria atmosferą, kurioje neįgalusis turi galimybę jaustis emociškai pozityviai. Įvardinama, jog per kelis studijų metus bei pozityvią patirtį, keičiasi ir paties neįgaliojo požiūris į save bei savo galimybes, į dalyvavimą bei savarankiškumą studijose.

Reklaminiai skatinimai studijuoti „stokit ir viskas bus gerai“ yra nelabai ko verti. Galvojama, jog studentams su negalia nereikia šiltnaminių sąlygų bei perdėto dėmesio, nes kiekvienas stengiasi būti toks pats studentas, kaip ir visi. Yra aiškinama, jog „normaliu“ žmogumi tampama tuomet, jeigu žmogus dirba, studijuoja, prisitaiko prie aplinkos, tuomet jis nėra išsiskiriantis. Kalbant apie studentų su negalia pritraukimą į aukštąjį mokslą, išskirtinių priemonių imtis nereikia: jei aukštosios mokyklos pradės skelbti akcijas apie neįgaliųjų priėmimą be konkurso, naudos tikrai nebus. Žmonės rodo perdėtą dėmesį, nes nežino, kaip elgtis su neįgaliaisiais. Tačiau aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems klausimu yra sunku ką nors prognozuoti.

Kaip bebūtų, Lietuvoje iki šiol egzistuoja neigiamas požiūris iš darbdavių pusės, kurie daugiausia kliaujasi visuomenėje egzistuojančiais stereotipais apie neįgalųjį: kaip pagalbos

prašytoją, besinaudojančiu išmoktu bejėgiškumu, dėl kurio darbas bus atliekamas nekokybiškai ir pats neįgalusis daug laiko sirgs. Požiūris efektyviausiai keičiasi per praktiką, neužtenka tik švietimo ir informacijos. Efektyvios požiūrio keitimo priemonės – pozityvūs darbdavių atsiliepimai apie pas juos dirbančius neįgaliuosius bei informacijos sklaida tarp kitų darbdavių. Pastebima tendencija, jog neįgalieji dažniausiai atlieka darbą laiku bei kokybiškai. Dirbantis neįgalusis gyvena pilnavertį normalų gyvenimą, kai jis turi užsiėmimą, darbą, normalią aplinką. Yra darbdavių, kurie mano, kad įdarbinti neįgalųjį yra prestižas. Dirbant su požiūrio į neįgaliuosius keitimu, reikia pasverti tiek pasirenkamas priemonės, tiek tikslus, kad darant ką nors geresnio, nepadaryti ko nors blogiau.

Duomenų analizė rodo, jog požiūrio į neįgaliuosius kismas ir Anglijoje, ir Lietuvoje yra įvairialypis.

Anglijoje akcentuojama negalios atskleidimo dilema, kai, iš vienos pusės, neįgaliajam gali būti labai palengvinamas studijų procesas, sudarant atitinkamas sąlygas studijuoti, iš kitos pusės, yra rizika stigmatizacijai. Taip pat įvardinama, jog su neigiamu požiūriu dažniausiai susiduria nematoma negalia turintys studentai. Lietuvoje šiuo atveju pastebimas požiūrio į neįgaliuosius kismas į teigiamą pusę, kuri įtakoja švietėjiška veikla bei didėjantis neįgaliųjų studentų skaičius. Tačiau vyrauja nuomonė, jog reklaminiais skatinimais neįgalus jaunimas sunkiai gali būti pritraukiamas studijuoti ir pabrėžiama, jog siekiant palankaus visuomenės požiūrio, šiai socialinei grupei nereikia rodyti išskirtinio dėmesio. Beigi aptariamas neigiamas iki šiol egzistuojantis darbdavių požiūris Lietuvoje.

Remiantis Ruškumi (2002), požiūris yra esminė socialinės integracijos sąlyga, o socialinė politika priklauso nuo visuomenėje vyraujančio neįgaliojo socialinio vaizdinio. Remiantis struktūrine-funkcine paradigma, neįgalumas yra suprantamas kaip socialinė disfunkcija, o neįgalieji – socialinė grupė, kuri, „norėdama integruotis, privalo būti ir veikti pagal darnios visuomenės kriterijus ir bendras vertybes bei normas (Ruškus ir kt. 2007, p.22)“. Taip pat Ruškus ir kt. (2007) teigia, kad lengvatų sistema gali formuoti vartotojišką pačių neįgaliųjų elgesį ir nuostatas, kartais galinčius pasireikšti neadekvačiu reiklumu akademinės bendruomenės nariams. Armstrong ir kt. (1999) pastebi, kad iš esmės keisti aplinką galėsime tik tuomet, kai pradėsime kovoti su inkliuzijos barjeriais savo pačių mąstyme ir veiksmuose.

Galima daryti išvadą, jog visuomenės požiūrio į neįgaliuosius studentus panašumai Anglijoje ir Lietuvoje atsiskleidžia abejose šalyse egzistuojančiomis išankstinėmis nuostatomis ir universiteto administracijos bei bendrakursių palaikymo aspektais. Nors ir yra pasiektas progresas aukštojo mokslo prieinamumo srityje, tačiau neigiamo požiūrio į neįgaliuosius atvejų pasitaiko iki šiol.

Taip pat daroma išvada, jog ryškiausi skirtumai visuomenės požiūrio vertinime, gali būti nusakomi: Anglijoje vykdant negalios inkorporavimo į visas mokymo sritis praktiką, o Lietuvoje tik pastebimos ir aptariamoms požiūrio kismo tendencijos.

4.4. Asmeninių savybių vaidmuo, siekiant aukštojo mokslo išsilavinimo

Tiek Anglijoje, tiek Lietuvoje yra išskiriamas neįgalųjų asmeninių savybių vaidmuo, kaip svarbiausiais siekiant aukštojo mokslo išsilavinimo.

Anglijoje kaip vienas pagrindinių studijų sėkmės sudedamųjų dalių yra įvardinamas pasitikėjimas savimi, nuo kurio vėliau priklauso tiek studijų sėkmė, tiek emocinis gerbūvis bei santykio su akademinės bendruomenės nariais kokybė. Neįgaliesiems išskylantys sunkumai, tai konkurencija kurse, nes yra patiriami sunkumai greitai išsakyti mintis, o paskaitų tempas yra per greitas, tai yra patirtis žmogaus, turinčio 3M sindromą, kuri lydi regos, klausos, kalbos bei dėmesio sutrikimai. Bet koku atveju, yra bandoma konkuruoti „kad ir kaip bebūtų sunku“. Taip pat yra pastebimas per kelis studijų metus išsiugdytas didesnis pasitikėjimas savimi, kuris yra laikomas pagrindiniu dalyku ir studijų sėkmės garantu. Kaip kitas didelis kliuvinys yra įvardinamas aplinkos nepritaikymas, kuris iki šiol išlieka didele problema daugeliui judėjimo sutrikimus turinčių studentų.

Vienas iš kriterijų, kodėl neįgaliesiems Anglijoje nepakanka vien tik vidurinio išsilavinimo, tai noras įgyti įgūdžių bei pasitikėjimo savimi, kas ir skatina rinktis aukštojo mokslo studijas. Apie Šefildo Halamo universitetą ir jame sukurtas sąlygas studijuoti neįgaliesiems yra atsiliepiama teigiamai, džiaugiamasi paslaugiais ir draugiškais akademinės bendruomenės nariais. Tokius atsiliepimus sąlygoja sėkminga ir pozityvi asmeninė studijų patirtis. Pastebimas neįgaliojo asmenybės keitimasis per studijų metus ir darbas su savimi, kai pirmuosiuose kursuose save galima apibūdinti, kaip drovų studentą, o šiuo metu - kaip pasitikintį savimi ir nebijantį daugiau garsiai kalbėti. Kadangi požiūris keičiasi per pažinimą, pokyčiai ateina kartu su pasitikėjimu savimi bei savipažinimu. Pasitikėjimas savimi laikomas sėkmės šaltiniu, tačiau ne be kitų pagalbos ir supratimo. Didelę reikšmę savivertės kūrimui turi dalyvavimas nevyriausybinių organizacijų veikloje, pavyzdžiui, pora metų vykdoma savanoriška veikla Neįgalųjų studentų forume, kurios pagrindinis įsivardintas tikslas yra kitų negalių pažinimas, šiuo metu jau yra tapęs ir artimų draugų ratu. Pagrindinis veiklos tikslas Neįgalųjų studentų forume – tai dėstytojų skatinimas turėti didesnį supratimą – per bendradarbiavimo projektus, per švietimo akcijas. Bendradarbiavimas su universiteto Neįgalųjų studentų paramos grupe vyksta per bendrų problemų, kurias patiria studentai su negalia, rašymu. Yra sunku atsakyti, kiek studentų su negalia dalyvauja šioje veikloje, nes ne visi ateina į susitikimus, daugelis palaiko kontaktą internetu.

Pastebima, jog daug pasiekę neįgalieji yra atkaklūs ir ryžtingi, turi noro tęsti kovą, daug laiko dirbti su problemomis „verčiau nei tik sėdėti ir leisti kažkam atsitikti“. Nors yra įmanoma suprasti žmones, kurie to nenori ar nesiryžta daryti.

Lietuvoje taip pat teigiama, jog pasisekimas studijose priklauso nuo asmeninių savybių. Taigi svarbiausia varomoji jėga yra vidinė motyvacija: aplinkoje gali būti suteikiama galimybė dalyvauti, bet jeigu nėra vidinės motyvacijos, nėra noro jungtis į veiklą, skatinimai gali būti neveiksmingi.

Kaip pagrindinis motyvas mokytis įvardinamas fizinės, emocinės bei finansinės nepriklausomybės siekimas. Trokštama ateityje gyventi ir dirbti savarankiškai, turėti finansinę nepriklausomybę, nes moderniam pasaulyje darbas simbolizuoja nepriklausomą suaugusiojo gyvenimą, ypatingai vyrų (Priestley, 2001).

Teigiama, jog didžiausias dalykas yra žmogaus motyvacija, nes daugelis neįgaliųjų yra įpratę naudotis principu - „kas man pasiūlys darbą, ir jeigu pasiūlys, tada dirbsiu“. Kalbant apie jaunos žmones su negalia, pastebima, jog šiuo metu vis daugėja norinčių studijuoti ir turinčių tam motyvaciją neįgaliųjų.

Verta detalesnio aptarimo yra patirtis tokių studentų, kurie savo studijas pradeda būdami įgalūs, o jas baigia jau turėdami negalią dėl patirtos traumos studijų laikotarpiu. Sugrįžti ir toliau tęsti studijas yra iššūkis, tačiau motyvaciją studijuoti bei palaikymą galima gauti iš jam svarbių žmonių. Svarbiausia yra paties žmogaus motyvacija, o net ne tiek kitos aplinkybės arba kliūtys: jeigu jis nėra motyvuotas, tai jau niekas jam ir negali padėti; jeigu žmogus pats nori, tai jis to pasieks, bet jeigu jis bus verčiamas per prievartą dėl vienu ar kitu priežasčių, tai naudos iš to tikrai nebus.

Taigi, reziumuojant analizės duomenis, Anglijoje svarbiausia savybė, siekiant aukštojo mokslo išsilavinimo yra laikoma pasitikėjimas savimi. Tuo pačiu, studijų motyvas yra ir noras įgyti įgūdžių. Lietuvoje svarbiausia paskata yra laikoma vidinė motyvacija ir teigiama, jog jei pastarosios nėra, net sudarytos inkliuzinės sąlygos neįgaliesiems neprivers dalyvauti aukštajame moksle.

Studijų proceso metu, tiek Anglijoje, tiek Lietuvoje yra pastebima neįgaliojo asmenybės kaita, kai didėja pasitikėjimas savimi bei savivertė. Šį pastarąjį jausmą stipriai įtakoja dalyvavimo galimybės sudarymas. Pažymima, jog Anglijoje daug pasiekę neįgalūs yra atkaklūs ir ryžtingi, o Lietuvoje minima paskatinimo reikšmė bei paramos svarba.

Galima teigti, jog išskiriamos sąlyginai panašios asmeninės savybės, turint omenyje temos kontekstą – Anglijoje atsiskleidžia kaip noras konkuruoti, tobulėti ir ambicingumas, o Lietuvoje ryškesnės tendencijos siekti diplomo, kaip studijų rezultatų, o ne asmeninio tobulėjimo.

Čia svarbu pastebėti, jog, anot Ruškaus (2002), negalia yra apibrėžiama pagal dominuojančias visuomenėje vertybes. Šiuolaikinėje vakarietiškoje visuomenėje dominuoja trys vertybės: pajėgumas, konkurencingumas bei gebėjimas sąveikauti, kurios apibrėžia negalios socialinį aspektą. Todėl galima manyti, jog Anglijoje, kaip matyti iš asmeninių savybių vertinimo, neįgalumo aspektas nėra taip akcentuojamas, kaip Lietuvoje. Kita vertus, žvelgiant per kultūrinę prizmę, Lietuvoje egzistuoja kitokie nei Anglijoje studijų pasirinkimo motyvai. Todėl objektyviai vertinti akcentuojamų asmeninių savybių priežastis reikėtų platesniame kontekste.

Taigi, remiantis analizės duomenimis, galima daryti išvadą, jog tiek Anglijoje, tiek Lietuvoje, svarbiausiu aspektu, siekiant aukštojo mokslo išsilavinimo, yra laikomos asmeninės savybės. Anglijoje – tai yra pasitikėjimas savimi, o Lietuvoje – vidinė motyvacija. Ryškiausias skirtumas – skirtingi studijų motyvai: Lietuvoje tai nepriklausomybės ir įsitvirtinimo siekimas, o Anglijoje – noras įgyti įgūdžių ir pasitikėjimo savimi.

IŠVADOS

Remiantis tyrimo duomenimis ir teorinėmis išvalgomis, šiame darbe yra atskleista lygių galimybių neįgaliesiems studijuoti aukštosiose mokyklose problematika ir daromos lyginamosios išvados apie Anglijos bei Lietuvos aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situacijas.

1. Didžiausios problemos, su kuriomis susiduria neįgalieji studentai yra šios: Anglijoje pagrindinis neįgaliųjų studijų barjeras yra kai kurių dėstytojų neigiamas požiūris, Lietuvoje didžiausia studentų su negalia problema yra fizinės aplinkos nepritaikymas. Galima daryti išvadą, jog Anglijos ir Lietuvos neįgaliųjų studijų barjerų skirtingumas atsiskleidžia nevienodo lygio problematikoje. Dėl šios priežasties yra sunku atrasti bendrų panašumų.
2. Ir Anglijoje, ir Lietuvoje aukštosios mokyklos rūpinasi neįgaliaisiais studentais. Pagrindinis skirtumas, jog Anglijoje jau valstybės mastu yra pripažįstama neįgaliųjų studentų atstovavimo sistema, o Lietuvoje tik išsivardinama institucinė atsakomybė, tai yra, kad aukštoji mokykla turi rūpintis neįgaliaisiais ir daugiausiai koncentruojamasi į fizinės aplinkos pritaikymą.
3. Visuomenės požiūrio į neįgaliuosius studentus panašumai Anglijoje ir Lietuvoje atsiskleidžia abejose šalyse egzistuojančiomis išankstinėmis nuostatomis ir universiteto administracijos bei bendrakursių palaikymo aspektais. Taigi, nors ir yra pasiektas progresas aukštojo mokslo prieinamumo srityje, tačiau neigiamo požiūrio į neįgaliuosius atvejų pasitaiko iki šiol. Taip pat, daroma išvada, jog ryškiausi skirtumai visuomenės požiūrio vertinime, gali būti nusakomi Anglijoje – vykdant negalios inkorporavimo į visas mokymo sritis praktiką, o Lietuvoje tik pastebimos ir aptariamoms požiūrio kismo tendencijos.
4. Tiek Anglijoje, tiek Lietuvoje, svarbiausiu aspektu, siekiant aukštojo mokslo išsilavinimo, yra laikomos asmeninės savybės. Anglijoje – tai yra pasitikėjimas savimi, o Lietuvoje – vidinė motyvacija. Ryškiausias skirtumas – skirtingi studijų motyvai: Lietuvoje – tai nepriklausomybės ir išitvirtinimo siekimas, o Anglijoje – noras įgyti įgūdžių ir pasitikėjimo savimi.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Ambrukaitis, J. *Neįgalus asmuo aukštojoje mokykloje*. Aukštojo mokslo sistemos ir didaktika: konferencijos pranešimų medžiaga. Kaunas, 2001.
2. Adomaitienė, R., Augustinaitytė-Jurčikonienė, G., Mikelkevičiūtė, J. ir kt. *Taikomoji neįgaliųjų fizinė veikla*. Kaunas, 2003. 384 p.
3. Armstrong, F., Barton, L. *Disability, Human rights and education. Cross - cultural perspectives*. 1st ed., Buckingham, Open University Press, 1999.
4. Bagdonas, A., Lazutka, R., Vareikytė, A., Žalimienė, L. Skirtingi, bet lygūs visuomenėje ir darbuotėje. Vilniaus universiteto leidykla, 2007. 477 p.
5. Balfe, J., Guernsey, K., Karr, V.. *YES!: Action and Advocacy on the Rights of Persons with Disabilities*. United Nations, 2007. [Žiūrėta 2008–04-24]. Prieiga per internetą: <http://www1.umn.edu/humanrts/edumat/hreduseries/TB6/>
6. Bochel, H., Bochel, C., Page, R., Sykes, R.. *Social policy: issues and developments*. 1st ed., England, Pearson Education Limited, 2005. 388 p.
7. Brunel University, for European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs. *Definition of Disability in Europe. A comparative analysis*. European Commission 2002. [Žiūrėta 2008–04-24]. Prieiga per internetą: http://ec.europa.eu/employment_social/index/complete_report_en.pdf
8. Corker, M., Shakespeare, T. *Disability/Postmodernity. Embodying disability theory*. 2nd ed., London, Continuum, 2004. 249 p.
9. Daugėla, M. *Studentai, turintys negalę, aukštosiose mokyklose*. Rekomendacijos administratoriams ir dėstytojams. Šiauliai, 2007.
10. *Dėl finansinės pagalbos priemonių teikimo neįgaliesiems, studijuojantiems aukštosiose mokyklose*. Valstybės žinios. 2006, Nr. 93.
11. Disability Discrimination Act 2005. Disability Rights Commission. [Žiūrėta 2007–03-27]. Prieiga per internetą: http://www.drc.org.uk/the_law/legislation_codes_regulation/dda_and_related_statutes.aspx
12. Disability Equality Duty. Disability Rights Commission. [Žiūrėta 2007–03-27]. Prieiga per internetą: http://www.drc.org.uk/employers_and_service_provider/disability_equality_duty.aspx
13. Disability Rights Commission (DRC). *Understanding Disability Discrimination Act*. A guide for colleges, universities and adult community learning providers in Great Britain. DRC, 2007.

14. *Employment and the DED*. Disability Rights Commission. [Žiūrėta 2007–03-27]. Prieiga per internetą:
http://www.drc.org.uk/employers_and_service_provider/disability_equality_duty/sectoral_guidance/employment.aspx
15. European Disability Forum (EDF). *Young and Disabled: Daily challenges for equality*. European Commission, 2006.
16. Office of the Deputy Prime Minister. *Improving the life chances of disabled people*. Galutinė ataskaita, 2005. [Žiūrėta 2007–03-27]. Prieiga per internetą:
http://www.cabinetoffice.gov.uk/strategy/downloads/work_areas/disability/disability_report/pdf/disability.pdf
17. *Guidance for Principals, Vice-Chancellors, governing boards, and senior managers working in further and higher education institutions in England, Scotland and Wales*. Disability Rights Commission. [Žiūrėta 2007–05-17]. Prieiga per internetą:
http://www.drc.org.uk/pdf/Further_and_higher_education_institutions_and_the_DED_guidance2006.pdf
18. Hurst, A. *Staff development: a practical guide*. London, 2006. 136 p.
19. Hurst, A. *Steps towards graduation*. Great Britain, Avebury, 1993. 428 p.
20. *Lietuvos Respublikos aukštojo mokslo įstatymas*. Valstybės žinios. 2000, Nr.27.
21. *Lietuvos Respublikos Konstitucija*. Lietuvos Respublikos Seimo leidykla. Vilnius, 1996. 48 p.
22. *Lietuvos Respublikos lygių galimybių įstatymas*. Valstybės žinios. 2003, Nr.114.
23. *Lietuvos respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas*. Valstybės žinios. 2005, Nr. 71.
24. *Lietuvos Respublikos specialiojo ugdymo įstatymas*. Valstybės žinios. 1998, Nr.115.
25. *Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas*. Valstybės žinios. 1991, Nr.23.
26. Lietuvos studentų sąjunga. Aukštasis mokslas visiems - socialinė partnerystė nacionaliniams pokyčiams. [Žiūrėta 2007–06-17]. Prieiga per internetą:
<http://www.lss.lt/?id=69&ids=1554>
27. Lietuvos studentų sąjunga. Lygių studijų tyrimas Anglijoje. IV ir V savaitės. [Žiūrėta 2007–06-17]. Prieiga per internetą: <http://www.lss.lt/?id=69&ids=1899>
28. Lietuvos studentų sąjunga. Lygių studijų tyrimas Anglijoje. VI savaitė. [Žiūrėta 2007–06-17]. Prieiga per internetą: <http://www.lss.lt/?id=69&ids=2058>
29. Lietuvos studentų sąjunga. Lygių studijų tyrimas Anglijoje. Paskutiniai savaitė. [Žiūrėta 2007–06-17]. Prieiga per internetą: <http://www.lss.lt/?id=69&ids=9831>

30. Klimavičienė, M., Aželskienė, A., Matuzevičiūtė, D. *Neprigirdinčių studentų problemos. Iš sutrikusios klausos vaikų ugdymo patirties*. Konferencijos pranešimų medžiaga. Šiauliai, 2003. 4 p.
31. *3M syndrome*. Orphanet. The portal for rare diseases and orphan drugs. [Žiūrėta 2008–05–24]. Prieiga per internetą: http://www.orpha.net/consor/cgi-bin/OC_Exp.php?lng=EN&Expert=2616
32. Myers, D.G. *Psichologija*. Kaunas, 2000. 730 p.
33. OECD (Organization for Economic Co-operation and Development). (2003). *Disability in Higher Education*. OECD Publications, Paris.; Ebersold, S. (2004). *GUNI (Global university network for innovation) Newsletter*. Issue 1, July, 2004. http://www.crue.org/guni1_en.htm
34. Ostasevičienė, V., Adomaitienė, R. (2004) *Tyrimo apie neįgalių studentų specialiųjų poreikių tenkinimą Lietuvos aukštosiose mokyklose*. Duomenų analizė. [Žiūrėta 2005m. vasario 12d.] <http://www.lkka.lt/naujienos/tyrimas.pdf>
35. Pasaulinė sveikatos organizacija (PSO). *Tarptautinė funkcionavimo, negalumo ir sveikatos klasifikacija*. VU Specialiosios psichologijos laboratorija, 2004. 312 p.
36. Priestley, M. *Disability A life course approach*. 1st ed., Cambridge, Polity Press, 2003. 256 p.
37. Priestley, M. *Disability and the life course. Global perspectives*. 1st ed., Cambridge University Press, 2001. 272 p.
38. Rothman, C.J. *Social work practice across disability*. Boston, 2003. 346 p.
39. Ruolytė, R. *Pažink negalia*. Praktiniai patarimai negalios etiketo klausimais. Vilniaus universiteto Studentų atstovybė. Vilnius, 2005. 21 p.
40. Ruolytė, R., Dikšaitis, D. *Ar Lietuvoje aukštasis mokslas prieinamas neįgaliajam?* Lietuvos studentų sąjunga, 2006. 37 p.
41. Ruolytė, R., Dikšaitis, D. *Ar Lietuvoje aukštasis mokslas prieinamas neįgaliajam?* Lietuvos studentų sąjunga, 2008; 2 – asis papildytas leidimas. 54 p.
42. Ruolytė, R. *Studentai su negalia Lietuvos aukštosiose mokyklose*. Tyrimo ataskaita. Vilnius, 2005.
43. Ruolytė, R., Verbalytė, A. *Studentai su negalia Lietuvos aukštosiose mokyklose 2006 – 2007mokslo metais*. Tyrimo ataskaita. Vilnius, 2007.
44. Ruolytė, R. *Studentai su negalia Lietuvos aukštosiose mokyklose 2007 – 2008 mokslo metais*. Tyrimo ataskaita. Vilnius, 2008.
45. Ruškus, J. *Negalės fenomenas*. Šiaulių universiteto leidykla, 2002. 203 p.
46. Ruškus, J., Daugėla, M., Žukauskas, S., Blinstrubas, A., Šaparnis, G. *Aukštasis mokslas ir studentai, turintys negalę*. Būklės ir galimybių tyrimas. Šiauliai, 2007. 193 p.

47. Ruškus, J., Mažeikis, G. *Neįgalumas ir socialinis dalyvavimas*. Kritisnė patirties ir galimybių Lietuvoje refleksija. Šiauliai, 2007. 294 p.
48. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. (2004). Neįgaliųjų socialinė integracija 2003 m. [Žiūrėta 2006–06-18]. Prieiga per internetą: http://www.std.lt/lt/catalog/download_release/?id=1031&download=1.
49. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. (2005). Neįgaliųjų socialinė integracija 2004 m. [Žiūrėta 2006–06-18]. Prieiga per internetą: http://www.std.lt/uploads/1122447340_Neigaliuju_soc_integracija_2004m.doc
50. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos vyriausybės. (2006). Neįgaliųjų socialinė integracija 2005 m. [Žiūrėta 2006–06-18]. Prieiga per internetą: http://www.ndt.lt/files/File/Inform_2005.doc
51. Shakespeare, T. *Disability rights and wrongs*. 1st ed., London, Routledge, 2006. 232 p.
52. Sheldon, A. *Disability Rights and Wrongs?* Disability&Society. Vol.22, No. 2, March 2007, pp.209-234.
53. SKILL: National Bureau for Students with Disabilities. *Information: Applying for Disabled Students' Allowances*. London, 2006.
54. SKILL: National Bureau for Students with Disabilities. *The Higher education guide for people with disabilities*. London, 2007.
55. Švietimo ir mokslo ministerija. (2000). Pedagogo padėjėjo, skaitovo, palydovo, gestų kalbos vertėjo paslaugų teikimo specialiųjų poreikių asmenims švietimo įstaigose tvarka. Projektas. http://www.smm.lt/old/Teisine_informacija/Projektai/projekt6_1.htm
56. Švietimo ir mokslo ministerija. Ruškus, J., Daugėla, M., Žukauskas, S., Blinstrubas, A., Šaparnis, G. *Veiksniai, darantys poveikį asmenų, turinčių specialiųjų poreikių, studijoms aukštosiose mokyklose*. Tyrimo ataskaita. [Žiūrėta 2007–06-18]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/Neigaliuju_studiju_veiksniai_tyrimo%20ataskaita.pdf
57. Švietimo ir mokslo ministerija *Specialiųjų poreikių turinčių asmenų mokymosi aprėptis*. Mokslinis tyrimas, 2007. [Žiūrėta 2008–05-16]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/tyrimai/sb/spec_poreikiai_smm_07.pdf
58. Tulabienė, M., Baušienė, R., Jokubauskienė, J. *Neįgaliųjų socialinė integracija*. Valstybinio audito ataskaita. Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė. Vilnius, 2007. [Žiūrėta 2008–05-16]. Prieiga per internetą: www.vkontrole.lt/auditas_ataskaita.php?1977
59. Tynan, A. *Pushing the boat out*. An introductory study of admissions to UK medical, dental&veterinary schools for applicants with disabilities. Learning and Teaching Support Network, 2003. 72 p.
60. Tynan, A. *Time to take stock. Disability and professional competence*. London, 2005. 210 p.

61. University of Cambridge. *Disability resource centre. Supporting disabled students and colleagues*. [Žiūrėta 2006-02-17]. Prieiga per internetą: <http://www.cam.ac.uk/cambuniv/disability/support/difficulties.html>
62. University of Central Lancashire. *Disability advisory service*. [Žiūrėta 2006-02-18]. Prieiga per internetą: http://www.uclan.ac.uk/student_services/accentre/dld/index.htm
63. University of Birmingham. *Student Support and Counselling Service*. [Žiūrėta 2006-02-18]. Prieiga per internetą: <http://www.sscs.bham.ac.uk/disability/>
64. Waterfield, J., West, B. *Inclusive Assessment in Higher Education: A Resource for Change*. University of Plymouth: Plymouth, 2006.
65. Watkins, A. *Access to and within higher education for students with special educational needs*. Milestone 2007: Sharing International Resources on the Road to Inclusion. Konferencijos pranešimų medžiaga. Innsbruck, 2007.

PRIEDAI

1 priedas

KLAUSIMYNO ANGLIJOS IR LIETUVOS EKSPERTAMS PLANAS

1. Lentelė *Tyrimo uždaviniai bei klausimai ekspertams*

Nr.	Tyrimo uždaviniai	Klausimai ekspertams
1	Išsiaiškinti, kokie yra neįgaliųjų studentų Anglijoje bei Lietuvoje studijų krypties ir aukštosios mokyklos pasirinkimo pagrindiniai motyvai.	<ul style="list-style-type: none"> • Kokios yra pagrindinės priežastys, kodėl pasirinkote būtent šią studijų programą šioje aukštojoje mokykloje? • Kokią informaciją Jūs turėjote apie aukštąją mokyklą prieš stojant?
2	Išsiaiškinti, kas labiausiai motyvuoja neįgaliuosius studentus Anglijoje bei Lietuvoje studijuoti.	<ul style="list-style-type: none"> • Kas Jums padeda ir motyvuoja studijų metu?
3	Išsiaiškinti, kokios yra sukuriamos studijų galimybės Anglijoje bei Lietuvoje aukštosiose mokyklose neįgaliesiems studentams.	<ul style="list-style-type: none"> • Ką Jūs galėtumėte pasakyti apie savo aukštąją mokyklą: kokią socialinę bei finansinę paramą gaunate, ar Jūs patenkintas, ką mano kiti studentai? • Jūsų aukštojoje mokykloje lygios galimybės neįgaliesiems? Ką Jūs manote apie tai? • Ką Jūs galėtumėte pasakyti apie santykius su dėstytojais?
4	Išsiaiškinti, su kokiais pagrindiniais kliuviniais iki šiol susiduria Anglijos bei Lietuvos aukštosiose mokyklose studijuojantys neįgalūs studentai.	<ul style="list-style-type: none"> • Su kokiais pagrindiniais kliuviniais Jūs ir kiti studentai susiduria studijų metu?
5	Išsiaiškinti, kaip neįgalūs studentai Anglijos ir Lietuvos aukštosiose mokyklose vertina savo karjeros galimybes.	<ul style="list-style-type: none"> • Ar svarstėte Tarptautinių studijų mainų galimybę? • Kaip vertinate savo galimybes įsitvirtinti darbo rinkoje?
6	Išsiaiškinti, kokia yra ekspertų nuomonė apie esamą įstatyminę bazę, susijusią su aukštojo mokslo prieinamumu neįgaliesiems, Anglijoje bei Lietuvoje.	<ul style="list-style-type: none"> • Kokia Jūsų nuomonė apie Anglijos/Lietuvos įstatyminę bazę, susijusią su aukštojo mokslo prieinamumu neįgaliesiems? • Kokie buvo pagrindiniai įvykiai nulėmę, aukštojo mokslo prieinamumo neįgaliesiems situaciją Anglijoje/Lietuvoje?
7	Išsiaiškinti, kokia yra ekspertų nuomonė apie aukštosios mokyklos vaidmenį, sudarant studijų sąlygas neįgaliesiems.	<ul style="list-style-type: none"> • Kokia yra Jūsų nuomonė apie aukštosios mokyklos vaidmenį, padedant neįgaliajam siekti aukštojo mokslo išsilavinimo?
8	Išsiaiškinti, kokia yra ekspertų nuomonė, kokias negalias turintiems studentams yra sunkiausia studijuoti bei kokia barjerai egzistuoja Anglijos ir Lietuvos aukštosiose	<ul style="list-style-type: none"> • Kaip Jūs manote, kokią negalią turintiems studentams yra sunkiausia studijuoti Anglijoje šiuo metu ir kodėl? • Su kokiais pagrindiniais kliuviniais

	mokyklose.	susiduria neįgalieji studentai Anglijoje studijų metu?
9	Išsiaiškinti, kokia yra ekspertų nuomonė, su kokiomis problemomis susiduria dėstytojai, dirbdami su neįgaliaisiais studentais Anglijos ir Lietuvos aukštosiose mokyklose.	<ul style="list-style-type: none"> • Su kokiomis pagrindinėmis problemomis susiduria dėstytojai, dirbdami su neįgaliaisiais studentais?
10	Išsiaiškinti, kokia yra ekspertų nuomonė apie tai, kokios neįgaliųjų asmeninės savybės lemia aktyvų dalyvavimą.	<ul style="list-style-type: none"> • Kaip galėtumėte apibūdinti save, kaip labiau aktyvų(ia) ar pasyvų(ia)? • Kokia yra Jūsų nuomonė apie šeimos bei draugų vaidmenį studentui su negalia? • Kokiomis asmeninėmis savybėmis pasižymėjo Jūsų pažinoti daugiausia pasiekę neįgalieji?

Transkripcijos sutartinių ženklų paaiškinimas

- Kai žmonės daro pauzes:
/ - 3 sekundžių pauzė
// - 6 sekundžių pauzė
/// - 9 sekundžių pauzė

- Emocijos rašomos skliausteliuose:
Pavyzdžiui, (šypsosi*), (verkia*)

- Jei kažkas tekste yra nesuprantama:
(...)

- Palinkęs tekstas (kursyvas), kai kažkas sakoma tyliai, (bold), kai garsiai:
Pavyzdžiui, *o taip buvo*; **aš laimingas tada buvau!**

- Kai tyrėjas nori kažką paaiškinti, rašoma laužtiniuose skliaustuose:
[.....]

Eksperto B transkripcija

T: Laba diena. Gal pirmiausia galėtumėte prisistatyti ir kaip Jūs esate susijęs su negalios ir aukštojo mokslo tema?

R: Gerai. Aš esu **Ekspertas B**. Su negalios tema aš dirbau praktiškai visą laiką, kiek dirbu aukštajame moksle. Aš pradėjau dirbti su aukštuoju mokslu 1974, kaip sutapimas tais pačiais metais buvo įkurtas SKILL (Nacionalinis biuras Studentams su negalia). Tuo metu aš dar nežinojau apie jį ir iš karto netapau jos nariu. SKILL nariu tapau 1978 ir iki šiol esu. Šiuo metu SKILL esu kontrolės grupės narys ir šiuo metu tai yra vienintelis formalus ryšys su negalia. Anksčiau aš dirbau Centrinio Lankaršyro universitete, kur fakultete buvau žinomas, kaip dirbantis su negalios paslaugomis ir akademinė bendruomenė. Dabar aš jau esu išėjęs į pensiją, taigi formalus ryšys yra likęs su SKILL.

T: Suprantu. Kokia yra Jūsų nuomonė apie dabartinę įstatyminę bazę Jungtinėje Karalystėje, kuri yra susijusi su negalios ir aukštojo mokslo tema? Ir kaip yra įgyvendinami įstatymai realybėje?

R: Progresas įstatyminėje bazėje yra labai geras ir mums tik padeda. Daugeliu atveju būtų daug geriau, jeigu būtų galima įtikinti žmones keisti dalykus, savo požiūrį, nei kad sakyti „Jūs turite padaryti tai, nes to reikalauja įstatymas“, todėl kad, jei mes nesakytume, žmonės būtų linkę labiau priešintis, mes turime juos įtikinti, o ne priversti. Taigi progresas įstatyminėje bazėje yra akivaizdus. Šiuo metu jaudinantis aspektas yra specialaus vyriausybės departamento įsteigimas, tai yra Negalios teisių komisijos. Negalios teisių komisija šiuo metu bus reorganizuota į vienintelę Lygybės komisiją, o ankstesnė jos misija buvo būti mūsų gidu. Negalios tema visuomet buvo apleista, palyginus su kitomis mažumų bendruomenėmis ar gender [socialinės lyties] temomis, taigi šiek dabar yra neramu, tačiau šį rytą buvo gera išgirsti iš konferencijos pranešėjos, kad naujojoje komisijoje bus sukurtas sub-komitetas, skirtas būtent negalios temai. Taigi progresas įstatyminėje bazėje yra tikrai naudingas, nors ateityje yra ir nerimą keliančių dalykų. Pavyzdžiui, ar negalia nebus apleista aukštojo mokslo kontekste, ar šiuo metu vykstantys pasikeitimai nebus vėliau nukreipti prieš neįgaliuosius studentus. Jūs girdėjote apie konferencijos pavyzdžius – apie studentus su negalia tampančiais socialiniais darbuotojais, seselėmis, mokytojais ir tai, kaip bus sunku pakeisti žmonių požiūrį apie neįgaliuosius asmenis tose profesijose. Mes turime įtikinti daugiau žmonių atskleisti savo negalią ir kad jie nebijotų, jog atskleidimą lydės negatyvios pasekmės, ką aš noriu pasakyti, turi būti pasekmės, tačiau pozityvios. Taigi yra daug problemų dar. Disleksija yra labai ryški problema ir daugelis darbuotojų fakultete mato rengiamus pritaikymus studentams su specialiais mokymosi sutrikimais kaip turinčiais negatyvių pasekmių mokymosi standartams.

T: Galbūt galėtumėte įvardinti pagrindinius, lemiamus įvykius Jungtinėje Karalystėje, kurie pakeitė požiūrį į studentus su negalia?

R: Gerai. Pirmasis įvykis. Aš manau, kad tai buvo 1974 tėvų iniciatyva atliktas pirmasis Nacionalinio lygio tyrimas apie neįgaliuosius studentus. Taip pat tais pačiais metais buvo įkurtas SKILL. Kitas svarbus įvykis tai buvo Nacionalinės finansavimo tarybos įkūrimas, tuo metu tai buvo vadinama Politechnikumu. O tai kuo užsiėmė Politechnikumo finansavimo taryba skiriasi kuo užsiima dabar Universitetų finansavimų tarybos. Politechnikume Taryba ieškodavo pinigų specialiams projektams ir būtent skirtiems neįgaliesiems. Ketvirtasis įvykis buvo, kai 1992 Politechnikumai susiliejo ir pasikeitė vardą į universitetus. Taigi mes turime senuosius universitetus ir taip vadinamuosius Naujus universitetus. Taigi tuo pačiu metu pasikeitė ir aukštojo mokslo finansavimas, ir naujosios Finansavimo tarybos - kurių yra po vieną Anglijai, Velsui ir Škotijai – jos visos rimtai žiūrėjo į negalios temą. Anglijoje Finansavimo Taryba skyrė pinigų specialiai iniciatyvai, projektams ir universitetai turėjo teikti įvairių projektų pasiūlymus. Taigi čia kaip kevirtoji stadija. Penktasis įvykis buvo 1999 išleistas leidinys „Kokybės užtikrinimo praktikos kodeksas neįgaliesiems studentams“, kurie žiūrėjo, kokią patirties kokybę turi studentai su negalia skirtinguose universitetuose. Šeštasis įvykis yra naujasis antidiskriminacijos įstatymas, papildytas 2001, kuriame buvo įtvirtinta, jog aukštosios mokyklos turi padaryti tinkamus pritaikymus bei numatyti studentų su negalia poreikius. Ir, mano nuomone, paskutinis įvykis, tai yra įstatymas 2005, kur yra įtvirtinta, kad universitetai turi parengti Negalios lygybės schemas, kurias galima laikyti kaip veiksmų planu ir tas veiksmų planas kiekvienais metais turi būti atnaujinamas. Ruošiant veiksmų planus, universitetai privalo įtraukti neįgaliuosius studentus, darbuotojus ir taip pat neįgalius žmones iš vietinės bendruomenės. Taigi tai yra pagrindiniai įvykiai, mano nuomone.

T: Kaip Jūs galėtumėte apibūdinti, koks yra aukštųjų mokyklų vaidmuo aprūpinant ir garantuojant studijų galimybes neįgaliesiems? Ką turėtų daryti aukštojo mokslo institucijos?

R: Na, pirmiausia tai jie turi būti pasiruošę priimti neįgaliuosius studentus. Jeigu jie atsisako priimti studentą su negalia, jie turi labai aiškiai pagrįsti, kodėl jie jo nepriima, nes jeigu jie to nepadarys, jie gali būti paduoti į teismą dėl diskriminacijos. Vienas iš kelių, kur aukštosios mokyklos turėtų būtinai prisidėti, tai pažiūrėti, kaip jie sudarinėja mokymo programas, pasižiūrėti į kelius, kaip žmonės mokosi, moko, atlieka įvertinimus ir pabandyti surasti ir užtikrinti, kad kai bus kuriamos naujos mokymo programos, kad jos nuo pat pradžių bus sukuriamos su prieinamumo neįgaliesiems momentu. Ir aš kalbu ne apie tai, kad jie pagalvos, ar auditorija yra pakankamai prieinama vežimėliu judantiems žmonėms, aš turiu galvoje, kad jie turi apmąstyti, kokias mokymo priemones jie naudoja, ar jie naudoja video, dvd, ir kiek tai bus prieinama regos ar klausos sutrikimų turintiems žmonėms. Jeigu mes tai darytume nuo pat pradžių, tai poreikis padaryti tinkamus pritaikymus, sumažėtų iki minimumo, ir taip pat reikėtų mažiau tinkamų pritaikymų. Taip pat mes niekur

negalime pabėgti nuo studentų aprūpinimo inkliuziniu mokymu. Tai nėra pinigų nereikalaujantis dalykas, ir, aišku, būtų lengviausia pasakyti, kad mes to nedarysime, nes mes neturime pinigų. Pinigai yra ir jei žmonės nori išleisti juos dėl negalios, tai yra gerai, bet aš nesakau, kad yra pakankamai pinigų. Būtų gerai užtikrinti, kad finansavimas būtų didesnis.

T: Aišku. Kaip Jūs manote, su kokiais pagrindiniais barjeriais dabar susiduria studentai su negalia Jungtinėje Karalystėje ir kurias negalias turintiems studentams yra sunkiausia studijuoti?

R: Taip. Jeigu Jūs pakalbėtumėte su žmonėmis, kurie dirba kaip neįgaliųjų studentų konsultantai, aš manau, kad jie kaip didžiausią barjerą įvardintų dėstytojų požiūrį. Ir bandyti pakeisti žmonių požiūrį yra labai sunkus dalykas dėl daugelio priežasčių. Jie nenori pakeisti jų dėstymo būdo, nes taip dėstė jie jau daugelį metų, ir jie tam neturi laiko. Taip pat yra tokie dalykai, kurie yra prestižas ir tam tikra pakopa, tai yra tyrimai. Taigi štai čia ir yra pagrindiniai barjerai. Kalbant apie neįgaliuosius studentus, šita konferencija, liečia būtent tokius taškus, kurie liečia studentus su kompleksiniais sutrikimais: studentai, kurie turi psichinių ir mokymosi sutrikimų kaip disleksija. Problema su disleksija yra ta, jog dėstytojai mano, jog darydami tinkamus pritaikymus, jie žemins mokymosi standartus. Studentai su psichiniais sutrikimais susiduria su tokiomis problemomis, kaip baimė, ignoravimas, išankstinis nusistatymas, kaip kad vyrauja nuomonė, jog jie gali būti pavojingi auditorijoje, namuose ir t.t. Taigi, daugeliu atvejų, žmonės susiduria su įvairiais iššūkiais, aš dabar kalbu apie tuos, kurių negalia nėra iš karto matoma. Pavyzdžiui, žmogui su vežimėliu, arba aklam, kurčiam asmeniui, negalia yra iš karto matoma ir yra aišku, kokios pagalbos jam reikia. Bet jeigu tavo sutrikimas nėra matomas, jeigu tu turi psichinių sutrikimų, arba disleksiją, yra labai sunku; taip yra kiti momentai, apie kuriuos aš kalbėjau, ar atskleisti savo negalią, ar ne.

T: Galbūt galėtumėte pasakyti, o su kokiomis problemomis susiduria patys dėstytojai?

R: Taip, aš net neabejoju, jog yra tikrų priežasčių, kodėl dėstytojai nenori turėti savo kurse studentų su negalia. Pavyzdžiui, patirties trūkumas, žinių trūkumas, šaltinių trūkumas, kokią įtaką studentai su negalia gali padaryti jų dėstymui, įtaką, kurią jie gali padaryti kitiems studentams; faktas, jog studento su negalia turėjimas niekur nesiskaičiuoja, nuo to nepriklauso tavo karjeros kilimas. Taigi yra įvairiausių priežasčių. Sveikata ir saugumas galėtų būti kita priežastis. Taigi yra pagrįstų priežasčių ir ką mes ir bandome padaryti, tai yra pirmiausia identifikuoti tas priežastis ir dirbti su jomis.

T: O kaip vyksta dėstytojų švietimas, kas yra už tai atsakingas, kokios trukmės mokymai būna, ką turi išmokti ir kokią medžiagą gauna dėstytojai?

R: Taigi. Per pastaruosius dešimt metų, vienas iš universiteto gyvenimo aspektų buvo, jog tie žmonės, kurie dėsto universitete, jie dirba universitete, nes jiems patinka atlikinėti tyrimus ir panašiai. Ir daugeliui iš jų, pats dėstymas yra lengvas dalykas, jie tą gali daryti. Per pastaruosius dešimt metų mes galime matyti požiūrio keitimąsi, daugelis dėstytojų vis daugiau naudoja

techninius dalykus, jie taip pat turi privalomus mokymus apie dėstymą studentams, turintiems skirtingų poreikių, tai aš manau tikrai yra naudinga. Taigi galiausiai Jūs turėsite universitetus, kur visi darbuotojai bus praėję specialius mokymus, kuriuose vienas iš aspektų bus dėstymas studentams su specialiaisiais poreikiais. Tačiau to neužtenka, tai turi tęstis, būti kartojama, tačiau, be jokios abejonės, kažkas yra geriau nei išvis nieko. Ir ko mums reikia, tai yra sistema, kur žmonės turi nuolat mokytis ir atnaujinti savo žinias, tęstinis profesinis vystymasis. Tai yra labai lengva pasakyti, tačiau jei mes kalbėtume su koku nors dėstytoju dabar, jis paklaustų, kokia yra nauda iš tęstinio profesinio tobulėjimo? Dėl to aš nebūsiu nei paaukštintas, nei mano atlyginimas nuo to nekils, kodėl aš tą turėčiau daryti?

T: Taigi. Galbūt galėtumėte iš savo patirties pasakyti, kaip Jūs įvertinate tokio pobūdžio mokymų efektyvumą? Kokie yra rezultatai?

R: Aš nežinau, kaip Jūs matuojate rezultatus. Nieko nėra ypatingai sunkaus. Manau, jog vienas iš matų galėtų būti studentų su negalia skaičius, kuriems yra darom tinkami pritaikymai ir jeigu tas skaičius pradeda kristi dėl tinkamų priežasčių, tai reiškia, jog žmonės dėsto labiau įtraukdami visus studentus, inkliuziškai, taigi taip mes galėtume pamatuoti įtaką. Kitas kriterijus galėtų būti paiimti tam tikrus dėstomus dalykus ir pažiūrėti, kokie studentų su negalia skaičiai yra tenais, ar jų daugėja. Jeigu pažiūrėti Jungtinėje Karalystėje statistiką, galima pamatyti, kad studentų su negalia skaičius išaugo. Jeigu išdalintumėm tuos skaičius pagal negalios pobūdį, tai pamatytumėm, kad studentų su regos, judėjimo, klausos sutrikimais, disleksijos, tai jos skaičius išaugo nuo 15% iki 50%. Jeigu galėtume pažvelgti dar giliau, aš manau, jog atrastume skirtumus skirtingose institucijose ir departamentuose, pavyzdžiui, kad studentui su negalia lengviau studijuoti teisę nei kokį kitą dalyką. Taigi statistika yra įdomūs skaičiai, ir galbūt pažiūrėję atrastume, jog iki šiol yra aukštųjų mokyklų arba studijų programų, kur iš viso nėra studentų su negalia, kur dar vis yra daugybė barjerų.

T: Per savo gyvenimą Jūs sutikote daug studentų su negalia ir galbūt jau pažįstate tokių, kurie yra padarę karjerą. Galbūt galėtumėte įvardinti, kokiomis savybėmis jie pasižymėjo, kas jiems labiausiai padėjo, kokie žmonės jie yra?

R: Tai sunkus klausimas. Aaa.. Aš manau, kad jie pasižymėjo ypatingu atkaklumu ir ryžtingumu, noro tęsti kovą. Mmm... Kai kuriems žmonėms tai yra sunku ir jie pasiduoda, ir aš galiu suprasti tokius žmones, tačiau tie, kurie nepasiduoda, jie laimi. Aš manau, kad jie yra pasiruošę daug kovoti ir daug laiko dirbti su problemomis, verčiau nei tik sėdėti ir leisti kažkam atsitikti.

T: Iš savo patirties Ką Jūs galėtumėte pasakyti apie studentų su negalia aktyvumą?

R: Aš galėčiau jį skirstyti į du lygius: universitete, kuriame aš dirbau, kai kuriais metais Studentų sąjungoj būdavo aktyvi studentų su negalia grupė, tačiau kartais ir iš viso nebūdavo Neįgaliųjų koordinatoriaus, todėl, kad tuo metu niekas nebūdavo suinteresuotas tuo užsiimti. Kitais metais, ten būdavo aktyvus žmogus ir veikla vykdavo intensyviai, kruopščiai, ir taip pat yra Neįgaliųjų

koordinatorius Nacionalinėje Studentų Sąjungoje ir taip pat kai kuriais metais aktyviai vykdydavo veiklą. Būdavo metų, kada nieko nevykdavo, na, tai yra nenuspėjama daugeliu atvejų, tai labai priklauso nuo žmonių, kurie yra išrinkti. Kartais būdavo sunku dirbti su studentais, nes tie dalykai, kurie turi būti padaryti, kartais labai sunku padaryti, kad jie vyktų. Gerai.

T: Taip. Dėkoju už interviu.

Respondento B parafrazės

Nr.	Eil.Nr.	Priskiriamas tekstas	Parafrazė
1	3	Gerai. Aš esu Ekspertas B.	Prisistatymas
2	3-4	Su negalios tema aš dirbau praktiškai visą laiką, kiek dirbu aukštajame moksle. Aš pradėjau dirbti su aukštuoju mokslu 1974	Su negalios tema dirba 34 metus
3	4-5	Kaip sutapimas tais pačiais metais buvo įkurtas SKILL (Nacionalinis biuras Studentams su negalia)	SKILL įkūrimas 1974
4	5-6	Tuo metu aš dar nežinojau apie jį ir iš karto netapau jos nariu. SKILL nariu tapau 1978 ir iki šiol esu	SKILL narys 30 metų
5	6-7	Šiuo metu SKILL esu kontrolės grupės narys ir šiuo metu tai yra vienintelis formalus ryšys su negalia	SKILL kontrolės grupės narys
6	7-9	Anksčiau aš dirbau Centrinio Lankaršyro universitete, kur fakultete buvau žinomas, kaip dirbantis su negalios paslaugomis ir akademinė bendruomenė	Darbas Centrinio Lankaršyro universitete su negalios paslaugomis
7	9	Dabar aš jau esu išėjęs į pensiją, taigi formalus ryšys yra likęs su SKILL	Išėjimas į pensiją
8	12	Progresas įstatyminėje bazėje yra labai geras ir mums tik padeda	Progresas įstatyminėje bazėje labai geras
9	12-14	Daugeliu atveju būtų daug geriau, jeigu būtų galima įtikinti žmones keisti dalykus, savo požiūrį, nei kad sakyti „Jūs turite padaryti tai, nes to reikalauja įstatymas”	Svarbu įtikinti žmones keisti požiūrį
10	14-15	Todėl kad, jei mes nesakytume, žmonės būtų linkę labiau priešintis, mes turime juos įtikinti, o ne priversti	Svarbu įtikinti, o ne priversti
11	15-16	Taigi progresas įstatyminėje bazėje yra akivaizdus	Progresas įstatyminėje bazėje akivaizdus
12	16-17	Šiuo metu jaudinantis aspektas yra specialaus vyriausybės departamento įsteigimas, tai yra Negalios teisių komisijos	Jaudinantis aspektas - Negalios teisių komisijos įsteigimas
13	17-18	Negalios teisių komisija šiuo metu bus reorganizuota į vienintelę Lygybės komisiją	Lygybės komisijos atsiradimas
14	18	O ankstesnė jos misija buvo būti mūsų gidu	Negalios teisių komisija buvo gidas
15	18-19	Negalios tema visuomet buvo apkeista, palyginus su kitomis mažumų bendruomenėmis ar gender [socialinės lyties] temomis	Negalios tema labiau apkeista nei kitos socialinės temos
16	19-20	Taigi šiek dabar yra neramu	Nerimas
17	20-21	Tačiau ši rytą buvo gera išgirsti iš konferencijos pranešėjos, kad naujojoje komisijoje bus sukurtas sub-komitetas, skirtas būtent negalios temai	Specialus sub-komitetas negalios temai
18	21-22	Taigi progresas įstatyminėje bazėje yra tikrai naudingas	Progresas įstatyminėje bazėje - naudingas

19	22	Nors ateityje yra ir nerimą keliančių dalykų	Nerimas dėl ateities
20	22-24	Pavyzdžiui, ar negalia nebus apleista aukštojo mokslo kontekste, ar šiuo metu vykstantys pasikeitimai nebus vėliau nukreipti prieš neįgaliuosius studentus	Nerimas dėl negalios temos svarbos išlikimo
21	24-25	Jūs girdėjote apie konferencijos pavyzdžius – apie studentus su negalia tampančiais socialiniais darbuotojais, seselėmis, mokytojais	Studentai su negalia pradeda dirbti
22	25-26	Ir tai, kaip bus sunku pakeisti žmonių požiūrį apie neįgalius asmenis tose profesijose	Sunkumai keičiant žmonių požiūrį
23	26-27	Mes turime įtikinti daugiau žmonių atskleisti savo negalią	Negalios atskleidimo svarba
24	27-28	Ir kad jie nebijotų, jog atskleidimą lydės negatyvios pasekmės, ką aš noriu pasakyti, turi būti pasekmės, tačiau pozityvios	Atskleidimo pasekmės turi būti pozityvios
25	28	Taigi yra daug problemų dar	Daug problemų dar
26	28-30	Disleksija yra labai ryški problema ir daugelis darbuotojų fakultete mato rengiamus pritaikymus studentams su specialiais mokymosi sutrikimais kaip turinčiais negatyvių pasekmių mokymosi standartams	Disleksija ir mokymo standartų lygio išlaikymas
27	33-34	Gerai. Pirmasis įvykis. Aš manau, kad tai buvo 1974 tėvų iniciatyva atliktas pirmasis Nacionalinio lygio tyrimas apie neįgaliuosius studentus	Nacionalinio lygio tyrimas apie neįgaliuosius studentus
28	34-35	Taip pat tais pačiais metais buvo įkurtas SKILL	SKILL įkūrimas
29	35-36	Kitas svarbus įvykis tai buvo Nacionalinės finansavimo tarybos įkūrimas, tuo metu tai buvo vadinama Politechnikumu	Nacionalinės finansavimo tarybos įkūrimas
30	36-37	O tai kuo užsiėmė Politechnikumo finansavimo taryba skiriasi kuo užsiima dabar Universitetų finansavimo tarybos	Finansavimų tarybų funkcijų skirtingumas
31	37-38	Politechnikume Taryba ieškodavo pinigų specialioms projektams ir būtent skirtiems neįgaliesiems	Pinigų paieškos specialioms projektams
32	38-40	Ketvirtasis įvykis buvo, kai 1992 Politechnikumai susiliejo ir pasikeitė vardą į universitetus. Taigi mes turime senuosius universitetus ir taip vadinamuosius Naujus universitetus	Politechnikumai tampa universitetais
33	40-42	Taigi tuo pačiu metu pasikeitė ir aukštojo mokslo finansavimas, ir naujosios Finansavimo tarybos - kurių yra po vieną Anglijai, Velsui ir Škotijai – jos visos rimtai žiūrėjo į negalios temą	Aukštojo mokslo finansavimo pasikeitimas
34	42-44	Anglijoje Finansavimo Taryba skyrė pinigų specialiai iniciatyvai, projektams ir universitetams turėti teikti įvairių projektų pasiūlymus. Taigi čia kaip ketvirtoji stadija	Anglijoje – pinigai specialioms iniciatyvoms
35	44-46	Penktasis įvykis buvo 1999 išleistas leidinys „Kokybės užtikrinimo praktikos kodeksas neįgaliesiems studentams“, kurie žiūrėjo, kokią patirties kokybę turi studentai su negalia skirtinguose universitetuose	Leidinys „Kokybės užtikrinimo praktikos kodeksas neįgaliesiems studentams“
36	46-48	Šeštasis įvykis yra naujasis antidiskriminacijos įstatymas, papildytas 2001, kuriame buvo įtvirtinta, jog aukštosios mokyklos turi padaryti tinkamus pritaikymus bei numatyti studentų su negalia	Antidiskriminacijos įstatymas – tinkami pritaikymai aukštosiose mokyklose

		poreikius	
37	48-50	Ir, mano nuomone, paskutinysis įvykis, tai yra įstatymas 2005, kur yra įtvirtinta, kad universitetai turi parengti Negalios lygybės schemas, kurias galima laikyti kaip veiksmų planu	Negalios lygybės schemas ir veiksmų planai
38	50	Tas veiksmų planas kiekvienais metais turi būti atnaujinamas	Kasmetinis veiksmų plano atnaujinimas
39	50-52	Ruošiant veiksmų planus, universitetai privalo įtraukti neįgaliuosius studentus, darbuotojus ir taip pat neįgalius žmones iš vietinės bendruomenės. Taigi tai yra pagrindiniai įvykiai, mano nuomone	Neįgaliųjų įtraukimas į veiksmų planų rengimą
40	55	Na, pirmiausia tai jie turi būti pasiruošę priimti neįgaliuosius studentus	Aukštosios mokyklos turi būti pasiruošusios priimti neįgaliuosius studentus
41	55 - 57	Jeigu jie atsisako priimti studentą su negalia, jie turi labai aiškiai pagrįsti, kodėl jie jo nepriima, nes jeigu jie to nepadarys, jie gali būti paduoti į teismą dėl diskriminacijos	Aiškūs pagrindimas, kodėl nepriima neįgalaus studento
42	57-59	Vienas iš kelių, kur aukštosios mokyklos turėtų būtinai prisidėti, tai pažiūrėti, kaip jie sudarinėja mokymo programas, pasižiūrėti į kelius, kaip žmonės mokosi, moko, atlieka įvertinimus	Aukštosios mokyklos turi žiūrėti į mokymo programų sudarymą ir įvertinimą
43	59-61	Ir pabandyti surasti ir užtikrinti, kad kai bus kuriamos naujos mokymo programos, kad jos nuo pat pradžių bus sukuriamos su prieinamumo neįgaliesiems momentu	Prieinamų mokymo programų neįgaliesiems užtikrinimas
44	61-62	Ir aš kalbu ne apie tai, kad jie pagalvos, ar auditorija yra pakankamai prieinama vežimėliu judantiems žmonėms	Neužtenka prieinamų auditorijų
45	62-64	Aš turiu galvoje, kad jie turi apmąstyti, kokias mokymo priemones jie naudoja, ar jie naudoja video, dvd, ir kiek tai bus prieinama regos ar klausos sutrikimų turintiems žmonėms	Apmąstymas mokymo priemonių ir prieinamumo skirtingoms negalioms
46	64-65	Jeigu mes tai darytume nuo pat pradžių, tai poreikis padaryti tinkamus pritaikymus, sumažėtų iki minimumo, ir taip pat reikėtų mažiau tinkamų pritaikymų	Mokymo programų prieinamumas nuo pat jų sudarymo
47	65-66	Taip pat mes niekur negalime pabėgti nuo studentų aprūpinimo inkliuziniu mokymu	Studentų aprūpinimas inkliuziniu mokymu
48	66-67	Tai nėra pinigų nereikalaujantis dalykas, ir, aišku, būtų lengviausia pasakyti, kad mes to nedarysime, nes mes neturime pinigų	Lengviausia pasakyti, kad nėra pinigų
49	68-69	Pinigai yra ir jei žmonės nori išleisti juos dėl negalios, tai yra gerai, bet aš nesakau, kad yra pakankamai pinigų. Būtų gerai užtikrinti, kad finansavimas būtų didesnis	Reikalingas didesnis finansavimas
50	72-73	Taip. Jeigu Jūs pakalbėtumėte su žmonėmis, kurie dirba kaip neįgaliųjų studentų konsultantai, aš manau, kad jie kaip didžiausią barjerą įvardintų dėstytojų požiūrį	Didžiausias barjeras-dėstytojų požiūris
51	73-74	Ir bandyti pakeisti žmonių požiūrį yra labai sunkus	Pakeisti žmonių požiūrį

		dalykas dėl daugelio priežasčių	yra sunku
52	74-75	Jie nenori pakeisti jų dėstytojų būdo, nes taip dėstytojų jau daugelį metų, ir jie tam neturi laiko	Dėstytojų būdo keitimas reikalauja laiko
53	75-76	Taip pat yra tokie dalykai, kurie yra prestižas ir tam tikra pakopa, tai yra tyrimai. Taigi štai čia ir yra pagrindiniai barjerai	Pagrindiniai barjerai – prestižas ir laikas
54	76-78	Kalbant apie neįgaliuosius studentus, šita konferencija, liečia būtent tokius taškus, kurie liečia studentus su kompleksiniais sutrikimais: studentai, kurie turi psichinių ir mokymosi sutrikimų kaip disleksija	Konferencija apie kompleksinius sutrikimus turinčius studentus
55	78-80	Problema su disleksija yra ta, jog dėstytojai mano, jog darydami tinkamus pritaikymus, jie žemins mokymosi standartus	Disleksija – baimė žeminti mokymosi standartus
56	80-82	Studentai su psichiniais sutrikimais susiduria su tokiomis problemomis, kaip baimė, ignoravimas, išankstinis nusistatymas, kaip kad vyrauja nuomonė, jog jie gali būti pavojingi auditorijoje, namuose ir t.t	Studentai su psichiniais sutrikimais patiriamos problemos
57	82-83	Taigi, daugeliu atvejų, žmonės susiduria su įvairiais iššūkiais, aš dabar kalbu apie tuos, kurių negalia nėra iš karto matoma	Daug iššūkių studentams su nematoma negalia
58	83-84	Pavyzdžiui, žmogui su vėžimėliu, arba aklam, kurčiam asmeniui, negalia yra iš karto matoma ir yra aišku, kokios pagalbos jam reikia	Pagalbos tipo akivaizdumas matomą negalią turintiems
59	84-85	Bet jeigu tavo sutrikimas nėra matomas, jeigu tu turi psichinių sutrikimų, arba disleksiją, yra labai sunku	Yra sunku su nematoma negalia
60	85-86	Taip yra kiti momentai, apie kuriuos aš kalbėjau, ar atskleisti savo negalią, ar ne	Negalios atskleidimo dilema
61	88-90	Taip, aš net neabejoju, jog yra tikrų priežasčių, kodėl dėstytojai nenori turėti savo kurse studentų su negalia. Pavyzdžiui, patirties trūkumas, žinių trūkumas, šaltinių trūkumas, kokią įtaką studentai su negalia gali padaryti jų dėstytojų, įtaką, kurią jie gali padaryti kitiems studentams; faktas, jog studento su negalia turėjimas niekur nesiskaičiuoja, nuo to nepriklauso tavo karjeros kilimas. Taigi yra įvairiausių priežasčių. Sveikata ir saugumas galėtų būti kita priežastis	Dėstytojų priežastys dėl studentų su negalia neturėjimo
62	92-94	Taigi yra pagrįstų priežasčių ir ką mes ir bandome padaryti, tai yra pirmiausia identifikuoti tas priežastis ir dirbti su jomis	Darbas su identifikuotomis priežastimis
63	97-99	Taigi. Per pastaruosius dešimt metų, vienas iš universiteto gyvenimo aspektų buvo, jog tie žmonės, kurie dėsto universitete, jie dirba universitete, nes jiems patinka atlikti tyrimus ir panašiai	Universitete dirba žmonės, kuriems patinka ten dirbti
64	99	Ir daugeliui iš jų, pats dėstytojų yra lengvas dalykas, jie tą gali daryti	Lengva dėstyti
65	99-100	Per pastaruosius dešimt metų mes galime matyti požiūrio keitimą	Požiūrio keitimas per dešimt metų
66	100-101	Daugelis dėstytojų vis daugiau naudoja techninius dalykus	Techninių dalykų naudojimas per paskaitas

67	101-102	Jie taip pat turi privalomus mokymus apie dėstymą studentams, turintiems skirtingų poreikių, tai aš manau tikrai yra naudinga	Privalomi mokymai apie dėstymą neįgaliesiems
68	102-104	Taigi galiausiai Jūs turėsite universitetus, kur visi darbuotojai bus praėję specialius mokymus, kuriuose vienas iš aspektų bus dėstymas studentams su specialiaisiais poreikiais	Ateities universitetas – dėstymo neįgaliesiems kompetencijos
69	104-106	Tačiau to neužtenka, tai turi tęstis, būti kartojama, tačiau, be jokios abejonės, kažkas yra geriau nei išvis nieko. Ir ko mums reikia, tai yra sistema, kur žmonės turi nuolat mokytis ir atnaujinti savo žinias, tęstinis profesinis vystymasis	Reikalinga sistema tęstiniam profesiniam vystymuisi
70	107-109	Tai yra labai lengva pasakyti, tačiau jei mes kalbėtume su koku nors dėstytoju dabar, jis paklaustų, kokia yra nauda iš tęstinio profesinio tobulėjimo? Dėl to aš nebūsiu nei paaukštintas, nei mano atlyginimas nuo to nekils, kodėl aš tą turėčiau daryti?	Dėstytojų kontraargumentai dėl asmeninės naudos
71	112	Aš nežinau, kaip Jūs matuojate rezultatus. Nieko nėra ypatingai sunkaus.	Nėra sunku matuoti rezultatus
72	112-114	Manau, jog vienas iš matų galėtų būti studentų su negalia skaičius, kuriems yra darom tinkami pritaikymai ir jeigu tas skaičius pradeda kristi dėl tinkamų priežasčių.	Studentų su negalia skaičius, kuriems daromi tinkami pritaikymai
73	114-115	Tai reiškia, jog žmonės dėsto labiau įtraukdami visus studentus, inkliuziškai, taigi taip mes galėtume pamatuoti įtaką	Inkliuzinis studentų mokymas
74	115-116	Kitas kriterijus galėtų būti paiimti tam tikrus dėstomus dalykus ir pažiūrėti, kokie studentų su negalia skaičiai yra tenais, ar jų daugėja	Studentų su negalia skaičiaus augimas dėstomuose dalykuose
75	117-118	Jeigu pažiūrėti Jungtinėje Karalystėje statistiką, galima pamatyti, kad studentų su negalia skaičius išaugo	Studentų su negalia skaičius išaugo Jungtinėje Karalystėje
76	118-119	Jeigu išdalintumėm tuos skaičius pagal negalios pobūdį, tai pamatytumėm, kad studentų su regos, judėjimo, klausos sutrikimais, disleksijos, tai jos skaičius išaugo nuo 15% iki 50%	Žymiai padaugėjo studentų su disleksija
77	119-121	Jeigu galėtume pažvelgti dar giliau, aš manau, jog atrastume skirtumus skirtingose institucijose ir departamentuose, pavyzdžiui, kad studentui su negalia lengviau studijuoti teisę nei kokį kitą dalyką	Dėstomų dalykų lengvumas ir prieinamumas neįgaliesiems
78	122-123	Taigi statistika yra įdomūs skaičiai, ir galbūt pažiūrėję atrastume, jog iki šiol yra aukštųjų mokyklų arba studijų programų, kur iš viso nėra studentų su negalia, kur dar vis yra daugybė barjerų	Aukštosios mokyklos, kur nėra studentų su negalia
79	127-128	Tai sunkus klausimas. Aaa.. Aš manau, kad jie pasižymėjo ypatingu atkaklumu ir ryžtingumu, noro tęsti kovą.	Daug pasiekusių neįgaliųjų atkaklumas ir ryžtingumas
80	128-129	Mmm... Kai kuriems žmonėms tai yra sunku ir jie pasiduoda, ir aš galiu suprasti tokius žmones, tačiau	Tie, kurie nepasiduoda, jie laimi
81	129-130	Aš manau, kad jie yra pasiruošę daug kovoti ir daug laiko dirbti su problemomis, verčiau nei tik sedėti ir	Pasiruošimas kovoti ir laikas darbui su

		leisti kažkam atsitikti	problemomis
82	132-134	Aš galėčiau jį skirstyti į du lygius: universitete, kuriame aš dirbau, kai kuriais metais Studentų sąjungoj būdavo aktyvi studentų su negalia grupė, tačiau kartais ir iš viso nebūdavo Neįgaliųjų koordinatoriaus, todėl, kad tuo metu niekas nebūdavo suinteresuotas tuo užsiimti	Neįgaliųjų koordinatorius Studentų sąjungoj
83	134-137	Kitais metais, ten būdavo aktyvus žmogus ir veikla vykdavo intensyviai, kruopščiai, ir taip pat yra Neįgaliųjų koordinatorius Nacionalinėje Studentų Sąjungoje ir taip pat kai kuriais metais aktyviai vykdavo veiklą. Būdavo metų, kada nieko nevykdavo	Besikeičiantis veiklos intensyvumas ir efektyvumas
84	137-138	Na, tai yra nenusėjama daugeliu atvejų, tai labai priklauso nuo žmonių, kurie yra išrinkti	Aktyvumas priklauso nuo išrinktų žmonių
85	138-139	Kartais būdavo sunku dirbti su studentais, nes tie dalykai, kurie turi būti padaryti, kartais labai sunku padaryti, kad jie vyktų. Gerai.	Sunkumai dirbant su studentais

Respondento B konceptai

Nr.	Parafrazės	Konceptai
1	Progresas įstatyminėje bazėje labai geras, progresas įstatyminėje bazėje akivaizdus, progresas įstatyminėje bazėje – naudingas	Progresas įstatyminėje bazėje labai geras
2	Prisistatymas, su negalios tema dirba 34 metus, SKILL įkūrimas 1974, SKILL narys 30 metų, SKILL kontrolės grupės narys, darbas Centrinio Lankaršyro universitete su negalios paslaugomis, išėjimas į pensiją	Su negalios tema dirba 34 metus
3	Svarbu įtikinti žmones keisti požiūrį, svarbu įtikinti, o ne priversti, sunkumai keičiant žmonių požiūrį	Svarbu įtikinti, o ne priversti keisti požiūrį
4	Jaudinantis aspektas - Negalios teisių komisijos įsteigimas, Lygybės komisijos atsiradimas, Negalios teisių komisija buvo gidas, negalios tema labiau apleista nei kitos socialinės temos, nerimas, specialus sub-komitetas negalios temai	Lygybės komisija – ar bus pakankamai dėmesio negalios temai
5	Nerimas dėl ateities, nerimas dėl negalios temos svarbos išlikimo, studentai su negalia pradeda dirbti	Nerimas dėl negalios temos svarbos išlikimo
6	Negalios atskleidimo svarba, atskleidimo pasekmės turi būti pozityvios, daug problemų dar, disleksija ir mokymo standartų lygio išlaikymas	Negalios atskleidimo pasekmės turi būti pozityvios
7	Nacionalinio lygio tyrimas apie neįgaliuosius studentus, SKILL įkūrimas, Nacionalinės finansavimo tarybos įkūrimas, finansavimų tarybų funkcijų skirtingumas, pinigų paieškos specialiams projektams, politechnikumai tampa universitetais, aukštojo mokslo finansavimo pasikeitimas, Anglijoje – pinigai specialioms iniciatyvoms, Leidinys „Kokybės užtikrinimo praktikos kodeksas neįgaliesiems studentams”, Antidiskriminacijos įstatymas – tinkami pritaikymai aukštosiose mokyklose	Studentai su negalia dėmesio centre – tikslingo darbo ir iniciatyvų pasekmė
8	Negalios lygybės schemas ir veiksmų planai, kasmetinis veiksmų plano atnaujinimas, neįgaliųjų įtraukimas į veiksmų planų rengimą, aukštosios mokyklos turi būti pasiruošusios priimti neįgaliuosius studentus, aiškus pagrindimas, kodėl nepriima neįgalaus studento	Negalios lygybės schemas ir veiksmų planai – neįgaliųjų įtraukimas ir vienalytis universitetas
9	Aukštosios mokyklos turi žiūrėti į mokymo programų sudarymą ir įvertinimą, prieinamų mokymo programų neįgaliesiems užtikrinimas, neužtenka prieinamų auditorijų, apmąstymas mokymo priemonių ir prieinamumo skirtingoms negalioms, mokymo programų prieinamumas nuo pat jų sudarymo, studentų aprūpinimas inkluziniu mokymu	Svarbu užtikrinti mokymo programų prieinamumą nuo pat jų sudarymo
10	Lengviausia pasakyti, kad nėra pinigų, reikalingas didesnis finansavimas	Lengviausia pasakyti, kad nėra pinigų
11	Didžiausias barjeras- dėstytojų požiūris, pakeisti žmonių požiūrį yra sunku, dėstytojų būdo keitimas reikalauja	Didžiausias barjeras yra dėstytojų požiūris

	laiko, pagrindiniai barjerai – prestižas ir laikas, dėstytojų priežastys dėl studentų su negalia neturėjimo	
12	Darbas su identifikuotomis priežastimis, universitete dirba žmonės, kuriems patinka ten dirbti, lengva dėstyti, požiūrio keitimasis per dešimt metų, techninių dalykų naudojimas per paskaitas, privalomi mokymai apie dėstymą neįgaliesiems, ateities universitetas – dėstymo neįgaliesiems kompetencijos, reikalinga sistema tęstiniam profesiniam vystymuisi, dėstytojų kontraargumentai dėl asmeninės naudos	Ateities universitetas – dėstymo neįgaliesiems kompetencijos
13	Konferencija apie kompleksinius sutrikimus turinčius studentus, disleksija – baimė žeminti mokymosi standartus, studentai su psichiniais sutrikimais patiriamos problemos, daug iššūkių studentams su nematoma negalia, pagalbos tipo akivaizdumas matomą negalią turintiems, yra sunku su nematoma negalia, negalios atskleidimo dilema	Daug iššūkių studentams su nematoma negalia
14	Nėra sunku matuoti rezultatus, studentų su negalia skaičius, kuriems daromi tinkami pritaikymai, inkliuzinis studentų mokymas, studentų su negalia skaičiaus augimas dėstomuose dalykuose, studentų su negalia skaičius išaugo Jungtinėje Karalystėje, žymiai padaugėjo studentų su disleksija, dėstomų dalykų lengvumas ir prieinamumas neįgaliesiems, aukštosios mokyklos, kur nėra studentų su negalia	Nėra sunku matuoti rezultatus dėl studentų su negalia skaičiaus kitimo
15	Daug pasiekusių neįgaliųjų atkaklumas ir ryžtingumas, tie, kurie nepasiduoda, jie laimi, pasiruošimas kovoti ir laikas darbui su problemomis	Daug pasiekę neįgalūs – atkaklūs ir ryžtingi
16	Neįgaliųjų koordinatorius Studentų sąjungoj, besikeičiantis veiklos intensyvumas ir efektyvumas, aktyvumas priklauso nuo išrinktų žmonių, sunkumai dirbant su studentais	Aktyvumas ir veikla priklauso nuo išrinktų žmonių

Anglų kategorijos

Nr.	Kategorija	Konceptai
1	Pagrindinis dalykas yra pasitikėjimas savimi	Didelės pastangos konkuruoti, kad ir kaip bebūtų sunku, pagrindinis dalykas yra pasitikėjimas savimi, savanoriavimas studentų su negalia forume, kad pažinti kitas negalias, daug pasiekę neįgalūs – atkaklūs ir ryžtingi, aktyvumas ir veikla priklauso nuo išrinktų žmonių
2	Studentai su negalia dėmesio centre - tikslingo darbo ir iniciatyvų pasekmė	Su negalios tema dirba 34 metus, progresas įstatyminėje bazėje labai geras, Lygybės komisija – ar bus pakankamai dėmesio negalios temai, nerimas dėl negalios temos svarbos išlikimo, studentai su negalia dėmesio centre – tikslingo darbo ir iniciatyvų pasekmė, Negalios lygybės schemos ir veiksmų planai – neįgaliųjų įtraukimas ir vienalytis universitetas
3	Didžiausias barjeras yra dėstytojų požiūris	Didžiausias barjeras yra dėstytojų požiūris, ateities universitetas – dėstytojų neįgaliesiems kompetencijos, pokyčiams yra reikalingas supratimas, svarbu įtikinti, o ne priversti keisti požiūrį, Šefildo Halamo universitetas – pozityvus požiūris ir modernumas, darbuotojai yra draugiški ir padedantys
4	Mokymo programų prieinamumo užtikrinimas	Svarbu užtikrinti mokymo programų prieinamumą nuo pat jų sudarymo, lengviausia pasakyti, kad nėra pinigų, nėra sunku matuoti rezultatus dėl studentų su negalia skaičiaus kitimo
5	Negalios atskleidimo pasekmės turi būti pozityvios	Negalios atskleidimo pasekmės turi būti pozityvios, daug iššūkių studentams su nematoma negalia, labiausiai padeda draugai ir tėvai